

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Α.Π.Μ.Σ. Κοινωνική Νευροεπιστήμη,
Κοινωνική Παιδαγωγική και Εκπαίδευση
[Social Neuroscience, Social Pedagogy
and Education]

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Ιατρική Σχολή, Τμήμα Βιολογίας

**Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ)
«Κοινωνική Νευροεπιστήμη, Κοινωνική Παιδαγωγική και Εκπαίδευση»**

**«Κοινωνική Παιδαγωγική και Θεραπευτική Αγωγή:
Η Συμβολή της Θεραπείας με Άλογα σε Παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος»**

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας: Μαρία-Ειρήνη Βαντάνα

A.M:7981200220004

Τριμελής επιτροπή:

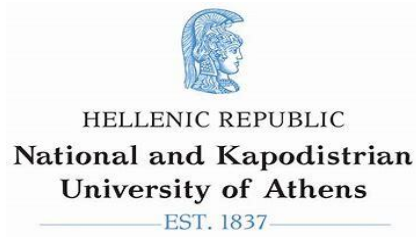
Μαρία Βασιλειάδου Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΚΠΑ (Επιβλέπουσα)

Ηρώ Μυλωνάκου-Κεκέ Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

Διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στο ΔΠΜΣ για τη χορήγηση του
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Κοινωνική Νευροεπιστήμη,
Κοινωνική Παιδαγωγική και Εκπαίδευση του ΕΚΠΑ

Αθήνα, Ιούνιος, 2024

**Department of Pedagogy & Primary Education - School of
Medicine-Department of Biology**

**Interdepartmental Master Degree Programme in
“Social Neuroscience, Social Pedagogy & Education”**

**Social Pedagogy and Therapeutic Treatment:
«The Contribution of Horse Therapy to Children with Autism Spectrum Disorder»**

Author: Maria Eirini Vantana

AN: 7981200220004

Three-member committee:

Maria Vasiliadou Associate Professor, EKPA(Supervisor)

Iro Mylonakou-Keke Professor, EKPA

Marios Koukounaras-Liagis Associate Professor, EKPA

A Master’s thesis submitted to the Interdepartmental Master Degree Programme in
“Social Neuroscience, Social Pedagogy & Education” at the NKUA for the
award of the Master of Science in Social Neuroscience, Social Pedagogy &
Education

Athens, June, 2024

Κοινωνική Παιδαγωγική και Θεραπευτική Αγωγή:
«Η Συμβολή της Θεραπείας με Αλόγα σε Παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος»

Μαρία–Ειρήνη Βαντάνα

A.M:7981200220004

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής Αξιολόγησης:

- 1) Μαρία Βασιλειάδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ(Επιβλέπουσα)
- 2) Ηρώ Μυλωνάκου-Κεκέ, Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ
- 3) Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης, Καθηγητής, ΕΚΠΑ

Υπεύθυνη Δήλωση

Αυτή η διπλωματική εργασία υποβάλλεται από τον/ην συγγραφέα της ως μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην «Κοινωνική Νευροεπιστήμη, Κοινωνική Παιδαγωγική και Εκπαίδευση» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπεύθυνα δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από τον/ην υπογράφο/ούσα και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει αξιολογηθεί σε οποιοδήποτε άλλο πλαίσιο (π. χ. άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών κ.ά.), στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Όνοματεπώνυμο: Βαντάνα Μαρία- Ειρήνη

Υπογραφή:

Πνευματικά δικαιώματα Copyright © (Μαρία-Ειρήνη Βαντάνα, 2024)

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) «Κοινωνική Νευροεπιστήμη, Κοινωνική Παιδαγωγική και Εκπαίδευση» (Social Neuroscience, Social Pedagogy and Education) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών δεν δηλώνει απαραίτητα την αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέως από το ΔΠΜΣ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι να αναλύσει και να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων στην αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά που είναι στο φάσμα του αυτισμού. Οι διαταραχές αυτές περιλαμβάνουν μια μεγάλη και ετερογενή ομάδα νευρο-αναπτυξιακών καταστάσεων που εμφανίζεται διαφορετικά σε κάθε ασθενή και αφορούν την κοινωνική επικοινωνία, τις δεξιότητες συμπεριφοράς, τις αισθητηριακές δεξιότητες, τις κινητικές δεξιότητες, τις γνωστικές δεξιότητες, τη λειτουργική συμμετοχή και τη ποιότητα ζωής. Από την άλλη πλευρά, οι διαφορετικές θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων αφορούν την: Θεραπευτική ιππασία (Therapeutic horseback riding), την Ιπποθεραπεία (Hippotherapy), την Μάθηση με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted learning) και την Ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted psychotherapy). Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται είναι δευτερογενή έρευνα που περιλαμβάνει βιβλιογραφική ανασκόπηση καθώς και πρωτογενή έρευνα με βάση τη μέθοδο Delphi. Η μέθοδος αυτή είναι μια δομημένη τεχνική επικοινωνίας, που αναπτύχθηκε αρχικά ως συστηματική, διαδραστική μέθοδος αξιολόγησης και πρόβλεψης που βασίζεται σε μια ομάδα εμπειρογνομόνων. Για τον σκοπό αυτό προσεγγίστηκαν 7 επαγγελματίες του χώρου/εμπειρογνώμονες που συμφώνησαν να συμμετάσχουν στην Delphi. Η άντληση στοιχείων πραγματοποιήθηκε με ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν κατά τα διάφορα στάδια της μεθόδου Delphi και απεστάλησαν προς συμπλήρωση στην ομάδα εμπειρογνομόνων που επιλέχθηκε. Τα αποτελέσματα της μελέτης αναδεικνύουν την κατάταξη της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών σε παιδιά με αυτισμό. Επιπλέον η μελέτη αναδεικνύει και τη σημασία της Κοινωνικής Παιδαγωγικής με τη βοήθεια των αλόγων.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνική Παιδαγωγική, Διαταραχές αυτισμού, θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων, μέθοδος Delphi,

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze & evaluate the effectiveness of different Equine-assisted therapies in the treatment of disorders in children with autism. These disorders include a large & heterogeneous group of neurodevelopmental conditions that appear differently in each patient & involve social communication, behavioral skills, sensory skills, motor skills, cognitive skills, functional participation & quality of life. On the other side, the different therapies with the assistance of horses concern: Therapeutic horseback riding, Hippotherapy, Equine-assisted learning & Equine-assisted psychotherapy. The methodology used is secondary research that includes a literature review as well as primary research based on the Delphi method. This method is a structured communication technique or methodology, originally developed as a systematic, interactive method of assessment & forecasting based on a group of experts. For this purpose, 7 professionals/experts were approached who agreed to participate in Delphi. Data extraction was carried out with questionnaires used during the various stages of the Delphi method & sent for completion to the selected group of experts. The results of the study indicate a ranking of the effectiveness of different equine-assisted therapies for the treatment of different disorders in children with autism. In addition, the study highlights the importance of Social Pedagogy with the assistance of horses.

Key words: Social Pedagogy, Autism disorders, Equine-assisted therapies, Delphi method,

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ) με τίτλο «Κοινωνική Νευροεπιστήμη, Κοινωνική Παιδαγωγική, και Εκπαίδευση» (Social Neuroscience, Social Pedagogy & Education) υλοποιείται με τη συνεργασία του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Ε.Κ.Π.Α., της Ιατρικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. και του Τμήματος Βιολογίας του Ε.Κ.Π.Α.

Πρώτα απ' όλα , θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κα. Βασιλειάδου Μαρία για την επιστημονική της καθοδήγηση και την ηθική της υποστήριξη καθόλη τη διάρκεια της εργασίας μου.

Θερμές είναι και οι ευχαριστίες μου στα μέλη της τριμελούς επιτροπής, κα. Μυλωνάκου-Κεκέ Ηρώ που μεταμεσονύχτια με καθοδηγούσε και με διόρθωνε όπου χρειαζόταν και στον κ. Κουκουνάρα-Λιάγκη Μάριο, για τις εύστοχες επισημάνσεις τους παρέχοντας μου έτσι τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ολοκλήρωση της εργασίας.

Ευχαριστώ επίσης όλους τους ειδικούς θεραπευτές που συμμετείχαν στην έρευνα μου και με την αξιοσημείωτη βοήθεια τους πέτυχα το στόχο μου.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου αλλά και τους δικούς μου ανθρώπους που πίστεψαν σε εμένα και τις προσπάθειες μου ,καθώς και για την ατελείωτη υπομονή τους.

Πίνακας περιεχομένων

Υπεύθυνη Δήλωση.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	11
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
I. ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ.....	17
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	17
2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	17
2.1 ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ASD, ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΛΙΝΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ.....	17
2.1.1 Εισαγωγή.....	17
2.1.2 ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΤΥΠΟΙ ASD.....	17
2.1.3 ΑΙΤΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΩΝ ASD.....	19
2.1.4 ΚΛΙΝΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ.....	20
2.1.5 Σύνοψη.....	30
2.2 Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ.....	31
2.2.1 Εισαγωγή.....	31
2.2.2 ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΠΟΥ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ.....	31
2.2.3 ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΥ ΚΑΘΙΣΤΟΥΝ ΤΗΝ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΑΛΟΓΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ASD.....	35
2.2.4 Σύνοψη.....	37
2.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ ΩΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΝΟΣΗΡΟΤΗΤΩΝ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ASD.....	38
2.3.1 Εισαγωγή.....	38
2.3.2 Δεξιότητες κοινωνικής επικοινωνίας.....	39
2.3.3 Δεξιότητες Συμπεριφοράς.....	40
2.3.4 Αισθητηριακές δεξιότητες.....	41
2.3.5 Κινητικές δεξιότητες.....	42
2.3.6 Λειτουργική συμμετοχή και ποιότητα ζωής.....	42
2.3.7 Άλλες δεξιότητες.....	43
2.3.8 Μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων.....	44
2.3.9 Χαρακτηριστικά παρεμβάσεων / θεραπειών.....	44
2.3.10 Σύνοψη – Ανάλυση των αποτελεσμάτων.....	47
2.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΣΤΕΡΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ.....	52
2.4.1 Εισαγωγή.....	52
2.4.2 Αλληλεπίδραση αλόγου-ανθρώπου.....	52

2.4.3	Επικοινωνία.....	53
2.4.4	Κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους ανθρώπους	54
2.4.5	Ψυχαγωγικά οφέλη	55
2.4.6	Κυριαρχία.....	56
2.4.7	Παροχή Κινήτρου	56
2.4.8	Κίνηση των αλόγων	57
2.4.9	Αισθητηριακή εμπειρία υπασίας	58
2.4.10	Παρεγκεφαλδική διέγερση	58
2.4.11	Τύποι Θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων και αντίστοιχοι μηχανισμοί επίδρασης	59
2.4.12	Σύνοψη Ανάλυση - αποτελεσμάτων.....	60
3.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ	63
3.1	Εισαγωγή-Ιστορία	63
3.2	Κοινωνική Παιδαγωγική και εκπαίδευση	65
3.3	Μοντέλο του Διαμαντιού	67
3.4	Κοινωνική Παιδαγωγική- Αξιοποίηση των αλόγων.....	67
3.5	Σύνοψη	71
II.	ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ.....	72
4.	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	72
	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	72
4.1	Σημαντικότητα της έρευνας-Εισαγωγή	72
4.2	Ιστορική διαδρομή ανάπτυξης και χρήσης της μεθόδου	74
4.3	Εφαρμογές.....	75
4.4	Βασικά Χαρακτηριστικά της μεθόδου Delphi	76
4.5	Βασικά στάδια σε μια μελέτη Delphi	79
4.6	Μερικά κρίσιμα ζητήματα στις έρευνες Delphi.....	81
4.6.2	Παράγοντες εφαρμογής	91
4.6.3	Κριτήρια αξιολόγησης	93
4.7	Περαιτέρω ανάπτυξη της μεθόδου Delphi και του εργαλείου.....	95
4.7.1	Ερωτηματολόγιο 1.....	96
4.7.2	Ερωτηματολόγιο 2.....	102
4.8	Σύνοψη	105
5.	ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ.....	108
5.1	Εισαγωγή	108
5.2	Πρώτος γύρος της μεθόδου Delphi: Αποτελέσματα - Ανάλυση	110
5.3	Δεύτερος γύρος της μεθόδου Delphi: Αποτελέσματα – Ανάλυση.....	118
5.4	Τρίτος γύρος της μεθόδου Delphi: Αποτελέσματα – Ανάλυση	125
5.5	Εμπειρικά στοιχεία και Ανάλυση όσον αφορά την Αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική	137

5.6 Σύνοψη	143
6.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	147
7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ.....	150
8.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	153

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όσον αφορά την ιδέα μου γι' αυτή την εργασία προήλθε από την αγάπη μου για τα ζώα και το επάγγελμα το οποίο κάνω που είναι η νοσηλευτική. Παρατηρώντας τη σχέση ανθρώπων και ζώων μία από τις σημαντικότερες έννοιες αποτελεί ο όρος του δεσμού, ο οποίος τοποθετείται την περίοδο της εξημέρωσης των διαφόρων ειδών. Η ισχύς του δεσμού επέτρεψε στα ζώα από κατοικίδια, να θεωρούνται μέλη της οικογένειας του ατόμου. Ο δεσμός μεταξύ ανθρώπου και ζώου είναι μια αμφίδρομη ωφέλιμη και δυναμική σχέση, που επηρεάζεται από συμπεριφορές απαραίτητες για την υγεία και την ευεξία και των δύο. Αυτή συμπεριλαμβάνει, αλλά δεν περιορίζεται, συναισθηματικές, ψυχολογικές και σωματικές αλληλεπιδράσεις ανθρώπων, ζώων και περιβάλλοντος.

Ο δικός μου δεσμός με τα ζώα ξεκίνησε όταν απέκτησα τον αγαπημένο μου σκύλο- φίλο τον Λούη, πριν δέκα χρόνια. Από αυτή τη σχέση μόνο έχω κερδίσει και ενώ έχω πολλές υποχρεώσεις και ευθύνες απέναντί του, δεν υπάρχει μέρα που περνά και δεν έχω μάθει από εκείνον ακόμα κάτι. Τα συναισθήματα που γεννιούνται και καλλιεργούνται είναι το σημαντικότερο για μένα.

Τα οφέλη από την επαφή με τα ζώα είναι πολλά σε πολλά επίπεδα που θα αναπτύξω στην εργασία μου παρακάτω, ειδικότερα η θεραπεία με τα άλογα.

Επέλεξα τα άλογα γιατί έχουν χρησιμοποιηθεί αρκετά στο εξωτερικό κυρίως σε παιδιά με αυτισμό και αναπηρίες και έχουν αξιόπιστες, θετικές επιδράσεις και αποτελέσματα. Είναι ζώα με ανεπτυγμένη αντίληψη και υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη. Εστίασα στα παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού διότι μου κεντρίζει το ενδιαφέρον κυρίως οι επιδράσεις στο συναίσθημα, στην επικοινωνία και γενικά στη συμπεριφορά.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι επαγγελματίες υγείας που ειδικεύονται στον αυτισμό έχουν πολλαπλασιαστεί τις τελευταίες δύο δεκαετίες και έχουν εισαγάγει την ορολογία «διαταραχές του φάσματος του αυτισμού» (Autisms Spectrum Disorders - ASD) για να αντικατοπτρίζουν το ευρύτερο φάσμα των κλινικών χαρακτηριστικών που ορίζουν πλέον τον αυτισμό (American Academy of Pediatrics, 2011). Η ASD περιλαμβάνει μια μεγάλη και ετερογενή ομάδα νευρο-αναπτυξιακών καταστάσεων που διαγιγνώσκονται με βάση μια τριάδα συμπεριφορικών διαταραχών, συμπεριλαμβανομένης της μειωμένης κοινωνικής αλληλεπίδρασης, της μειωμένης επικοινωνίας και της περιορισμένης και επαναλαμβανόμενης απουσίας από ενδιαφέροντα και δραστηριότητες - που μπορούν να παρατηρηθούν πριν από την ηλικία των 3 ετών (Happé et al., 2006). Οι Έρευνες που έγιναν προκειμένου να προσδιοριστεί μια ενιαία εξήγηση για τις τρεις βασικές πτυχές της ASD έχουν βρει ενδείξεις κλασματοποίησης σε γενετικό, νευρικό και γνωστικό επίπεδο (Happé et al., 2006). Έτσι, η ASD είναι από τη φύση της μια πολυπαραγοντική ασθένεια, της οποίας τα διαφορετικά χαρακτηριστικά πιθανώς προκαλούνται από διαφορετικά γονίδια, που σχετίζονται με διαφορετικές περιοχές του εγκεφάλου και σχετίζονται με διαφορετικές βασικές γνωστικές βλάβες και είναι πιθανό να ανταποκρίνονται σε διαφορετικούς τύπους θεραπείας αντί για μια μόνο «θεραπεία» ή παρέμβαση (Frye & Rossignol, 2016).

Υπάρχουν μέθοδοι θεραπείας που μπορούν να υποστηρίξουν συμπληρωματικά την κλασική ιατρική προσέγγιση (Volkmar et al., 2014). Στην πραγματικότητα, είναι σύνηθες στην κλινική πρακτική οι γονείς των παιδιών με ASD να ζητούν και να ψάχνουν διαφορετικές θεραπείες εκτός από τη φαρμακολογική προσέγγιση, συμπεριλαμβανομένων των πρακτικών υγειονομικής περίθαλψης που παραδοσιακά έχουν και οι οποίες δεν ήταν μέρος της συμβατικής ιατρικής, ειδικά όταν οι δυσκολίες συμπεριφοράς του παιδιού δεν έχουν ελεγχθεί επαρκώς.

Πολλές παρεμβάσεις έχουν προταθεί για την προώθηση της αλληλεπίδρασης των παιδιών αυτών, για την ενίσχυση της επικοινωνίας, της μάθησης και των κινητικών δεξιοτήτων (Volkmar et al., 2014). Μεταξύ των πιο εφαρμοσμένων και αποτελεσματικών τύπων συμπληρωματικών παρεμβάσεων, βρίσκουμε την κολύμβηση, τη θεραπεία τέχνης, τη μουσικοθεραπεία και τις δραστηριότητες με τη βοήθεια αλόγων. Οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων περιλαμβάνουν ένα ολοκληρωμένο θεραπευτικό πρόγραμμα, και θεραπευτική ιππασία, η οποία προέρχεται από ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

Η Θεραπευτική αξία των αλόγων ήταν γνωστή από το παρελθόν. Τα άλογα μπορούν να βοηθήσουν τον άνθρωπο επιτυγχάνοντας βελτιωμένες δεξιότητες επικοινωνίας, ενισχυμένες

κοινωνικές δεξιότητες και προσωπική ανάπτυξη μέσω μιας σχέσης αλόγου-άνθρωπου (Hallberg, 2009). Λόγω του μεγέθους του αλόγου προκαλείται ένα αίσθημα σεβασμού στο άτομο. Ένα άλογο παρέχει γνήσια και άμεση ανατροφοδότηση, παίζοντας το ρόλο του συν-παιδαγωγού στον άνθρωπο (Lipponen & Vehmasto, 2019). Τα άλογα είναι μεγάλα, κομψά, δυνατά, γρήγορα, ευαίσθητα και είναι από τη φύση τους προσεκτικά με το περιβάλλον τους. Αυτό συμβαίνει επειδή πριν εξημερωθούν ζούσαν στην άγρια φύση και απειλούνταν συνεχώς από επικίνδυνους θηρευτές.

Η θεραπευτική επιρροή των αλόγων έχει αποκρυφθεί και έχει θεωρηθεί ως ένα μαγικό θαύμα στο παρελθόν. Ωστόσο, εξετάζοντας την εγγενή φύση του αλόγου αρχίζει κανείς να αντιλαμβάνεται καλύτερα την επιρροή αυτή. Η έντονη ικανότητα των αλόγων, όπως και όλων των κοινωνικών ζώων, να «διαβάζουν» και να ερμηνεύουν σωστά τα συμβολικά κοινωνικά σήματα είναι ίσως το πιο σημαντικό κλειδί για την εκπληκτική τους ειρηνική υποταγή στον άνθρωπο βασιζόμενη σε μια σχέση οικειότητας. Η ικανότητα των αλόγων να «διαβάζουν το μυαλό» δεν είναι ούτε τόσο ασυνήθιστη ούτε τόσο μυστικιστική. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ένα ζώο του οποίου ολόκληρη η κοινωνιο-οικολογία βασίζεται στην ικανότητα ανάγνωσης λεπτών κοινωνικών ενδείξεων μπορεί να άρει τους δισταγμούς, την αβεβαιότητα και την έλλειψη αυτοπεποίθησης ενός αναβάτη και να ενισχύσει την αυτοπεποίθηση και την αποφασιστικότητα ενός άλλου. (Budiansky, 1997).

Όταν ένας άνθρωπος καταλαβαίνει από πού προέρχεται η ευαίσθητη φύση του, αρχίζει να μαθαίνει να χειρίζεται ένα άλογο κατανοώντας τις ενέργειες και τις συμπεριφορές του αντί να χρησιμοποιεί δύναμη πάνω του (Yrjölä, 2011, σελ. 99). Είναι καλά τεκμηριωμένο ότι η εκμάθηση των δεξιοτήτων χειρισμού ενός αλόγου συμβάλει σε αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης σε ένα άτομο. Μόλις οι μαθητές μάθουν πώς να ξεπεράσουν τις προκλήσεις που σχετίζονται με την ιππασία, ξυπνούν τα δικά τους ταλέντα και δυνάμεις (Hallberg, 2008, σελ. 198-199).

Η περιπατητική κίνηση του αλόγου είναι τρισδιάστατη, γεγονός που είναι θεραπευτικά ευεργετικό για τον αναβάτη του αλόγου. Η ρυθμική κίνηση μεταφέρεται από το άλογο στον αναβάτη προκαλούν κινήσεις προς τρεις κατευθύνσεις: εμπρός και πίσω (οριζόντια), από πλευρά σε πλευρά (εγκάρσια) και από πάνω προς τα κάτω (κάθετη). Αυτές οι κινήσεις οδηγούν σε βελτιωμένο έλεγχο του σώματος και επίγνωση, καθώς οι αισθητηριακές λειτουργίες του εγκεφάλου αναζωπυρώνονται. Χαλαρώνει επίσης τους μυϊκούς τόνους, π.χ. ένα άτομο με σκλήρυνση κατά πλάκας ή εγκεφαλική παράλυση βιώνει βελτιωμένα συμπτώματα καθισμένος σε ένα άλογο που περπατά (Bramanti, Cacciola, Cavallaro, Milardi & Portaro, 2016). Ένας άλλος υποστηρικτικός παράγοντας είναι ότι η θερμοκρασία του σώματος ενός αλόγου είναι περίπου 1,5 °C υψηλότερη από ό, τι από τον άνθρωπο, γεγονός που οδηγεί σε μειωμένη σπαστικότητα (Karlsson & Takala, 2001). Οι κινήσεις ενός αλόγου

όταν μεταφέρονται σε έναν αναβάτη προκαλεί παθητικές κινήσεις στη λεκάνη του. Με αυτόν τον τρόπο, οι μηχανισμοί του σώματος τίθενται σε κίνηση, που οδηγεί σε βελτιωμένη στάση του σώματος (Ström, 2011).

Στις αρχές του 20ου αιώνα στη Βρετανία και την Κεντρική Ευρώπη, οι ερευνητές απέδειξαν πώς οι αλληλεπιδράσεις ανθρώπου-αλόγου προκάλεσαν ψυχοσωματική αποκατάσταση στον άνθρωπο (Lipponen & Vehmasto, 2019). Ένα ρητό του Πλάτωνα εξηγεί πώς οι γιατροί αποτυγχάνουν να θεραπεύσουν ένα άτομο διαχωρίζοντας τον ανθρώπινο νου από το σώμα του: Η θεραπεία του μέρους δεν πρέπει να επιχειρείται χωρίς θεραπεία του συνόλου. Δεν πρέπει να γίνει προσπάθεια να θεραπευτεί το σώμα χωρίς την ψυχή.

Η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων χρησιμοποιεί έναν εκπαιδευμένο θεραπευτή και ένα θεραπευτικό ζώο για παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων που στοχεύουν σε συγκεκριμένες παιδικές ανάγκες, ιδίως σε νευρο-συμπεριφορικούς τομείς. Η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων εκμεταλλεύεται την κίνηση των αλόγων, η οποία παρέχει ρυθμική κίνηση στο σώμα του ατόμου (Fine, 2010). Κατά την τελευταία δεκαετία, η προσέγγιση της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων έχει αποκτήσει ενδιαφέρον για τη θεραπεία των ASD υπό το πρίσμα των πιθανών βελτιωτικών επιπτώσεών τους στην κοινωνική λειτουργία και τον έλεγχο στάσης του σώματος, τα οποία παραμένουν ως επί το πλείστον ανθεκτικά στη φαρμακευτική αγωγή (Trzmiel et al., 2019).

Μια πρόσφατη συστηματική ανασκόπηση και μετα-ανάλυση μελετών που διερευνούν τη θεραπευτική επίδραση της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά ηλικίας 3 έως 16 ετών με ASD επιβεβαιώνουν βελτιώσεις σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικοποίησης, της δέσμευσης, των δυσπροσαρμοστικών συμπεριφορών και της επίλυσης προβλημάτων (Trzmiel et al., 2019). Επιπλέον, η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων προτάθηκε να μειώσει το άγχος προσφέροντας μια πιθανή βιο-συμπεριφορική εξήγηση για τις παρατηρούμενες βελτιώσεις στην κοινωνικο-γνωστική λειτουργία και πρόσθετα μέτρα ευημερίας (Gabriels et al., 2014). Επιπλέον, τα στοιχεία των βελτιώσεων επίσης στον κινητικό συντονισμό και τη στάση του σώματος είναι υψίστης σημασίας, υπό το πρίσμα της υψηλής κινητικής ανεπάρκειας των παιδιών με ASD και, αρκετά σοβαρός ώστε να αποτελεί σε ορισμένες περιπτώσεις διαταραχή κινητικού συντονισμού καθώς και η πολύ περιορισμένη διαθεσιμότητα κινητικών δεξιοτήτων.

Είναι σημαντικό ότι ανεξάρτητα στοιχεία τονίζουν ότι τα παιδιά με ASD έχουν διαφορετικές συμπτωματικές πορείες με την πάροδο του χρόνου ως συνάρτηση της αρχικής τους δυσλειτουργίας. Επομένως, είναι εύλογο ότι τα παιδιά με ΔΑΦ με διαφορετικά επίπεδα σοβαρότητας θα

παρουσιάζουν διαφορετικούς βαθμούς ψυχοκοινωνικής, νευρογνωστικής και νευροκινητικής δυσλειτουργίας, που επίσης ανταποκρίνεται διαφορετικά στην θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι να αναλύσει και να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων στην αντιμετώπιση των διαταραχών και νοσηροτήτων σε παιδιά με ASD.

Οι διαφορετικές θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων αφορούν την:

Θεραπευτική ιππασία (Therapeutic horseback riding) που λογίζεται και ως ψυχαγωγική θεραπεία όπου οι ασθενείς μαθαίνουν πώς να ελέγχουν ενεργά ένα άλογο ενώ ιππεύουν για να προαγάγουν μυϊκό τόνο, συντονισμό, σταθεροποίηση και σωστή στάση του σώματος, άνεση και ευφορία.

Ιπποθεραπεία (Hippotherapy) που περιλαμβάνει φροντιστές (όπως φυσιοθεραπευτή, ψυχαγωγικό θεραπευτή, έργο-θεραπευτή) που καθοδηγούν τη στάση και τις ενέργειες του αναβάτη, ενώ το άλογο ελέγχεται από τον φροντιστή και όχι από τον αναβάτη.

Μάθηση με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted learning) που πραγματικά συγκροτεί βιωματική μάθηση που υποστηρίζει την εκδίπλωση δεξιοτήτων ζωής μέσω δράσεων με τη βοήθεια αλόγων.

Ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted psychotherapy) που είναι η χρησιμοποίηση αλόγων για τη θεραπεία ψυχολογικών προβλημάτων στο περιβάλλον μιας ιππικής εγκατάστασης, χωρίς να εμπεριέχει απαραίτητα ιππασία, αλλά είναι δυνατόν να εμπεριέχει φροντίδα, σίτιση και γυμνάσεις εδάφους.

Από την άλλη πλευρά οι διαταραχές και νοσηρότητες σχετικές με ASD που εξετάζονται είναι:

- Κοινωνική επικοινωνία
- Δεξιότητες συμπεριφοράς
- Αισθητηριακές δεξιότητες
- Κινητικές δεξιότητες
- Γνωστικές δεξιότητες
- Λειτουργική συμμετοχή
- Ποιότητα ζωής

Με βάση τα ανωτέρω, τα **ερευνητικά ερωτήματα** διατυπώνονται ως ακολούθως:

1. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών (κάθε μιας θεραπείας που αναφέρεται παραπάνω ξεχωριστά) με τη βοήθεια αλόγων στην αντιμετώπιση των διαταραχών και νοσηροτήτων σε παιδιά με ASD (κάθε μιας διαταραχής που αναφέρεται παραπάνω ξεχωριστά);
2. Πώς δύναται να πραγματοποιηθεί αποτελεσματική αξιολόγηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική;

Ο τρόπος διερεύνησης των ερευνητικών ερωτημάτων θα γίνει μέσω δευτερογενούς έρευνας που περιλαμβάνει βιβλιογραφική ανασκόπηση και πρωτογενούς έρευνας με βάση τη μέθοδο Delphi.

Μετά την εισαγωγή η υπόλοιπη εργασία δομείται ως ακολούθως:

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη δευτερογενή έρευνα που περιέχει την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την Κοινωνική Παιδαγωγική.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη μεθοδολογία της μελέτης και ιδιαίτερος αναφέρεται στην ανάλυση της μεθοδολογίας Delphi.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στα ευρήματα και την ανάλυση ευρημάτων όσον αφορά την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε άτομα με ASD.

Το έκτο κεφάλαιο εμπεριέχει τα συμπεράσματα της μελέτης

Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρει τους περιορισμούς της παρούσας μελέτης καθώς και τις μελλοντικές κατευθύνσεις για την έρευνα.

I. ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ASD, ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΛΙΝΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

2.1.1 Εισαγωγή

Η ευαισθητοποίηση του κοινού και των επαγγελματιών υγείας σχετικά με τον αυτισμό έχει αυξηθεί σημαντικά στη νέα χιλιετία λόγω της συχνής κάλυψης από τα μέσα ενημέρωσης και ενός ταχέως αυξανόμενου αριθμού μελετών και επιστημονικών άρθρων που δημοσιεύεται σε επαγγελματικά περιοδικά. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι κύριοι τύποι των ASD, οι αιτίες εμφάνισης και τα κλινικά συμπτώματα.

2.1.2 ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΤΥΠΟΙ ASD

Το Σύνδρομο Asperger (Asperger's Syndrome -AS)

Αν και ο όρος σύνδρομο Asperger ήταν αρκετά κοινός πριν από το 2013, ο όρος στην πραγματικότητα δεν χρησιμοποιείται αρκετά πλέον από επαγγελματίες του ιατρικού τομέα (Bandini et al., 2018). Από τότε έχει αναταξινομηθεί ως διαταραχή του φάσματος του αυτισμού επιπέδου 1 από το διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM-5. Ένα παιδί με διαταραχή φάσματος επιπέδου 1 θα έχει νοημοσύνη άνω του μέσου όρου και ισχυρές λεκτικές δεξιότητες, αλλά θα αντιμετωπίσει προκλήσεις με την κοινωνική επικοινωνία όπως στην εναλλαγή μεταξύ δραστηριοτήτων στην εκτελεστική λειτουργία και έκφραση συναισθημάτων και αλληλεπίδραση με συνομηλίκους στο σχολείο ή στο σπίτι

Το Σύνδρομο Rett

Το σύνδρομο Rett είναι μια σπάνια νευροαναπτυξιακή διαταραχή που παρατηρείται στη βρεφική ηλικία (Bandini et al, 2018). Η διαταραχή αυτή επηρεάζει κυρίως τα κορίτσια, αν και μπορεί ακόμα να διαγνωστεί και στα αγόρια. Το σύνδρομο Rett παρουσιάζει ιδιαιτερότητες που επηρεάζουν σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής ενός παιδιού όπως: απώλεια τυπικής κίνησης και συντονισμού, προκλήσεις με την επικοινωνία και την ομιλία και αναπνευστικές δυσκολίες σε ορισμένες περιπτώσεις.

Η παιδική αποσυνθετική διαταραχή (Childhood Disintegrative Disorder - CDD)

Η CDD επίσης γνωστή ως σύνδρομο Heller ή αποσυνθετική ψύχωση (disintegrative psychosis), είναι μια νευροαναπτυξιακή διαταραχή που ορίζεται από καθυστερημένη εμφάνιση αναπτυξιακών προβλημάτων στην ομιλία, τις κινητικές δεξιότητες ή την κοινωνική λειτουργία (Bandini et al, 2018). Η CDD είναι πιο συχνή στα αγόρια. Από τις δέκα περιπτώσεις της διαταραχής, εννέα θα είναι αγόρια και μόνο ένα κορίτσι. Στη CDD, το παιδί θα έχει φυσιολογική ανάπτυξη μέχρι τη στιγμή που αρχίζει η διαταραχή. Οι παλινδρομήσεις ξαφνικά αρχίζουν και το παιδί μπορεί να χάσει δεξιότητες που αφορούν: επίκτητη γλώσσα ή λεξιλόγια, κοινωνικές δεξιότητες και προσαρμοστικές συμπεριφορές, καθώς και κινητικές δεξιότητες

Το Σύνδρομο Kanner

Οι γιατροί περιγράφουν την κατάσταση ως κλασική αυτιστική διαταραχή (Bandini et al, 2018). Τα παιδιά με σύνδρομο Kanner θα φαίνονται ελκυστικά, σε εγρήγορση και έξυπνα με υποκείμενα χαρακτηριστικά της διαταραχής όπως: έλλειψη συναισθηματικής προσκόλλησης με άλλους, δυσκολίες στην επικοινωνία και την αλληλεπίδραση, ανεξέλεγκτη ομιλία, έμμονη με το χειρισμό αντικειμένων, υψηλός βαθμός μνήμης και οπτικοακουστικών δεξιοτήτων με μεγάλες δυσκολίες μάθησης σε άλλους τομείς

Η Διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή – μη προσδιοριζόμενη διαφορετικά (Pervasive Developmental Disorder – Not Otherwise Specified - PDD-NOS)

Η PDD-NOS είναι ένας ήπιος τύπος αυτισμού που παρουσιάζει μια σειρά συμπτωμάτων. Τα πιο συνηθισμένα συμπτώματα είναι δυσκολία στην κοινωνική και γλωσσική ανάπτυξη καθώς και σε κάποιες κινητικές δεξιότητες (Bandini et al, 2018). Η PDD-NOS μερικές φορές αναφέρεται ως «αυτισμός κάτω από το όριο», καθώς είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα άτομο που έχει μερικά αλλά όχι όλα τα συμπτώματα του αυτισμού.

Ο αυτισμός έχει μεγάλη μεταβλητότητα σε σχέση με την παρουσία και την ένταση των συμπτωμάτων, γεγονός που δείχνει ότι μπορεί να υπάρχουν επιπλέον υποτύποι (Bandini et al, 2018).

Οι διαταραχές του φάσματος του αυτισμού δεν είναι σπάνιες. Πολλοί παιδίατροι πρωτοβάθμιας περίθαλψης φροντίζουν αρκετά παιδιά με ASD. Στην πραγματικότητα, μια έρευνα αποκάλυψε ότι το 44% των παιδιάτρων ανέφεραν ότι φροντίζουν τουλάχιστον 10% παιδιά με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού (Dosreisetal, 2018). Ωστόσο, μόνο το 8% δήλωσε ότι έκανε τακτικά έλεγχο για διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Επειδή πρόκειται για χρόνια πάθηση απαιτείται συνεχή φροντίδα των παιδιών με ASD στο πλαίσιο της φροντίδας των παιδιών στο σπίτι.

Οι συγγραφείς των μελετών που δημοσιεύθηκαν από τις αρχές της νέας χιλιετίας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η καλύτερη εκτίμηση του τρέχοντος επιπολασμού (prevalence) των ASD στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική είναι περίπου 6 ανά 1000 (Chakrabarti & Fombonne, 2015) Το 2000, τα Κέντρα Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (Centers for Disease Control & Prevention) οργάνωσαν το Δίκτυο Παρακολούθησης Αυτισμού και Αναπτυξιακών Αναπηριών, ένα πρόγραμμα επιτήρησης πολλαπλών τοποθεσιών, βασισμένο σε αρχεία, για να μελετήσουν τον επιπολασμό των ASD. Το δίκτυο χρησιμοποιεί συστηματικό έλεγχο των αρχείων αναπτυξιακής αξιολόγησης για αυτιστικές συμπεριφορές. Το 2007, το δίκτυο ανέφερε ποσοστά διαταραχών του φάσματος του αυτισμού για παιδιά ηλικίας 8 ετών που κυμαίνονταν από 1 στα 303 έως 1 στα 94 για 2 χρονικές περιόδους (2010 και 2012) σε συνολικά 14 τοποθεσίες στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ το μέσο ποσοστό ήταν 1 στα 150 ή 6,6 ανά 1000 8χρονα παιδιά (Centers for Disease Control & Prevention, 2016). Γενικά οι μελέτες ποικίλλουν στο σχεδιασμό και οι στρατηγικές διαπίστωσης περιπτώσεων καθιστούν δύσκολες τις συγκρίσεις (Rice et al., 2007).

Με την πρόσφατη αυξημένη ευαισθητοποίηση του κοινού, οι γονείς είναι πιο πιθανό να εκφράσουν μια ανησυχία ειδικά για τον αυτισμό. Επιπλέον, καθώς έχουν αναπτυχθεί εργαλεία ελέγχου και πιο αξιόπιστα εργαλεία αξιολόγησης, οι επαγγελματίες έχουν γίνει όλο και πιο ικανοί στην αναγνώριση και τη διάγνωση των διαταραχών του φάσματος του αυτισμού. Εκτός από τη μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και την καλύτερη διάγνωση, πρόσθετοι λόγοι για τη φαινομενική αύξηση είναι η έντονη συζήτηση του ζητήματος στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

2.1.3 ΑΙΤΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΩΝ ASD

Οι ASD είναι βιολογικά βασισμένες νευρο-αναπτυξιακές διαταραχές που είναι κυρίως κληρονομικές (Risch et al., 1999). Παρά το γεγονός αυτό, η ακριβής αιτία εξακολουθεί να είναι άγνωστη. Η εύρεση της αιτίας ήταν πάρα πολύ δύσκολη λόγω της γενετικής πολυπλοκότητας και της φαινοτυπικής παραλλαγής. Οι ASD είναι πολύπλοκες κληρονομήσιμες διαταραχές που περιλαμβάνουν πολλαπλά γονίδια και παρουσιάζουν μεγάλη φαινοτυπική διακύμανση. Οι εκτιμήσεις των κινδύνων υποτροπής, που βασίζονται σε οικογενειακές μελέτες ιδιοπαθών ASD, είναι περίπου

5% έως 6% (εύρος: 2%-8%) όταν υπάρχει μεγαλύτερος αδελφός με ASD και ακόμη υψηλότερο όταν υπάρχουν ήδη 2 παιδιά με ASD στην οικογένεια (Muhle et al., 2004).

Σε μια μειοψηφία περιπτώσεων (που είναι μικρότερη του 10%), οι ASD μπορεί να σχετίζονται με μια ιατρική κατάσταση ή ένα γνωστό σύνδρομο (Reichenberg et al., 2006) Αν και οι ASD πιστεύεται ότι είναι κυρίως γενετικής προέλευσης, οι περιβαλλοντικοί παράγοντες μπορεί να ρυθμίζουν τη φαινοτυπική έκφραση. Η προχωρημένη ηλικία του πατέρα και της μητέρας έχει αποδειχθεί ότι σχετίζονται με αυξημένο κίνδυνο εμφάνισης απογόνων με ASD, πιθανώς λόγω αυθόρμητων μεταλλάξεων ή/και αλλοιώσεων στη γενετική αποτύπωση (Reichenberg et al., 2006). Η έκθεση σε περιβαλλοντικούς παράγοντες μπορεί να λειτουργήσει ως τερατογόνα του κεντρικού νευρικού συστήματος στην αρχή της κύησης. Μερικοί ερευνητές έχουν αναφέρει ότι ένας γενετικός μηχανισμός (κληρονομικές αλλαγές στη γονιδιακή έκφραση που συμβαίνουν χωρίς αλλαγές στην αλληλουχία του DNA) μπορεί να είναι υπεύθυνος στην εμφάνιση ASD (Arndt et al., 2005). Έτσι, έχει γίνει όλο και πιο εμφανές ότι η αιτιολογία είναι πολυπαραγοντική με μια ποικιλία γενετικών και, σε μικρότερο βαθμό, περιβαλλοντικοί παράγοντες που παίζουν ρόλο στην εμφάνιση ASD. Επίσης σημειώνεται ανδρική υπεροχή που υποδηλώνει επίσης έναν γενετικό ρόλο στην κληρονομικότητα του αυτισμού (Rutter, 2005). Αρκετές γενετικές διεργασίες μπορούν να οδηγήσουν στην ανδρική κυριαρχία, συμπεριλαμβανομένων των αιτιολογικών γονιδίων που βρίσκονται στο χρωμόσωμα X (φυλοσύνδετες διαταραχές) και των αποτυπωμένων γονιδίων, αλλά ο λόγος για την ανδρική κυριαρχία στον αυτισμό δεν είναι πλήρως κατανοητός (Rutter, 2005).

Αρκετές μελέτες αποκάλυψαν πειστικά στοιχεία ότι οι περισσότερες περιπτώσεις ASD προκύπτουν από αλληλεπιδρώντες γενετικούς παράγοντες (Kolevzon et al., 2017). Ωστόσο, η έκφραση των γονιδίων του αυτισμού μπορεί να επηρεάζεται από περιβαλλοντικούς παράγοντες. Αν και επί του παρόντος υπό διερεύνηση, αυτοί οι παράγοντες μπορεί να αντιπροσωπεύουν ένα φαινόμενο «δεύτερου χτυπήματος» που συμβαίνει κυρίως κατά την ανάπτυξη του εγκεφάλου του εμβρύου (Kolevzon et al., 2017). Δηλαδή, οι περιβαλλοντικοί παράγοντες μπορεί να ρυθμίζουν τους ήδη υπάρχοντες γενετικούς παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για την εκδήλωση ASD σε μεμονωμένα παιδιά.

2.1.4 ΚΛΙΝΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

Τα κλινικά συμπτώματα αφορούν σοβαρά ελλείμματα κοινωνικών δεξιοτήτων και επαναλαμβανόμενα στερεοτυπικά πρότυπα συμπεριφοράς, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων

(American Psychiatric Association, 2004). Μία από τις πιο δύσκολες πτυχές είναι η ευρεία ετερογένεια των χαρακτηριστικών σε μεμονωμένα παιδιά. Το φάσμα του αυτισμού περιλαμβάνει έναν εξαιρετικά ετερογενή φαινότυπο με ακαθόριστα τελικά σημεία, ειδικά στο ήπιο άκρο του φάσματος. Η σοβαρότητα καθενός από τα βασικά ελλείμματα ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των παιδιών με ASD.

2.1.4.1 Ελλείμματα Κοινωνικών Δεξιοτήτων

Αν και τα κοινωνικά ελλείμματα εμφανίζονται νωρίτερα και μπορεί να είναι πιο συγκεκριμένα, μπορεί να είναι λεπτά και λιγότερο συχνά αναγνωρισμένα από τους γονείς. Οι καθυστερήσεις ομιλίας συνήθως ωθούν τους γονείς να εγείρουν ανησυχίες στο παιδίατρο του παιδιού τους. Οι περισσότεροι γονείς ανησυχούν μεταξύ 15 και 18 μηνών, αλλά μπορεί να καθυστερήσουν να συζητήσουν τις ανησυχίες τους με τον γιατρό του παιδιού τους για αρκετούς μήνες (Wetherby & Prizant, 2000). Πρόσφατα, τα μέσα ενημέρωσης και οι δημόσιες υπηρεσίες έχουν ευαισθητοποιήσει το κοινό σχετικά με τη σημασία της αναγνώρισης των πρώτων σημείων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ήταν παρόντα κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής. Ως εκ τούτου, αναφέρεται ότι οι γονείς μπορεί να αρχίσουν να εκφράζουν ανησυχίες στον παιδίατρο του βρέφους τους νωρίτερα. Τα φαινομενικά χαρακτηριστικά μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από το ένα παιδί στο άλλο. Μερικά θεωρούνται από τους γονείς ως «διαφορετικά» κατά τους πρώτους μήνες της ζωής, άλλα παρουσιάζουν καθυστερημένη ανάπτυξη ομιλίας κατά το δεύτερο έτος της ζωής, και άλλα μπορεί να φαίνονται αρχικά φυσιολογικά, έως ότου χάσουν δεξιότητες μετά το πρώτο έτος της ζωής (Wetherby & Prizant, 2000). Οι ASD στα παιδιά μπορεί να περάσει απαρατήρητη μέχρι να φτάσουν σε σχολική ηλικία, όταν οι εκπαιδευτικοί παρατηρούν δυσκολίες με τις αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους (Wetherby & Prizant, 2000).

Πέρα από τα γλωσσικά ελλείμματα, τα κοινωνικά ελλείμματα που εμφανίζονται στα πρώτα 2 χρόνια της ζωής συχνά έχουν ξεφύγει από την αναγνώριση των γονέων (Mitchell et al., 2006). Τα παιδιά με ASD παρουσιάζουν καθολικά ελλείμματα στην κοινωνική συγγένεια που ορίζεται ως η εγγενής επιθυμία να συνδεθούν με άλλους και να μοιραστούν συμπληρωματικές καταστάσεις συναισθημάτων. Τα παιδιά αυτά συχνά δεν φαίνεται να αναζητούν σύνδεση (Mitchell et al., 2006). Είναι ικανοποιημένα που είναι μόνα, αγνοούν τις δράσεις των γονιών τους για προσοχή και σπάνια κάνουν οπτική επαφή ή προσελκύουν την προσοχή των άλλων με χειρονομίες ή φωνές. Τα επόμενα

χρόνια, δυσκολεύονται να μοιραστούν τη συναισθηματική κατάσταση των άλλων σε συνεργατικά παιχνίδια και ομαδικά περιβάλλοντα και μπορεί να έχουν λίγους, αν όχι καθόλου, φίλους.

Τα ελλείμματα στην κοινή προσοχή φαίνεται να είναι ένα από τα πιο διακριτικά χαρακτηριστικά των πολύ μικρών παιδιών με ASD (Charman, 2003). Η κοινή προσοχή είναι μια φυσιολογική, αυθόρμητα εμφανιζόμενη συμπεριφορά κατά την οποία το παιδί δείχνει απόλαυση στο να μοιράζεται ένα αντικείμενο (ή γεγονός) με ένα άλλο άτομο. Οι χειρονομίες ή/και η ομιλία μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για να προσελκύσουν την προσοχή ενός άλλου σε σχέση με τα αντικείμενα και τα γεγονότα απλώς και μόνο για την απόλαυση της ανταλλαγής των εμπειριών. Ακριβώς όπως και άλλες αναπτυξιακές δεξιότητες, η ανάπτυξη των δεξιοτήτων κοινής προσοχής είναι σταδιακή. Παρόμοια με τις γλωσσικές δεξιότητες, οι δεκτικές δεξιότητες της κοινής προσοχής συνήθως κατακτούνται πριν από τις εκφραστικές. Η κοινή προσοχή ξεκινά με το χαρούμενο χαμόγελο σε αναγνώριση και ανταπόκριση στα χαμόγελα και τις φωνές ενός γονέα ή οικείου φροντιστή. Το παιδί θα ακολουθήσει το βλέμμα του γονέα και θα κοιτάξει προς την ίδια κατεύθυνση όταν ένας γονέας κοιτάζει μακριά (Charman, 2003). Τα παιδιά αρχίζουν να «ακολουθούν ένα σημείο» σε ηλικία περίπου 10 έως 12 μηνών. Εάν ένας γονέας δείχνει προς την κατεύθυνση ενός ενδιαφέροντος αντικειμένου ή γεγονότος και λέει, "Κοιτάξτε!" το συνήθως αναπτυσσόμενο παιδί θα κοιτάξει προς την επιδιωκόμενη κατεύθυνση και στη συνέχεια, αφού δει το αντικείμενο / γεγονός, θα κοιτάξει πίσω στον γονέα με αναγνώριση και κοινή έκφραση. Τα παιδιά με ASD μπορεί να μην ακολουθούν ένα σημείο, ακόμη και όταν κάποιος προσπαθεί επανειλημμένα με δυνατή φωνή να φωνάζει το όνομά τους ή χρησιμοποιεί σωματικές προτροπές, όπως το άγγιγμα του ώμου του παιδιού πριν δείξει (Charman, 2003). Τα παιδιά με ASD μπορεί να κοιτάζουν προς την υποδεικνυόμενη κατεύθυνση τελικά, αλλά αυτό δεν ακολουθείται από κοινή εμφάνιση και έκφραση.

Σε μικρή ηλικία, το τυπικό παιδί θα αρχίσει να ζητά ένα επιθυμητό αντικείμενο που είναι απρόσιτο και να αναζητεί την προσοχή του γονέα για να μοιραστεί ένα ενδιαφέρον αντικείμενο, άτομο ή γεγονός. Ανάλογα με τις δεξιότητες ομιλίας του, μπορεί να ξεστομίσει απλούς ήχους ή πραγματικές λέξεις ενώ δείχνει. Η κατάδειξη για να ζητήσει ένα αντικείμενο ονομάζεται "πρωτοεμφανιζόμενη κατάδειξη" (proto-imperative pointing). Τα ελλείμματα ποικίλλουν, καθώς ορισμένα παιδιά με ASD μπορεί να κάνουν υποτυπώδεις προσπάθειες κατάδειξης ανοίγοντας και κλείνοντας το χέρι τους ενώ αυτό ανασηκώνεται προς την κατεύθυνση του επιθυμητού αντικειμένου, αλλά χωρίς καμιά βλεμματική επαφή προς τον φροντιστή του.

Αργότερα το τυπικά αναπτυσσόμενο παιδί θα αρχίσει να δείχνει να «σχολιάζει» ή να «μοιράζεται» ένα ενδιαφέρον αντικείμενο/γεγονός (το οποίο ονομάζεται «πρωτο-εκδηλωμένη

κατάδειξη» (“proto-declarative pointing”). Όπως επισημαίνεται, θα κοιτάξει εναλλακτικά μεταξύ του αντικειμένου/γεγονότος ενδιαφέροντος και του γονέα. Είναι η κοινή κοινωνική εμπειρία, όχι το από αντικείμενο/γεγονός, που αναζητά το παιδί. Τα παιδιά με ASD δυσκολεύονται συστηματικά να «σχολιάσουν» σύμφωνα με την ηλικία τους και όταν το κάνουν, είναι λιγότερο πιθανό να δείξουν θετική αλληλεπίδραση και σύνδεση κατά τη διάρκεια της πράξης. Μερικά παιδιά με ASD μπορεί να δείχνουν να επισημαίνουν αντικείμενα, σχήματα και χρώματα που έχουν μάθει με κυκλικό τρόπο, αλλά αυτό συχνά γίνεται χωρίς καμία πρόθεση επικοινωνίας σε κοινωνικό πλαίσιο και δεν θεωρείται κοινή προσοχή (Paparella & Kasari, 2004). Η κοινή προσοχή ή προσοχή συναρμογής είναι η ικανότητα του παιδιού να εστιάζει την προσοχή του σε ένα άλλο άτομο αλλά συγχρόνως και σε ένα αντικείμενο/δραστηριότητα και κατά συνέπεια να μοιράζεται ένα αμοιβαίο ενδιαφέρον. Έτσι είναι απαραίτητη για τη λειτουργική γλωσσική ανάπτυξη. Η ενίσχυση δεξιοτήτων κοινής προσοχής περιλαμβάνει συνεχείς προτροπές προσοχής και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων με πολλαπλές συναισθηματικές εκφράσεις, ήχους, λέξεις και άλλες χειρονομίες.

Ο προσανατολισμός σε κοινωνικά ερεθίσματα - ειδικότερα, η συνεχής ανταπόκριση στο όνομά του - είναι μια πρώιμη δεξιότητα που συχνά είναι ανεπαρκής σε παιδιά με ASD (Leekam & Ramsden, 2006). Ωστόσο, δεν είναι ειδική για παιδιά με ASD, επειδή τα παιδιά με προβλήματα ακοής μπορεί επίσης να αποτύχουν να προσανατολιστούν στο όνομά τους. Στην πραγματικότητα, οι γονείς των παιδιών που αργότερα διαγνώστηκαν με ASD συχνά εγείρουν ανησυχία σχετικά με την ακοή. Η ακοή φαίνεται «επιλεκτική» στο ότι τα παιδιά με ASD μπορεί να ακούν και να παρακολουθούν καλά τους περιβαλλοντικούς ήχους αλλά όχι τις ανθρώπινες φωνές (Leekam & Lopez, 2000). Η κοινωνική αναφορά είναι η ικανότητα αναγνώρισης των συναισθηματικών καταστάσεων των άλλων καθώς ανταποκρίνονται σε διάφορα ερεθίσματα. Όταν αντιμετωπίζει μια νέα κατάσταση, ένα τυπικά αναπτυσσόμενο παιδί μπορεί να κοιτάξει στη μητέρα του για μια ένδειξη απόλαυσης, θυμού ή φόβου στην έκφραση του προσώπου της. Η έκφραση του προσώπου του τότε συνήθως θα μιμηθεί τη δική της, αν και μπορεί να μην κατανοεί πλήρως την κατάσταση. Ένα παιδί με ASD επιδίδεται σε λιγότερη μίμηση (Leekam & Ramsden, 2006).

Επειδή τα παιδιά με ASD στερούνται θεμελιωδών δομικών στοιχείων κοινωνικών δεξιοτήτων, μπορεί να είναι λιγότερο πιθανό να αναπτύξουν κατάλληλες σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων ανάλογα με την ηλικία και τη γλωσσική ικανότητα. Μπορεί να έχουν λίγους ή καθόλου φίλους και όταν το κάνουν, οι σχέσεις μπορεί να εξελιχθούν γύρω από τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του παιδιού. Ένας άλλος παράγοντας που εμποδίζει τις μακροχρόνιες φιλίες είναι η μειωμένη κεντρική συνοχή ή η

αδυναμία ερμηνείας των ερεθισμάτων με συνολικό τρόπο (Briskman et al., 2001). Αντίθετα, επικεντρώνονται στα ειδικότερα μέρη, κάνουν λιγότερη χρήση του πλαισίου και χάνουν τη «μεγάλη εικόνα», γεγονός που καθιστά τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις δύσκολες. Έχουν επίσης δυσκολίες στην κατανόηση της προοπτικής των άλλων ή στερούνται δεξιοτήτων «θεωρίας του νου» (“Theory-of-Mind” -ToM). Η θεωρία αυτή είναι η συνειδητοποίηση ότι οι άλλοι έχουν σκέψεις και συναισθήματα που είναι ανεξάρτητα από τα δικά τους. Είναι η ικανότητα που επιτρέπει σε κάποιον να συμπεράνει καταστάσεις του νου με βάση την εξωτερική συμπεριφορά. Συνήθως τα αναπτυσσόμενα παιδιά αρχίζουν να έχουν κάποια αίσθηση των ψυχικών καταστάσεων των άλλων μέχρι την ηλικία των 4 ετών. Λόγω των διαταραχών ToM, τα παιδιά με ASD έχουν δυσκολίες στην εν-συναίσθηση, το μοίρασμα των συναισθημάτων και την ανακούφιση. Ο Baron-Cohen επινόησε τον όρο "διανοητικότητα" όταν αναφερόταν σε άτομα με ASD που παρουσιάζουν σοβαρά ελλείμματα ToM (Briskman et al., 2001).

2.1.4.2 Ελλείμματα επικοινωνίας

Τα περισσότερα παιδιά που αργότερα διαγιγνώσκονται με ASD παρουσιάζουν «καθυστέρηση ομιλίας», αν και αυτό μπορεί να αλλάξει καθώς οι γονείς συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο τα κοινωνικά ορόσημα. Η έλλειψη ομιλίας έχει θεωρηθεί σήμα κατατεθέν του ASD, ειδικά όταν συνδέεται με την έλλειψη επιθυμίας επικοινωνίας και την έλλειψη μη λεκτικών αντισταθμιστικών προσπαθειών όπως χειρονομίες. Ωστόσο, τα παιδιά με ηπιότερα συμπτώματα, ειδικά εκείνα με φυσιολογικές γνωστικές δεξιότητες, μπορεί να έχουν κάποια ομιλία. Η ομιλία τους βέβαια μπορεί να στερείται επικοινωνιακής πρόθεσης. Μπορεί να είναι σενάριο (από αγαπημένα βίντεο ή τηλεοπτικά προγράμματα) και στερεοτυπικό. Συχνά αναπτύσσεται και Echolalia, (που μερικές φορές ονομάζεται "παπαγαλία") και είναι η επανάληψη της ομιλίας ενός άλλου ατόμου. Η echolalia χαρακτηρίζεται ως «άμεση» όταν το παιδί επαναλαμβάνει φωνητικές κλήσεις αμέσως μετά την ακοή τους ή ως «καθυστερημένη» όταν υπάρχει χρονικό διάστημα (ώρες, ημέρες, εβδομάδες). Συνήθως τα αναπτυσσόμενα παιδιά περνούν από ένα «στάδιο έκρηξης λεξιλογίου», όταν οι σύντομες περίοδοι άμεσης echolalia δεν είναι ασυνήθιστες (Wetherby & Prizant, 2000). Από την άλλη, η echolalia σε παιδιά με ASD μπορεί να παραμείνει καθ' όλη τη διάρκεια ζωής και να αποτελείται από ένα μείγμα άμεσων και καθυστερημένων ομιλιών. Οι ομιλίες των παιδιών με ASD μπορεί να είναι πιο ξεκάθαρα διατυπωμένες, να έχουν πιο μονότονη ποιότητα ή / και να αποτελούνται από μεγαλύτερα λεκτικά "κομμάτια" (δηλαδή, ολόκληρα τηλεοπτικά διαφημιστικά τραγούδια, αναπαραστάσεις βίντεο ή απαγγελίες παιδικών ομοιοκαταληξιών) από αυτά των τυπικών παιδιών.

Μερικές φορές, η echolalia μπορεί ακόμη και να δώσει την εντύπωση της "προηγμένης" ομιλίας λόγω του εξελιγμένου λεξιλογίου, της γραμματικής και του συντακτικού. Ο κλινικός ιατρός μπορεί να διακρίνει τη διαφορά μεταξύ τυπικής και αυτιστικής echolalia, όμως συνήθως, απαιτείται επίσημη αξιολόγηση από λογοθεραπευτή (Wetherby & Prizant, 2000). Μερικοί γονείς θα σημειώσουν ότι το παιδί τους φαίνεται υπερβολικά «ανεξάρτητο» επειδή, αντί να ζητά επιθυμητά αντικείμενα, χρησιμοποιεί προηγμένες κινητικές δεξιότητες για να τα αποκτήσει ο ίδιος (δηλαδή, μετακινώντας ένα σκαμνί σε έναν πάγκο για να αποκτήσει ένα αντικείμενο σε ηλικία μικρότερη από ό, τι συνήθως αναμένεται). Μερικά παιδιά με ASD γίνονται αρκετά επιδέξια στην επισήμανση χρωμάτων, σχημάτων, αριθμών και γραμμμάτων του αλφαβήτου, αλλά δεν είναι σε θέση να τους υποδείξουν όταν τους ζητηθεί από κάποιον άλλο ή να ενσωματώσουν τις ετικέτες σε λειτουργική γλώσσα. Μερικά παιδιά μπορεί αργότερα να αναπτύξουν υπερ-λεξία ή προχωρημένη λεκτική ανάγνωση χωρίς αντίστοιχες δεξιότητες κατανόησης (Wetherby & Prizant, 2000).

Σε μερικά παιδιά με ASD η ομιλία χαρακτηρίζεται από "αναδυόμενες λέξεις" χωρίς εμφανές ερέθισμα ή επικοινωνιακή πρόθεση. Οι λέξεις αυτές είναι αυθόρμητες και ασυνεπείς, αν και μερικές φορές μπορεί να εμφανιστούν κατά τη διάρκεια έντονα αγχωτικών καταστάσεων. Αυτές οι λέξεις λέγονται εκτός πλαισίου για ένα σύντομο χρονικό διάστημα (ημέρες ή εβδομάδες) και στη συνέχεια, όσο ξαφνικά μπορεί να εμφανιστούν χωρίς προφανή λόγο, τόσο ξαφνικά εξαφανίζονται (Wetherby & Prizant, 2000). Τα παιδιά με ASD μπορούν επίσης να αναπτύξουν ομιλία με υπερβολικές ή πολύπλοκες φράσεις που αποκτώνται και μιλούνται σχεδόν ως μία μόνο «τεράστια λέξη» χωρίς καινά μεταξύ των λέξεων. Ταυτόχρονα, δεν είναι σε θέση να συνδυάσουν λέξεις σε νέες ή πρωτότυπες φράσεις ή προτάσεις που έχουν αληθινό νόημα.

Αν και η έλλειψη ομιλίας, η ομιλία με σενάριο, η παπαγαλία χωρίς επικοινωνιακή πρόθεση και οι αναδυόμενες και τεράστιες λέξεις είναι κοινές κλασικές εκδηλώσεις, συχνά υπάρχουν και ελλείμματα επικοινωνίας που περιλαμβάνουν:

- ο έλλειψη κατάλληλης οπτικής επαφής.
- ο έλλειψη ζεστών, χαρούμενων εκφράσεων με το βλέμμα.
- ο έλλειψη αναγνώρισης της φωνής της μητέρας (ή του πατέρα ή του συνεπούς φροντιστή).
- ο αδιαφορία για τις φωνές (δηλαδή, έλλειψη ανταπόκρισης στο όνομα), αλλά έντονη ευαισθητοποίηση για τους περιβαλλοντικούς ήχους.
- ο καθυστερημένη έναρξη φλυαρίας μετά την ηλικία των 9 μηνών.

- ο μειωμένη ή απουσία χρήσης χειρονομιών.
- ο έλλειψη ενδιαφέροντος ή απάντηση οποιουδήποτε είδους σε ουδέτερες δηλώσεις (Wetherby & Prizant, 2000).

2.1.4.3 Οπισθοδρόμηση

Περίπου το 25% έως 30% των παιδιών με ASD αρχίζουν να μιλούν αλλά στη συνέχεια σταματούν να μιλούν (Werner & Dawson, 2005). Η οπισθοδρόμηση δεξιοτήτων σε παιδιά με ASD μπορεί επίσης να περιλαμβάνει απώλεια επικοινωνίας με χειρονομίες και κοινωνικών δεξιοτήτων (π.χ. επαφή με τα μάτια και ανταπόκριση στον έπαινο) ή συνδυασμό και των δύο. Η οπισθοδρόμηση μπορεί να είναι σταδιακή ή ξαφνική και μπορεί να επικαλύπτεται από λεπτές προϋ-πάρχουσες αναπτυξιακές καθυστερήσεις ή άτυπη ανάπτυξη, όπως ένα ασυνήθιστα έντονο ενδιαφέρον για αντικείμενα ή άλλα μη κοινωνικά ερεθίσματα κατά το πρώτο έτος της ζωής. Ωστόσο η οπισθοδρόμηση μπορεί να οφείλεται και να αποδοθεί σε περιβαλλοντικούς στρεσογόνους παράγοντες (π.χ. γέννηση ενός νέου αδελφού ή μετακόμιση σε νέο σπίτι). Η οπισθοδρόμηση είναι ένα καλά τεκμηριωμένο σήμα κατατεθέν των ASD.

2.1.4.4 Σύνδρομο Άσπεργκερ (Asperger Syndrome-AS)

Τα παιδιά με σύνδρομο Άσπεργκερ μπορεί να έχουν ήπιες ή περιορισμένες καθυστερήσεις ομιλίας και να ξεφύγουν από την αναγνώριση μέχρι την προσχολική ή την πρώιμη σχολική ηλικία, όταν η αδυναμία τους να κάνουν φίλους γίνεται ανησυχητική. Αν και συχνά απαρατήρητη, η γλωσσική ανάπτυξη είναι συνήθως άτυπη. Τα παιδιά με AS συχνά είναι αρκετά ομιλητικά για ένα συγκεκριμένο θέμα ενδιαφέροντος, αλλά δεν είναι σε θέση να εκφράσουν απλά συναισθήματα ή να αναγνωρίσουν τα συναισθήματα και τις απόψεις των άλλων. Η ομιλία μπορεί να είναι άπταιστη, αλλά περιορίζεται σε λίγα μόνο θέματα, συνήθως εκείνα που έχουν έντονο, εξαντλητικό ενδιαφέρον για το παιδί. Η ομιλία μπορεί επίσης να είναι υπερβολικά επίσημη (σχολαστική), και αυτός είναι ένας λόγος για τον οποίο τα παιδιά με AS μερικές φορές περιγράφονται ως "μικροί καθηγητές"(Wetherby & Prizant, 2000).

Τα παιδιά με σύνδρομο Άσπεργκερ έχουν επίσης ελλείμματα στην κοινωνική χρήση της γλώσσας (πραγματολογία) όπως: πώς να επιλέξουν ένα θέμα συζήτησης, την κατανόηση και παραγωγή κατάλληλου ρυθμού έκφρασης προσώπου και γλώσσας του σώματος κατά τη διάρκεια της συνομιλίας, αναγνώριση τότε ο συνομιλητής έχει χάσει το ενδιαφέρον του για ένα θέμα, αναγνώριση

πότε να ξεκινήσουν, να διατηρήσουν και να τερματίσουν μια συνομιλία με βάση τις υποδείξεις του ακροατή και να χρησιμοποιήσουν τον κατάλληλο βαθμό τυπικότητας και ευγένειας. Επίσης δυσκολεύονται ειδικά να διατηρήσουν μια συζήτηση για ένα θέμα που ξεκινά από κάποιον άλλο. Η γλώσσα μπορεί να φαίνεται περίεργη, εγωκεντρική με αποτέλεσμα να μην ανταποκρίνεται ο ακροατής και καταλήγει σε μονότονο μονόλογο. Μπορούν να επιδείξουν μοναδική έκφραση λόγου όσον αφορά τον τονισμό, την ένταση, το ρυθμό, τον τόνο και τον προσωπικό χώρο που τείνει επίσης να αγνοεί τις ανάγκες του ακροατή, να έχουν δυσκολία με αφηρημένο συλλογισμό και συζήτηση σκέψεων και απόψεων άλλων. Η αδυναμία να διακρίνουν και να κρίνουν τις προθέσεις των άλλων συνομιλητών τους, ειδικά όταν η συζήτησή τους περιλαμβάνει λέξεις ή φράσεις με διαφορετικές έννοιες, μειώνει την ικανότητά τους να κατανοούν μεταφορές, χιούμορ, πειράγματα ιδιώματα, ειρωνεία, ψέματα και αστεία (Wetherby & Prizant, 2000).

2.1.4.5 Δεξιότητες παιχνιδιού

Η έλλειψη ή η σημαντική καθυστέρηση των δεξιοτήτων παιχνιδιού προσποίησης σε συνδυασμό με το επίμονο αισθητηριακό-κινητικό ή / και τελετουργικό παιχνίδι είναι χαρακτηριστικά των ASD. Μερικά παιδιά με σοβαρές ASD μπορεί να μην προχωρήσουν ποτέ πέρα από το στάδιο του αισθητηριακού-κινητικού παιχνιδιού. Χρησιμοποιούν το στόμα, στριφογυρίζουν, χτυπούν και χειρίζονται αντικείμενα με στερεοτυπικό ή τελετουργικό τρόπο. Το παιχνίδι των παιδιών με ASD συχνά είναι επαναλαμβανόμενο και στερείται δημιουργικότητας και μίμησης (Volkmar et al., 2005). Τυπικά παραδείγματα περιλαμβάνουν την περιστροφή των τροχών ή την ευθυγράμμιση των αυτοκινήτων αντί να τα οδηγούν, την τοποθέτηση μαρκαδόρων αντί να χρωματίζουν με αυτά ή τη στοίβαξη αντικειμένων με την ίδια σειρά κάθε φορά. Συχνά προτιμούν να παίζουν με αντικείμενα όπως σπάγκο, ραβδιά, πέτρες ή στυλό παρά με παιχνίδια που αγοράζονται από το κατάστημα, με εξαίρεση τρένα ή χαρακτήρες από αγαπημένα βίντεο και τηλεοπτικές εκπομπές. Οι γρίφοι, ειδικά αυτοί που ταιριάζουν με το σχήμα και τα ηλεκτρονικά «παιχνίδια παζλ», είναι επίσης αρκετά δημοφιλή (Volkmar et al., 2005).

Τα παιδιά με αυτισμό συχνά αρκούνται στο να παίζουν μόνα τους για ώρες, απαιτώντας λίγη προσοχή ή επίβλεψη. Συχνά αυτό το «παιχνίδι» είναι είτε «εποικοδομητικό» (παζλ, ηλεκτρονικά παιχνίδια και τουβλάκια), τελετουργικό (τοποθέτηση αντικειμένων ή ταξινόμηση/αντιστοίχιση σχημάτων ή χρωμάτων) είτε αισθητηριακό-κινητικό (στόμα, κτύπημα, στριφογύρισμα) στη φύση. Επίσης μπορεί να φαίνεται να απολαμβάνουν τα παιχνίδια καταδίωξης, αλλά συχνά είναι οι αισθητηριακές-κινητικές πτυχές αυτών των δραστηριοτήτων, παρά οι κοινωνικές τους πτυχές, που είναι ευχάριστες. Δυσκολεύονται να αλληλοεπιδράσουν σε ομάδες και να συνεργαστούν στους

κοινωνικούς κανόνες των πιο εξελιγμένων παιχνιδιών. Συχνά μένουν εκτός των ομάδων, αγνοούνται και διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να θυματοποιηθούν και να γίνουν θύματα εκφοβισμού από συνομηλίκους (Volkmar et al., 2005).

2.1.4.6 Περιορισμένα, επαναλαμβανόμενα και στερεότυπα πρότυπα συμπεριφοράς, ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων

Τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού μπορούν να επιδείξουν άτυπες συμπεριφορές σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένων ιδιόμορφων τρόπων, ασυνήθιστων προσκολλήσεων σε αντικείμενα, εμμονών, καταναγκασμών, αυτοτραυματικών συμπεριφορών και στερεοτύπων. Τα στερεότυπα είναι επαναλαμβανόμενες, μη λειτουργικές, άτυπες συμπεριφορές όπως το χτύπημα των χεριών, οι κινήσεις των δακτύλων, το λίκνισμα ή η περιστροφή (Volkmar et al., 2005). Αν και τα περισσότερα στερεότυπα είναι αβλαβή, η συμπεριφορά αυτή είναι προβληματική στο ότι μπορεί να εμποδίσει το παιδί να ολοκληρώσει μια εργασία ή να μάθει νέες δεξιότητες. Τα στερεότυπα που σχετίζονται με τις ASD συχνά δεν εμφανίζονται παρά μόνο μετά την ηλικία των 3 ετών και συνήθως εκδηλώνονται ως τίναγμα των δακτύλων, ασυνήθιστο βλέμμα των ματιών, συνηθισμένο περπάτημα στις μύτες των ποδιών και/ή επίμονη εισπνοή και γλείψιμο μη διατροφικών ειδών (Volkmar et al., 2005)

Αν και τα περισσότερα παιδιά, κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της πρώιμης ανάπτυξής τους, εμφανίζουν εξαρτήσεις με ένα αντικείμενο/παιγνίδι π.χ. λούτρινο ζώο, ειδικό μαξιλάρι ή κουβέρτα, τα παιδιά με ASD μπορεί να προτιμούν σκληρά αντικείμενα (στυλό, φακό, κλειδιά, φιγούρες δράσης κ.λπ.). Επιπλέον, η προσκόλληση είναι πιο επίμονη, καθώς μπορεί να επιμείνουν να κρατούν το αντικείμενο ανά πάσα στιγμή, αν και αυτά σπάνια, αν όχι καθόλου, χρησιμοποιούνται σε πραγματικό "παιχνίδι". Ενώ τα μικρότερα παιδιά με ASD μπορεί να έχουν περιορισμένα ενδιαφέροντα σε σχέση με αντικείμενα, τα περιορισμένα ενδιαφέροντα σε εκείνα με AS σχετίζονται συχνότερα με θέματα και γεγονότα (Wetherby & Prizant, 2000). Για παράδειγμα, αντί να μεταφέρουν ένα τρένο παιχνίδι, υπάρχει μια εμμονή με τα δρομολόγια των τρένων. Μερικές φορές το στοιχείο / θέμα ενδιαφέροντος μπορεί να είναι τυπικό για οποιοδήποτε παιδί, αλλά είναι ο βαθμός ενδιαφέροντος που είναι ανώμαλος. Για παράδειγμα, παρόμοια με τα τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά, ένα παιδί με ASD μπορεί να γοητεύεται από τους δεινόσαυρους, αλλά γνωρίζει πολύ περισσότερες λεπτομέρειες για αυτούς και επιμένει να παίζει ή να τους συζητά αποκλείοντας όλα τα άλλα. Η επιμονή, ή η συνέχιση της ομιλίας ή του παιχνιδιού σε εξαιρετικό βαθμό ή πέρα από ένα επιθυμητό σημείο, είναι κοινή σε παιδιά

με ASD. Μπορεί να διαμαρτυρηθούν έντονα όταν αναγκάζονται να μεταβούν από μια δραστηριότητα ή ένα θέμα ενδιαφέροντος ή όταν αλλάξει μια συνηθισμένη ρουτίνα (Wetherby & Prizant, 2000). Χωρίς προειδοποίηση, αυτές οι διαμαρτυρίες μπορεί γρήγορα να κλιμακωθούν σε σοβαρά και παρατεταμένα ξεσπάσματα που χαρακτηρίζονται από επιθετικότητα ή αυτό-τραυματικές συμπεριφορές.

Οι αυτό-τραυματικές συμπεριφορές (χτύπημα στο κεφάλι, κάψιμο του δέρματος, δάγκωμα των χεριών) είναι στερεότυπα που μπορεί να προκαλέσουν σωματική βλάβη και είναι πιο συχνές σε παιδιά με σοβαρές διανοητικές αναπηρίες (Volkmar et al., 2005). Οι αυτό-τραυματικές συμπεριφορές μπορεί να εμφανίζονται πιο συχνά από απογοήτευση κατά τη διάρκεια ανεπιτυχών προσπαθειών επικοινωνίας, μεταβάσεων, άγχους σε νέα περιβάλλοντα, πλήξη, κατάθλιψη, κόπωση, στέρηση ύπνου, ή πόνος. Η παρουσία αυτό-τραυματικών συμπεριφορών, επιθετικότητας και άλλων ακραίων συμπεριφορών μπορεί να εμποδίσει το παιδί να συμμετάσχει σε ολοκληρωμένες δραστηριότητες στην κοινότητα με τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλίκους και να προκαλέσει σημαντικό οικογενειακό άγχος.

2.1.4.7 Επιπλέον συμπτώματα που δεν είναι βασικά χαρακτηριστικά

2.1.4.7.1 Γνωστικές ανωμαλίες (GDD / MR ή νοητική υστέρηση, μαθησιακές διαφορές και δεξιότητες)

Η συνύπαρξη της συν-νοσηρότητας (comorbid) GDD/MR ή της διανοητικής αναπηρίας (ο κατάλληλος όρος εξαρτάται από την ηλικία και τη διαθεσιμότητα τόσο μιας τυποποιημένης βαθμολογίας IQ όσο και μιας επίσημης αξιολόγησης των προσαρμοστικών δεξιοτήτων) με ASD εκτιμάται ότι βρίσκεται σε περίπου 70% έως 75% (Filipek et al., 2000).

Ένα μοναδικό χαρακτηριστικό των ASD είναι η "ανομοιομορφία" των δεξιοτήτων. Οι ικανότητες μπορεί να καθυστερήσουν σημαντικά σε ορισμένους τομείς ανάπτυξης, αλλά να «προχωρήσουν» σε άλλους, συχνά λόγω εξαιρετικών ικανοτήτων εστίασης, μνήμης, υπολογισμού, μουσικής ή τέχνης (Williams et al., 2005). Μπορούν να χαρακτηριστούν ως «κατακερματισμένες δεξιότητες» όταν δεν εξυπηρετούν κανένα σκοπό στην καθημερινή ζωή και δεν βελτιώνουν τα λειτουργικά αποτελέσματα. Σπάνια, τα ιδιαίτερα ανεπτυγμένα ταλέντα ή οι έξυπνες δεξιότητες μπορεί να προωθήσουν μια κλίση που παρέχει οικονομική ανεξαρτησία και κοινωνική αναγνώριση.

2.1.4.7.2 Αισθητηριακά-κινητικά συμπτώματα

Αν και τα αισθητήριακα συμπτώματα (π.χ., hyperacusis) είναι πιο συχνά και εμφανή σε παιδιά με ASD, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι τα αισθητήριακα συμπτώματα διαφοροποιούν τα παιδιά με ASD από τα παιδιά με άλλες αναπτυξιακές διαταραχές (Rogers & Ozonoff, 2005). Παιδιά με ASD μπορεί να εμφανίσουν ταυτόχρονες υπο-ευαισθησίες και υπερευαισθησία σε ερεθίσματα εντός της ίδιας αισθητηριακής μεθόδου. Για παράδειγμα, μπορεί να φαίνονται υπερβολικά ευαίσθητα σε ορισμένους περιβαλλοντικούς θορύβους, αλλά να μην ανταποκρίνονται στην ανθρώπινη φωνή, ή μπορεί να παρατηρούν οπτικά τις λεπτομέρειες ενός αντικειμένου αλλά να μην παρατηρούν τις κινήσεις άλλων ανθρώπων στο δωμάτιο. Άλλα παιδιά μπορεί να έχουν στοματική αμυντικότητα ή και απτική δυσλειτουργία στο σώμα σε απαλή αφή. Το απτικό σύστημα στο ανθρώπινο σώμα μπορεί να λαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την αίσθηση της αφής και μέσω νευρικών οδών φτάνουν στον εγκέφαλο (Iarocci & McDonald, 2006).

Εκτός από τα ασυνήθιστα κινητικά στερεότυπα που χρησιμεύουν ως καθοριστικά χαρακτηριστικά των ASD που συζητήθηκαν προηγουμένως, ορισμένα παιδιά με ASD μπορεί επίσης να παρουσιάσουν άτυπη κινητική ανάπτυξη, κακό συντονισμό ή ελλείμματα στην πράξη - κινητικός σχεδιασμός, εκτέλεση και αλληλουχία (Anzalone & Williamson, 2000). Η κινητική αδεξιότητα αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της AS. Τέλος, ορισμένα παιδιά μπορεί να φαίνονται «υπερκινητικά» και με μηχανικές κινήσεις με εξωτερική εστίαση της προσοχής και στην πραγματικότητα πληρούν κριτήρια για συν-νοσηρότητα ADHD. Άλλα παιδιά μπορεί να είναι υποκινητικά και αποσυρμένα και να έχουν εσωτερική εστίαση της προσοχής (Anzalone & Williamson, 2000).

2.1.5 Σύνοψη

Συνοπτικά, τα παιδιά με ASD χαρακτηρίζονται από ένα ευρύ φάσμα κλινικών χαρακτηριστικών. Η πληροφόρηση και η εξοικείωση με τα χαρακτηριστικά θα βοηθήσει στην αναγνώριση νωρίτερα των ASD, γεγονός που με τη σειρά του θα διευκολύνει την άμεση έναρξη κατάλληλων παρεμβάσεων.

2.2 Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

2.2.1 Εισαγωγή

Η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων έχει χρησιμοποιηθεί από επαγγελματίες υγείας όπως εργοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές, λογοθεραπευτές, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και ειδικούς θεραπευτές. Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και από κοινωνικούς παιδαγωγούς μιας και ο στόχος της κοινωνικής παιδαγωγικής είναι η ευημερία του ατόμου με οποιεσδήποτε διαταραχές ψυχικές, νοητικές ή κινητικές. Η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων περιλαμβάνει μια σειρά επί μέρους θεραπειών που περιλαμβάνουν δραστηριότητες με άλογα για την ευημερία της ανθρώπινης σωματικής και ψυχικής υγείας (Anestis et al., 2014). Η χρήση της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων έχει ρίζες στην αρχαιότητα και εφαρμόζεται σε θέματα σωματικής υγείας σε σύγχρονη μορφή που χρονολογείται από τη δεκαετία του 1960 ενώ η σύγχρονη χρήση αλόγων για την ενίσχυση της ψυχικής υγείας χρονολογείται από τη δεκαετία του 1990. Η συστηματική ανασκόπηση των μελετών της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων όπως εφαρμόζεται στη σωματική υγεία χρονολογείται μόνο από το 2007 περίπου (Signal et al., 2016). Η έλλειψη κοινής ορολογίας και τυποποίησης έχει προκαλέσει προβλήματα με την ανάλυση και την διερεύνηση της αποτελεσματικότητας τους (Signal et al., 2016). Λόγω της έλλειψης μελετών υψηλής ποιότητας που να αξιολογούν την αποτελεσματικότητα των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για τη θεραπεία της ψυχικής υγείας, υπάρχει ένα κενό στην υπάρχουσα θεωρία το οποίο προσπαθεί να καλύψει η υφιστάμενη μελέτη.

2.2.2 ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΠΟΥ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

Οι περισσότερες έρευνες έχουν επικεντρωθεί στο φυσικό όφελος της θεραπευτικής εργασίας με άλογα, αν και οι πιο αυστηρές μελέτες έχουν υποβληθεί σε συστηματική ανασκόπηση μόνο από το 2007 περίπου (Selby & Smith-Osborne, 2013).

Η μέθοδος της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων έχει χρησιμοποιηθεί για τη θεραπεία ατόμων με νευρολογικές ασθένειες ή διαταραχές όπως εγκεφαλική παράλυση, κινητικές διαταραχές ή προβλήματα ισορροπίας. (Whalen & Case-Smith, 2012). Θεωρείται ότι το ρυθμικό βάδισμα ενός αλόγου δρα για να μετακινήσει τη λεκάνη του αναβάτη στην ίδια περιστροφή και πλάγια κίνηση που συμβαίνει όταν περπατάτε. Το ρυθμιζόμενο βάδισμα του αλόγου προάγει τους αναβάτες να προσαρμόζονται συνεχώς για να ενθαρρύνουν την πυελική κίνηση, προωθώντας παράλληλα τη δύναμη, την ισορροπία, τον συντονισμό, την ευελιξία, τη στάση του σώματος και την κινητικότητα (Hallberg, 2008). Η μέθοδος της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων έχει επίσης χρησιμοποιηθεί στον αυτισμό, σε διαταραχές συμπεριφοράς και σε ψυχιατρικές ασθένειες.

Διάφορες θεραπείες που περιλαμβάνουν αλληλεπιδράσεις με άλογα χρησιμοποιούνται για άτομα με ή και χωρίς αναπηρίες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με σωματικά, γνωστικά και συναισθηματικά προβλήματα. (Selby & Smith-Osborne, 2013). Η ορολογία εντός του πεδίου δεν είναι τυποποιημένη και η έλλειψη σαφών ορισμών και κοινής ορολογίας παρουσιάζει προβλήματα στην ανασκόπηση της ιατρικής βιβλιογραφίας (Lentini & Knox, 2015). Στο πλαίσιο αυτό, οι πιο κοινές θεραπείες και η ορολογία που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή τους είναι:

Η θεραπευτική ιππασία (Therapeutic horseback riding) χρησιμοποιεί μια θεραπευτική ομάδα, που συνήθως περιλαμβάνει έναν πιστοποιημένο εκπαιδευτή θεραπευτικής ιππασίας, δύο ή περισσότερους εθελοντές και ένα άλογο, για να βοηθήσει ένα άτομο να ιππεύσει ένα άλογο και να εργαστεί μαζί του στο έδαφος (Lentini & Knox, 2015). Η θεραπευτική ιππασία χρησιμοποιείται από άτομα με ειδικές ανάγκες που ιππεύουν άλογα για να χαλαρώσουν και να αναπτύξουν μυϊκό τόνο, συντονισμό, αυτοπεποίθηση και ευεξία (Sterba, 2007). Η θεραπευτική ιππασία θεωρείται ψυχαγωγική θεραπεία όπου ένα άτομο διδάσκεται από έναν θεραπευτή εκπαιδευτή ιππασίας πώς να ελέγχει ενεργά ένα άλογο ενώ ιππεύει. Χρησιμοποιείται ως άσκηση για τη βελτίωση των αισθητηριακών και κινητικών δεξιοτήτων για συντονισμό, ισορροπία και στάση του σώματος (Sterba, 2007).

Οι περισσότερες έρευνες έχουν επικεντρωθεί στο φυσικό όφελος της θεραπευτικής εργασίας με άλογα, με τις πιο αυστηρές μελέτες να υπόκεινται σε συστηματική ανασκόπηση από το 2007 περίπου (Selby & Smith-Osborne, 2013). Οι ισχυρισμοί που διατυπώθηκαν ως προς την αποτελεσματικότητα των θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για σκοπούς ψυχικής υγείας έχουν επικριθεί ως έλλειψη κατάλληλων ιατρικών αποδείξεων λόγω σε μεγάλο βαθμό του κακού σχεδιασμού της μελέτης και της έλλειψης ποσοτικών δεδομένων. Υπό το πρίσμα αυτής της έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων έχουν τεθεί ηθικά ζητήματα σχετικά με τις δαπάνες και τη συνεχή προώθησή του.

Η ιπποθεραπεία (Hippotherapy) περιλαμβάνει έναν εργοθεραπευτή, έναν φυσιοθεραπευτή ή έναν λογοθεραπευτή που συνεργάζεται με έναν ασθενή και ένα άλογο. Οι διαφορετικές κινήσεις του αλόγου αποτελούν πρόκληση για τον ασθενή και οι οποίες μπορούν να προωθήσουν διαφορετικές αντιδράσεις από τον ασθενή. Η βάση της θεραπείας αυτής είναι ότι το άλογο επηρεάζει τον ασθενή χωρίς να απαιτείται ο ασθενής να ελέγχει το άλογο (American Hippotherapy Association, 2018). Ο όρος «Ιπποθεραπεία» χρησιμοποιείται επίσης σε ορισμένα πλαίσια για να αναφερθεί σε μια ευρύτερη σφαίρα θεραπειών με άλογα. Η ιπποθεραπεία είναι μια παρέμβαση που χρησιμοποιείται από φυσιοθεραπευτή, ειδικό θεραπευτή, εργοθεραπευτή ή λογοθεραπευτή. Η κίνηση του αλόγου επηρεάζει τη στάση του αναβάτη, την ισορροπία, το συντονισμό, τη δύναμη και τα αισθητικοκινητικά συστήματα ενός αναβάτη. Πιστεύεται ότι η ζεστασιά και το σχήμα του αλόγου και η ρυθμική,

τριδιάστατη κίνησή του μαζί με τις αλληλεπιδράσεις του αναβάτη με το άλογο και τις αντιδράσεις στην κίνηση του αλόγου, μπορούν να βελτιώσουν την ευελιξία, τη στάση, την ισορροπία και την κινητικότητα του αναβάτη. Αυτές οι συνεδρίες θεραπείας μπορούν επίσης να περιλαμβάνουν βελτιώσεις στην ομιλία, καθώς και η εκμάθηση της χρήσης λεκτικών ενδείξεων για το άλογο και η ομιλία με τον θεραπευτή είναι το κλειδί για την εξάσκηση της χρήσης του λόγου. (Park et al., 2014). Διαφέρει από τη θεραπευτική ιππασία επειδή είναι μια στρατηγική θεραπείας που χρησιμοποιείται από έναν αδειούχο φυσιοθεραπευτή, εργοθεραπευτή ή λογοθεραπευτή. Καθοδηγούν τη στάση και τις ενέργειες του αναβάτη, ενώ το άλογο ελέγχεται από έναν οδηγό αλόγων υπό την καθοδήγηση του θεραπευτή. Ο θεραπευτής καθοδηγεί τόσο τον αναβάτη όσο και το άλογο για να ενθαρρύνει συγκεκριμένες κινητικές και αισθητηριακές εισροές (Whalen Case-Smith, 2012). Οι θεραπευτές αναπτύσσουν σχέδια για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιορισμών και αναπηριών όπως οι νευρομυϊκές διαταραχές, η ικανότητα βάδισης ή η γενική κινητική λειτουργία.

Η μάθηση με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted learning) περιγράφεται ως μια προσέγγιση βιωματικής μάθησης που προωθεί την ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής μέσω δραστηριοτήτων με τη βοήθεια αλόγων (Hallberg, 2008). Αυτή η βιωματική μάθηση θα μπορούσε να ενσωματωθεί σε ένα κοινωνικοπαιδαγωγικό πρόγραμμα που με τη βοήθεια των επαγγελματιών υγείας και του κοινωνικού παιδαγωγού το άτομο θα νιώσει ελευθερία και άλλα θετικά συναισθήματα.

Η ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted psychotherapy) είναι η χρήση αλόγων για τη θεραπεία ανθρώπινων ψυχολογικών προβλημάτων μέσα και γύρω από μια ιππική εγκατάσταση. Δεν είναι το ίδιο με τη θεραπευτική ιππασία ή την ιπποθεραπεία καθώς δεν περιλαμβάνει απαραίτητα ιππασία, αλλά μπορεί να περιλαμβάνει περιποίηση, σίτιση και ασκήσεις εδάφους (Srinivasan et al., 2018). Οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας συνεργάζονται με έναν ή περισσότερους ασθενείς και ένα ή περισσότερα άλογα με βιωματικό τρόπο για να βοηθήσουν τους ασθενείς να μάθουν για τον εαυτό τους και τους άλλους, ενώ επεξεργάζονται ή συζητούν τα συναισθήματα, τις συμπεριφορές και τα προβληματισμούς των ατόμων αυτών (Lentini & Knox, 2015). Ο στόχος είναι να βοηθήσει τον ασθενή με κοινωνικούς, συναισθηματικούς, γνωστικούς τρόπους ή με τρόπους συμπεριφοράς. Άλλοι όροι για την ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων περιλαμβάνουν τη θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων, την ευεξία με τη φροντίδα των αλόγων, τη συμβουλευτική με τη περιποίηση των αλόγων και την ψυχική υγεία με τη παρατήρηση των αλόγων.

Υπάρχουν διαφορετικά προγράμματα όσον αφορά την ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων. Επίσης ορισμένες θεραπείες ψυχικής υγείας μπορεί να είναι η εκγύμναση και η ιππασία. Ορισμένα προγράμματα χρησιμοποιούν μόνο εργασίες εδάφους (US Equestrian Federation, 2022). Άλλα

προγράμματα όπως το Beachwood Integrative Equine Therapy έχουν ένα μοναδικό πρωτόκολλο με άλογα με εξειδικευμένους θεραπευτές που εργάζονται ως ομάδα με ασθενείς για να έχουν πρόσβαση στο τμήμα τραύματος ενός ανθρώπινου εγκεφάλου χωρίς η ιππασία ή η βασική εργασία να αποτελούν μέρος της διαδικασίας. Υπάρχουν επίσης διαφορές μεταξύ των προγραμμάτων σχετικά με το αν το άλογο θεωρείται συν-διευκολυντής ή απλά εργαλείο (Bizub et al., 2003).

Ο τομέας της ψυχοθεραπείας με τη βοήθεια αλόγων άρχισε να αναπτύσσεται από τη δεκαετία του 1990, αν και τα άτομα είχαν πειραματιστεί με την ιδέα πριν από εκείνη την εποχή. Η πρώτη εθνική ομάδα στις Ηνωμένες Πολιτείες, ήταν η Equine-Facilitated Mental Health Association – (EFMHA), που τώρα αποτελεί μέρος της PATH International, ιδρύθηκε το 1996 (Parish-Plass, 2013). Ο τομέας της ψυχικής υγείας της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων υπέστη ένα σημαντικό ρήγμα όταν μια δεύτερη ομάδα, η Equine Growth & Learning Association (EAGALA) ιδρύθηκε το 1999, χωρίζοντας από την EFMHA (τώρα PATH) λόγω διαφορών απόψεων σχετικά με τα πρωτόκολλα ασφαλείας (Parish-Plass, 2013). Από τότε, έχουν προκύψει πρόσθετες διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων σχετικά με τον προσανατολισμό ασφαλείας, τα θεραπευτικά μοντέλα που χρησιμοποιούνται, τα προγράμματα κατάρτισης για τους ασκούμενους και το ρόλο της ιππασίας.

Ως αποτέλεσμα, παρόλο που η PATH και η EAGALA παραμένουν οι δύο κύριοι οργανισμοί πιστοποίησης στις Ηνωμένες Πολιτείες, υπήρξε σημαντική παρανόηση μεταξύ των επαγγελματιών, και των ασθενών. Για την επίλυση αυτών των διαφορών, δημιουργήθηκε ένας ανεξάρτητος οργανισμός, το Certification Board for Equine Interaction Professionals (CBEIP), ξεκινώντας το 2007, για την προώθηση της επαγγελματικής αξιοπιστίας στον τομέα (Parish-Plass, 2013). Ωστόσο, ο κόσμος της ψυχοθεραπείας με άλογα παραμένει ανοργάνωτος και δεν έχει πιστοποιήσει τις απαιτήσεις του για εκπαίδευση.

Το θεραπευτικό ή διαδραστικό vaulting (Interactive vaulting) περιλαμβάνει γυμναστική και χορό με άλογο και χρησιμοποιείται μεταξύ άλλων και ως δραστηριότητα για παιδιά και ενήλικες που μπορεί να έχουν προβλήματα ισορροπίας, προσοχής, ακαθόριστες κινητικές δεξιότητες ή κοινωνικά προβλήματα (Anestis et al., 2014).

Οι δραστηριότητες υποβοηθούμενες από άλογα (Equine-Assisted Activities) ενσωματώνουν όλες τις παραπάνω δραστηριότητες συν την περιποίηση αλόγων και τη σταθερή διαχείριση, παραστάσεις, παρελάσεις, επιδείξεις κ.α. (Anestis et al., 2014).

2.2.3 ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΥ ΚΑΘΙΣΤΟΥΝ ΤΗΝ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΑΛΟΓΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ASD

Για χιλιάδες χρόνια η σχέση μεταξύ ανθρώπου και ζώου έχει αποδειχθεί αποτελεσματική στη δημιουργία ενός συναισθηματικού, θεραπευτικού δεσμού. Τα άλογα χρησιμοποιούνται από φυσικοθεραπευτές, λογοθεραπευτές και εργοθεραπευτές για να προσεγγίσουν τους ασθενείς τους σε προσωπικό επίπεδο (Stinivasan et al., 2018). Η θεραπεία με άλογα είναι ιδιαίτερα ευεργετική για τα παιδιά με αυτισμό. Τους βοηθά να αναπτύξουν φυσικές, βασικές δεξιότητες που χρειάζονται για να λειτουργήσουν στην κοινωνία. Τα παιδιά με αυτισμό επωφελούνται επίσης από τη θεραπεία αυτή λόγω των κινητικών, συναισθηματικών και αισθητηριακών αισθήσεων που συνοδεύουν την ιπασία ενός αλόγου.

Η θεραπεία με άλογα δεν πρέπει να συγχέεται με τη θεραπευτική ιπασία που αποτελείται από ψυχαγωγικά μαθήματα ιπασίας προσαρμοσμένα σε άτομα με αναπηρίες. Η θεραπεία με άλογα επικεντρώνεται στο ρυθμικό και επαναλαμβανόμενο περπάτημα του αλόγου που χρησιμεύει ως θεμέλιο για τη βελτίωση της αισθητηριακής επεξεργασίας και των δεξιοτήτων ενός παιδιού με αυτισμό.

Κατά τη διάρκεια μιας τυπικής συνεδρίας θεραπείας με άλογο, το παιδί κάθεται σε ένα άλογο ενώ ο θεραπευτής καθοδηγεί την κίνηση του αλόγου. Αυτές οι κινήσεις διεγείρουν την ανάπτυξη νευρικών συνδέσεων στον εγκέφαλο του παιδιού που βοηθούν στην κινητική και γλωσσική εξέλιξη (Kalmbach et al., 2020). Η προσαρμογή στις κινήσεις του αλόγου βοηθά στη διευκόλυνση μιας σειράς ικανοτήτων από τον μυϊκό συντονισμό έως τον αναπνευστικό έλεγχο και τις δεξιότητες προσοχής. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτής της μορφής θεραπείας, τα παιδιά με αυτισμό συχνά δημιουργούν έναν συναισθηματικό δεσμό με το άλογο που τους ενθαρρύνει να εκτελούν διάφορες εργασίες ανάπτυξης δεξιοτήτων και τους βοηθά και στην ανάπτυξη ανθρώπινων σχέσεων και δεσμών.

Ειδικότερα η θεραπεία με άλογα μπορεί να ωφελήσει τα παιδιά με αυτισμό ως εξής:

2.2.3.1 Δημιουργώντας Συναισθηματικό Δεσμό

Τα παιδιά με αυτισμό συχνά δυσκολεύονται να δημιουργήσουν συναισθηματικό δεσμό με τους άλλους. Μπορεί να δυσκολευτούν να κάνουν επαφή με τα μάτια, να επικοινωνήσουν τα συναισθήματά τους και να συνδεθούν με εκείνους που τους ενδιαφέρουν.

Τα αυτιστικά παιδιά που συμμετέχουν στην θεραπεία επωφελούνται από την ιδιαίτερη σχέση που αναπτύσσουν με το άλογο. Η επικοινωνία με ένα άλογο είναι σωματική και όχι λεκτική. Αντί για

λεκτική επικοινωνία, τα αυτιστικά παιδιά βιώνουν σωματική επικοινωνία με τα άλογα (Srinivasan et al., 2018). Τα βουρτσίζουν, τα αγκαλιάζουν και τα χαϊδεύουν. Μαθαίνοντας να φροντίζουν το άλογο, συνδέουν τη φροντίδα που παρέχουν με τα συναισθήματα. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια συναισθηματική γέφυρα. Οι σχέσεις και ο δεσμός που σχηματίζουν τα παιδιά με τα ζώα μπορεί να είναι μεταμορφωτική (Mellen, 2015). Αυτός ο δεσμός μπορεί να οδηγήσει σε παραγωγή κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων με άλλους ανθρώπους και στη ζωή του. Αυτός ο μοναδικός συναισθηματικός δεσμός ενθαρρύνει το παιδί να σχηματίσει μια προσκόλληση στους άλλους, κάτι που διαφορετικά μπορεί να δυσκολευτεί. Όταν φροντίζουν το άλογό τους, τα παιδιά συνδέουν τη φροντίδα που παρέχουν με συναισθήματα, μια σύνδεση που μπορούν να εφαρμόσουν στην αλληλεπίδρασή τους με την οικογένεια και τους φίλους τους.

2.2.3.2 Ανάπτυξη Γνωστικών και Γλωσσικών Δεξιοτήτων

Τα αυτιστικά παιδιά συχνά δυσκολεύονται να κατανοήσουν και να ακολουθούν τις φυσιολογικές διαδικασίες. Συμμετέχοντας στη θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων, ένα αυτιστικό παιδί ακολουθεί οδηγίες μέσω μιας διασκεδαστικής δραστηριότητας που διευκολύνει την κατανόηση και την απομνημόνευση της διαδικασίας. Θα δώσει επίσης την κατεύθυνση του αλόγου, η οποία του παρέχει περισσότερες ευκαιρίες επικοινωνίας. Το αυτιστικό παιδί έχει φυσικά κίνητρο να κινηθεί (Srinivasan et al., 2018). Έτσι, είναι ενθουσιασμένο και παρακινημένο να επικοινωνήσει. Με τον τρόπο αυτό κατά τη διάρκεια της θεραπείας του οι γνωστικές του έννοιες και δυνατότητες θα βελτιωθούν. Για παράδειγμα, οι θεραπευτές που χρησιμοποιούν άλογα βάζουν τα παιδιά να ρίχνουν χρωματιστές μπάλες σε καλάθια ενώ οδηγούν, να αγγίζουν τα μάτια, το στόμα και τα αυτιά τους κατά τη διάρκεια ενός τραγουδιού και να αναγνωρίζουν σκηνές - όλες ενσωματωμένες κατά τη διάρκεια της ιππασίας.

2.2.3.3 Αισθητηριακά οφέλη

Πολλά παιδιά στο φάσμα του αυτισμού αδυνατούν να ενσωματώσουν τις αισθήσεις τους και να κατανοήσουν πώς το σώμα τους σχετίζεται με τον εξωτερικό κόσμο. Η θεραπεία με άλογα είναι ένας πολύ καλός τρόπος για να τους βοηθήσει να αποκτήσουν μια αίσθηση επίγνωσης του σώματος, βελτιώνοντας παράλληλα την αισθητηριακή ολοκλήρωση (Kalmbach et al., 2020).

Η ισορροπία και ο χωρικός προσανατολισμός πραγματοποιούνται μέσω των αισθητήριων οργάνων. Αυτά βρίσκονται μέσα στο ακουστικό σύστημα και διεγείρονται μέσω της αλλαγής κατεύθυνσης, της κλίσης και της ταχύτητας. Η ιππασία ενός αλόγου βοηθά στον ερεθισμό και την

ενεργοποίηση αυτών των αισθητήριων υποδοχέων, γεγονός που βοηθά να γίνει η θεραπεία συναρπαστική και παρακινεί το αυτιστικό παιδί να συνεχίσει να ασχολείται (Srinivasan et al., 2018).

Επειδή το να βρίσκεστε πάνω σε ένα άλογο ή στο περιβάλλον του αλόγου είναι μια εμπειρία πλούσια σε αίσθηση, τα αυτιστικά παιδιά μπορούν σε μεγάλο βαθμό να επωφεληθούν από την ενσωμάτωση των κινητικών, οπτικών, ακουστικών, οσφρητικών και απτικών αισθήσεών τους. Η ιππασία παρέχει ισχυρή αισθητηριακή διέγερση στους μυς και τις αρθρώσεις, η αγκαλιά και το «χτύπημα» του αλόγου προσφέρει μια απτική εμπειρία, ενώ η ακοή του γείτονα αλόγου και η μυρωδιά του αχυρώνα επηρεάζουν άλλες αισθήσεις (Roslyn et al., 2018).

2.2.3.4 Πρόσθετα οφέλη

Υπάρχουν και πρόσθετα οφέλη της θεραπείας με άλογα καθώς η θεραπεία αυτή μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά με αυτισμό να μάθουν μια ποικιλία δεξιοτήτων που μπορούν να εφαρμόσουν στην καθημερινή τους ζωή και να τα ενθαρρύνουν να αρχίσουν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες που συνήθιζαν να αποφεύγουν (Roslyn et al., 2018).

2.2.4. Σύνοψη

Μερικά από τα πολυάριθμα σωματικά και ψυχολογικά οφέλη που προσφέρει η θεραπεία με άλογα για τα αυτιστικά παιδιά περιλαμβάνουν:

- ο Ανάπτυξη ισορροπίας και συντονισμού
- ο Βελτίωση της στάσης του σώματος και της ευελιξίας
- ο Απόκτηση νέων αισθητηριακών δεξιοτήτων
- ο Βελτίωση της μνήμης, της συγκέντρωσης και της προσοχής στις εργασίες
- ο Βελτίωση του προσωπικού προγραμματισμού
- ο Χαλάρωση των σφιγμένων μυών
- ο Βελτίωση της μυϊκής δύναμης
- ο Αύξηση του αναπνευστικού ελέγχου
- ο Βελτίωση του λεπτού κινητικού συντονισμού
- ο Βελτίωση του συντονισμού χεριού-ματιού

- ο Απόκτηση αυτοέλεγχου και αυτοπεποίθησης
- ο Απόκτηση μιας καλύτερης αίσθησης της επίγνωσης του σώματος
- ο Βελτίωση δεξιοτήτων κοινωνικοποίησης
- ο Ενίσχυση της ανθεκτικότητας στην αλλαγή
- ο Βελτίωση στις δεξιότητες ακρόασης
- ο Μάθηση πιο κατάλληλων τρόπων αλληλεπίδρασης.

2.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ ΩΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΝΟΣΗΡΟΤΗΤΩΝ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ASD

2.3.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τις αρχές Εφαρμοσμένης Ανάλυσης Συμπεριφοράς (Applied Behavioral Analysis), όπως η Εκπαίδευση Διακριτής Δοκιμής (Discrete Trial Training, - Lovaas, 1987), η Βασική Θεραπεία Ανταπόκρισης (Pivotal Response Therapy - Koegel & Koegel, 2006), το Μοντέλο Early Start Denver (Rogers & Dawson, 2009), το Σύστημα Επικοινωνίας Ανταλλαγής Εικόνων (Picture Exchange Communication System - Bondy & Frost, 2003) και πιο πρόσφατες αναπτυξιακές προσεγγίσεις όπως Floortime, Social Communication, Emotional Regulation & Transactional Support (SCERTS), βασίζονται πρωταρχικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση των διαταραχών του ASD (Kasari et al., 2008; Landa et al., 2011).

Οι παρεμβάσεις αυτές επικεντρώνονται κυρίως στη βελτίωση της κοινωνικής επικοινωνίας και των δεξιοτήτων συμπεριφοράς των παιδιών με ASD. Ενώ οι προσεγγίσεις που βασίζονται στην Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς χρησιμοποιούν δομημένα περιβάλλοντα και ενθάρυνση θετικών συμπεριφορών (Lovaas, 1987; Bondy & Frost, 2003; Mesibov, Shea & Schopler, 2004). Οι αναπτυξιακές προσεγγίσεις επικεντρώνονται στη διευκόλυνση συγκεκριμένων πρώιμων δεξιοτήτων κοινωνικής επικοινωνίας, όπως η κοινή προσοχή και μίμηση (Landa et al., 2011; Kasari et al., 2008). Αν και αυτές οι προσεγγίσεις έχουν σημαντικά στοιχεία που μπορεί να συμβάλουν στη βελτίωση της κοινωνικής επικοινωνίας και των λειτουργικών δεξιοτήτων, ενδέχεται να μην μπορούν να αντιμετωπίσουν τις αισθητηριακές και κινητικές ανάγκες των παιδιών με ASD. Στο κεφάλαιο αυτό

επιχειρείται μια συστηματική ανασκόπηση και συνόψιση των στοιχείων των μέχρι σήμερα μελετών για τη χρήση της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων ως πολύτροπη παρέμβαση για την αντιμετώπιση διαγνωστικών διαταραχών στις δεξιότητες κοινωνικής επικοινωνίας, καθώς και συμπεριφορικών, αισθητηριακών και κινητικών νοσηροτήτων σε άτομα με ASD.

Η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων είναι μια εναλλακτική πολυτροπική παρέμβαση που περιλαμβάνει τη χρήση ενός αλόγου για την ενίσχυση των βασικών συμπτωμάτων του ASD. Οι πρόσφατες συστηματικές ανασκοπήσεις σε αυτόν τον τομέα έχουν αρκετούς περιορισμούς, συμπεριλαμβανομένης της συμπερίληψης πληθυσμών εκτός των ASD, της αξιολόγησης ποικίλων παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων εκτός της θεραπείας με άλογα και της αποτυχίας διεξαγωγής ποσοτικών αναλύσεων για την παροχή ακριβών εκτιμήσεων του μεγέθους των επιπτώσεων.

Το κρίσιμο πρώτο βήμα σε αυτή την επισκόπηση της βιβλιογραφίας είναι να εκτιμηθεί εάν η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων είναι μια χρήσιμη μέθοδος θεραπείας για άτομα με ASD, επίσης, αν δεν αποδειχθεί, να εκτιμηθεί η ακριβής σπουδαιότητα του μεγέθους αυτού του θεραπευτικού αποτελέσματος, εάν υπάρχει, και η ταξινόμησή του ως μικρό, μεσαίο ή μεγάλο (Cohen, 1988). Τα μεγέθη επίδρασης (Effect Sizes - ES) απαιτούνται για την κατανόηση της κλινικής σημασίας των ευρημάτων της έρευνας (Page, 2014; Sullivan & Fein, 2012). Είναι ενδιαφέρον ότι μόνο ορισμένες μελέτες αναφέρουν μεγέθη επίδρασης για συγκεκριμένα από τα αποτελέσματα. Ακόμη και αυτές οι μελέτες (Bass, Duchowny & Llabre, 2009; Wang et al., 2010) δεν παρείχαν ακριβείς τιμές των μεγεθών επίδρασης, γεγονός που αναδεικνύει τους περιορισμούς της έρευνας. Στη συνέχεια, συνοψίζουμε τα κυριότερα ευρήματα αυτής της ανασκόπησης με τρόπο που αφορά κάθε διαταραχή / νοσηρότητα.

2.3.2 Δεξιότητες κοινωνικής επικοινωνίας

Αυτός ο τομέας αξιολογήθηκε συχνότερα σε μελέτες θεραπείας με τη βοήθεια των αλόγων, με τις μελέτες που αξιολόγησαν τα αποτελέσματα της κοινωνικής επικοινωνίας να αναφέρουν βελτιώσεις στις δεξιότητες μετά από παρεμβάσεις θεραπείας με τη βοήθεια των αλόγων (Bass et al., 2009; Kern et al., 2011; Jenkins et al., 2013; Ward et al., 2013; Gabriels et al., 2012, 2015; Anderson & Meints, 2016; Borgi et al., 2016; Llambias et al., 2016; Steiner et al., 2012; Ajzenman et al., 2013). Αρκετές μελέτες χρησιμοποίησαν πολλά και διαφορετικά κριτήρια για την αξιολόγηση των αλλαγών στις δεξιότητες που σχετίζονται με τη θεραπεία όπως γενικά τυποποιημένα αναπτυξιακά τεστ ή ερωτηματολόγια (όπως η κλίμακα αξιολόγησης του αυτισμού παιδικής ηλικίας -CARS, οι κλίμακες προσαρμοστικής συμπεριφοράς Vineland (VABS) κ.λπ. Όσον αφορά τα μεγέθη επίδρασης, υπήρξε σημαντική διαφοροποίηση στις εκτιμήσεις μεταξύ των μελετών. Ωστόσο, οι περισσότερες μελέτες έδειξαν ότι οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων έχουν μικρού έως μεσαίου μεγέθους επιπτώσεις στις

δεξιότητες κοινωνικής επικοινωνίας (Gabriels et al., 2012, 2015; Bass et al., 2009; Borgi et al., 2016; Steiner et al., 2012; Kalmbach, et al., 2020). Για παράδειγμα, οι Gabriels et al. (2015) ανέφεραν ότι μια παρέμβαση 10 εβδομάδων θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων σε άτομα με ASD οδήγησε σε κάποιες βελτιώσεις στην κοινωνική γνώση και κοινωνική επικοινωνία, καθώς και στον συνολικό αριθμό διαφορετικών και νέων λέξεων που ομιλούνται. Στο ίδιο πνεύμα, οι Bass et al. (2009) καθώς και οι Kalmbach et al. (2020) ανέφεραν μέτριες βελτιώσεις στο σύνολο των δεξιοτήτων κοινωνικής επικοινωνίας μετά από παρέμβαση θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων 3 μηνών και στις δύο αυτές μελέτες. Αντίθετα, οι Borgi et al. (2016) ανέφεραν αρκετά καλές βελτιώσεις μετά από 6μηνη παρέμβαση με θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.

Συνολικά, υπάρχουν εμπειρικά στοιχεία που υποστηρίζουν τη χρήση θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για τη διευκόλυνση των δεξιοτήτων κοινωνικής επικοινωνίας σε άτομα με ASD. Επιπλέον, ενδεχομένως να μπορεί να συμπεράνουμε ότι απαιτούνται περισσότερο μακροχρόνιες (π.χ. 6μηνον και πλέον) θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων προκειμένου να υπάρχουν καλές βελτιώσεις των δεξιοτήτων κοινωνικής επικοινωνίας.

2.3.3 Δεξιότητες Συμπεριφοράς

Η συντριπτική πλειοψηφία των μελετών που αξιολόγησαν τις επιδράσεις των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων στις δεξιότητες συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένων των στερεοτυπικών / προβληματικών συμπεριφορών, των συναισθηματικών αντιδράσεων, της ευερεθιστότητας και της υπερ-κινητικότητας και της συνολικής ικανότητας ρύθμισης των συμπεριφορών και των διαθέσεων, διαπίστωσαν θετικά αποτελέσματα (García-Gómez et al., 2014; Gabriels et al., 2012, 2015; Jenkins et al., 2013; Anderson & Meints, 2016; Ward et al., 2013; Kern et al., 2011). Ωστόσο φαίνεται να υπάρχει διαφοροποίηση στις εκτιμήσεις των μεγεθών της επίδρασης όπως αξιολογήθηκαν από τις μελέτες αυτές. Συγκεκριμένα, οι 3 μελέτες ανέφεραν μικρές έως μέτριες επιδράσεις της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στις συμπεριφορές των παιδιών με ASD (Gabriels et al., 2015; Garcia-Gomez et al., 2014). Οι Gabriels et al. (2012) βρήκαν μεσαία έως μεγάλα μεγέθη επίδρασης για βελτιώσεις στην ευερεθιστότητα, λήθαργο / κοινωνική απόσυρση, στερεοτυπία και υπερ-κινητικότητα σε μια πιλοτική μελέτη που περιελάμβανε παρέμβαση θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων 10 εβδομάδων σε 42 παιδιά και εφήβους με ASD σε σύγκριση με μια ομάδα ελέγχου λίστας αναμονής. Σε μια άλλη μελέτη ίδιας διάρκειας από την ίδια ομάδα, οι ερευνητές αυτοί βρήκαν σημαντικές βελτιώσεις στους τομείς ευερεθιστότητας και υπερ-κινητικότητας σε 58 άτομα με ASD (Gabriels et al., 2015). Μια άλλη μελέτη (Garcia-Gomez et al., 2014) χρησιμοποίησε το ερωτηματολόγιο συμπεριφοράς με βαθμολογία δασκάλου, και Σύστημα Αξιολόγησης Συμπεριφοράς για Παιδιά (Behavior Assessment

System for Children - BASC), ως μέτρο έκβασης και βρήκε μικρές βελτιώσεις κυρίως στον τομέα επιθετικότητας μετά από 3 μήνες παρέμβασης θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων σε 8 παιδιά με ASD.

Μια άλλη πρόσφατη μελέτη (Zocante et al., 2021) διερεύνησε τις επιδράσεις της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στην προσαρμοστική συμπεριφορά και την κινητική λειτουργία σε 15 παιδιά με ASD (13 άνδρες) ηλικίας 7-15 ετών, καθώς και την επίδραση της θεραπείας αυτής στο μέγεθος του στρες στη σχέση γονέα-παιδιού και την εξέλιξη στην αλληλεπίδραση του παιδιού τόσο με τον εκπαιδευμένο θεραπευτή όσο και με το θεραπευτικό ζώο μέσω των 20 εβδομαδιαίων συνεδριών υποθεραπείας. Η μελέτη αυτή έδειξε ότι η θεραπεία αυτή συσχετίστηκε μεταξύ άλλων με αισθητά βελτιωμένη προσαρμοστική συμπεριφορά και συντονισμό.

Συνολικά, η τρέχουσα βιβλιογραφία παρέχει αποδεικτικά στοιχεία που υποστηρίζουν τη χρήση θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για την ανακούφιση των διαταραχών συμπεριφοράς. Επιπλέον, δεν υπάρχουν μελέτες που αξιολογούν περισσότερο μακροχρόνιες (π.χ. 6μηνου και πλέον) θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων όσον αφορά την ανακούφιση των διαταραχών συμπεριφοράς σε παιδιά με ASD.

2.3.4 Αισθητηριακές δεξιότητες

Οι αισθητικοκινητικές δεξιότητες θεωρούνται πλέον μέρος των βασικών διαγνωστικών χαρακτηριστικών της ASD που επικρατούν καθ' όλη τη διάρκεια ζωής των ασθενών με ASD (Green et al., 2009; Bhat et al., 2011; Bedford, Pickles, & Lord., 2015; Ben-Sasson et al., 2009; Srinivasan et al., 2015). Οι μελέτες που αξιολόγησαν τις αισθητηριακές δεξιότητες ανέφεραν θετικά αποτελέσματα μετά τη θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Bass et al., 2009; Wuang et al., 2010; Kern et al., 2011; Ward et al., 2013). Οι τρεις πρώτες μελέτες χρησιμοποίησαν ερωτηματολόγια γονέων/εκπαιδευτικών (όπως το Sensory Profile -SP- και το Sensory Profile School Companion -SPSC), ενώ η τελευταία μελέτη χρησιμοποίησε ένα τεστ που χορηγήθηκε από κλινικό ιατρό και ονομάζεται Test of Sensory Integration Function (TSIF). Παρόλο αυτά τα αποτελέσματα των μελετών δεν είναι τελείως ταυτόσημα. Ειδικότερα, παρόλο που το ίδιο μέτρο έκβασης χρησιμοποιήθηκε από τους Bass et al. (2009) και Kern et al. (2011), η πρώτη μελέτη ανέφερε θετικά αποτελέσματα 12 εβδομάδων θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων, ενώ η δεύτερη διαπίστωσε μόνο μικρές αλλαγές μετά από 24 εβδομάδες θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων. Η μελέτη των Bass et al. (2009) αναφέρουν θετικά αποτελέσματα στις διάφορες υποκατηγορίες των αισθητικοκινητικών δεξιοτήτων όπως την αισθητηριακή αναζήτηση, την προσοχή και διάσπαση της προσοχής και την αισθητηριακή ευαισθησία. Στη μελέτη των Wuang et al. (2010), οι ερευνητές χρησιμοποίησαν ένα cross-over σχεδιασμό και διαπίστωσαν ότι μια παρέμβαση 20 εβδομάδων που περιελάμβανε προσομοίωση ιππασίας οδήγησε σε βελτιώσεις μεγάλου μεγέθους σε όλες τις υποκλίμακες του TSIF.

Συνολικά, η βιβλιογραφία υποδεικνύει ότι οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων επιφέρουν πολλά υποσχόμενα θετικά (μικρού έως μεγάλου μεγέθους) αποτελέσματα στις αισθητηριακές δεξιότητες σε παιδιά με ASD.

2.3.5 Κινητικές δεξιότητες

Τέσσερις από τις επτά μελέτες που αξιολόγησαν τις αδρές και λεπτές κινητικές δεξιότητες έδειξαν θετικά αποτελέσματα μετά από θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Wuang et al., 2010; Gabriels et al., 2012, 2015; Ajzenman et al., 2013; Jenkins et al., 2013; Steiner et al., 2012; Borgi et al., 2016). Για την αξιολόγηση των κινητικών δεξιοτήτων, οι περισσότερες μελέτες χρησιμοποίησαν τυποποιημένα τεστ (όπως το Bruininks Oseretsky Test of Motor Proficiency - BOT, το Sensory Integration & Praxis Tests – SIPT, και η κινητική υποκλίμακα του VABS), για να αξιολογήσουν τις κινητικές δεξιότητες. Συγκεκριμένα, δύο αξιόπιστες μελέτες ανέφεραν σημαντικά βελτιωμένες κινητικές δεξιότητες, όπως το βάδισμα, μετά από θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Wuang et al., 2010; Steiner et al., 2012), ενώ 3 αναφέρουν ότι βρήκαν μικρές διαφορές μεταξύ των ομάδων που μελέτησαν τις κινητικές δεξιότητες μετά από συνεδρίες θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων (Gabriels et al., 2012, 2015; Borgi et al., 2016). Μια άλλη πρόσφατη μελέτη (Zoccante et al., 2021) που αναφέρθηκε και πιο πάνω (δείγμα 15 παιδιά με ASD ηλικίας 7-15 ετών, με υποθεραπεία 20 εβδομαδιαίων συνεδριών) έδειξε και σημαντική προοδευτική βελτίωση των ικανοτήτων του παιδιού όσον αφορά την κινητική λειτουργία.

Συνολικά τα ευρήματα των μελετών υποστηρίζουν τη χρήση δραστηριοτήτων υποβοηθούμενων από άλογα για την αντιμετώπιση των κινητικών ελλειμμάτων των ατόμων με ASD. Ωστόσο τα ευρήματα αυτά ποικίλλουν όσον αφορά το μέγεθος (από μικρό σε μεγάλο) της αποτελεσματικότητας. Γενικά, επί του παρόντος υπάρχουν εμπειρικά στοιχεία που υποδεικνύουν τα θετικά θεραπευτικά αποτελέσματα (που ωστόσο ποικίλλουν στο βαθμό της αποτελεσματικότητας) της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στις κινητικές δεξιότητες.

2.3.6 Λειτουργική συμμετοχή και ποιότητα ζωής

Τέσσερις μελέτες (Ajzenman et al., 2011; Kern et al., 2011; García-Gómez et al., 2014; Lanning et al., 2014) αξιολόγησαν τις αλλαγές στη λειτουργική συμμετοχή και την ποιότητα ζωής των παιδιών μετά από βραχυπρόθεσμες παρεμβάσεις θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων.

Ειδικότερα οι μελέτες αυτές παρουσιάζουν τα εξής:

Όσον αφορά τη λειτουργική συμμετοχή, μετά από 3μηνη παρέμβαση θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων, τα παιδιά αύξησαν σημαντικά τη συμμετοχή τους σε δραστηριότητες αναψυχής και αυτοφροντίδας κατάλληλες για την ηλικία τους στη δοκιμή ταξινόμησης κάρτας παιδικής δραστηριότητας (Child Activity Card Sort test) (Ajzenman et al., 2011).

Όσον αφορά την ποιότητα ζωής, οι Lanning et al. (2014) και οι Kern et al. (2011) χρησιμοποίησαν τυποποιημένα μέτρα όπως οι γενικές βασικές κλίμακες παιδιατρικής ποιότητας ζωής (PedsQL), το ερωτηματολόγιο για την υγεία του παιδιού (CHQ) και η υποκλίμακα γενικών δραστηριοτήτων του ερωτηματολογίου απόλαυσης και ικανοποίησης ποιότητας ζωής (QOL ESS), ενώ οι Garcia-Gomez et al. (2014) ανέπτυξαν ένα προσαρμοσμένο ερωτηματολόγιο για την αξιολόγηση της ποιότητας ζωής. Ενώ βρέθηκαν μεγάλες βελτιώσεις στο ειδικά αναπτυγμένο ερωτηματολόγιο μετά από παρέμβαση θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων 3 μηνών, οι άλλες δύο μελέτες ανέφεραν περιορισμένες βελτιώσεις στην ποιότητα ζωής των ατόμων λόγω των παρεχόμενων παρεμβάσεων θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων (Lanning et al., 2014; Kern et al., 2011). Μπορεί κάλλιστα να ισχύει ότι η σχετικά περιορισμένη διάρκεια των παρεμβάσεων (12-24 εβδομάδες) που εξετάζεται από ορισμένες από τις μελέτες αυτής της ομάδας (Lanning et al., 2014; Kern et al., 2011) μπορεί να ήταν ανεπαρκής για να προκαλέσει ουσιαστικές αλλαγές στην ποιότητα ζωής των συμμετεχόντων.

Συνοψίζοντας, η τρέχουσα βιβλιογραφία σε αυτόν τον τομέα μας υποδεικνύει την θετική επίδραση της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στην ποιότητα ζωής και τη λειτουργική συμμετοχή ατόμων με ASD. Ωστόσο, το μέγεθος (από μικρό σε μεγάλο) της επίδρασης αυτής δεν έχει προσδιοριστεί με σαφήνεια.

2.3.7 Άλλες δεξιότητες

Μόνο μια μελέτη (Borgi et al., 2016) αξιολόγησε τα αποτελέσματα μιας 6μηνης παρέμβασης θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στις γνωστικές δεξιότητες, ειδικά στην εκτελεστική λειτουργία και διαπίστωσε ότι σε σύγκριση με μια ομάδα ελέγχου λίστας αναμονής, τα παιδιά μείωσαν την καθυστέρηση της πρώτης τους κίνησης κατά τη διάρκεια μιας εργασίας επίλυσης προβλημάτων μετά από θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.

Μια άλλη μελέτη που αξιολόγησε την επίδραση η θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στα επίπεδα κορτιζόλης (cortisol) και προγεστερόνης (progesterone) στο σάλιο ως υποκατάστατο για τις κοινωνικές δεξιότητες, διαπίστωσε μεγάλες μειώσεις στα επίπεδα κορτιζόλης και μικρές έως μεγάλες αυξήσεις στα επίπεδα προγεστερόνης σε 8 παιδιά με ASD (Tabares et al., 2012). Συνεπώς μπορεί να υποστηριχθεί ότι η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων επιδρά στις κοινωνικές δεξιότητες.

2.3.8 Μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων

Η χρησιμότητα οποιασδήποτε θεραπείας εξαρτάται όχι μόνο από τα άμεσα αποτελέσματά της, αλλά και κυρίως από τα μακροπρόθεσμα μεταφερόμενα αποτελέσματά της και την ικανότητα γενίκευσης των δεξιοτήτων που αποκτήθηκαν σε νέα πλαίσια. Είναι ενδιαφέρον ότι μόνο 4 μελέτες σε αυτήν την ανασκόπηση αξιολόγησαν τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων και τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. (Wuang et al., 2010; Llambias et al., 2016; Steiner et al., 2012; Ward et al., 2013). Τα αποτελέσματά τους είναι μικτά. Οι Ward et al. (2013) και Steiner et al. (2012) διαπίστωσαν ότι παρόλο που υπήρχαν βραχυπρόθεσμα οφέλη μετά τη θεραπεία με άλογα, οι συμπεριφορές των παιδιών επέστρεψαν σχεδόν στα αρχικά επίπεδα μετά την απόσυρση της παρέμβασης. Από την άλλη πλευρά, οι Wuang et al. (2010) και οι Llambias et al. (2016) βρήκαν συνεχείς βελτιώσεις στις συμπεριφορές ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της παρέμβασης θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων. Συνολικά, τα αντικρουόμενα στοιχεία σχετικά με τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων περιορίζουν την ικανότητά μας να εξάγουμε οριστικά συμπεράσματα σχετικά με τη διατήρηση των θεραπευτικών αποτελεσμάτων μετά από παρεμβάσεις με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά με ASD.

2.3.9 Χαρακτηριστικά παρεμβάσεων / θεραπειών

Οι μελέτες που περιλαμβάνονται σε αυτή την ανασκόπηση αξιολόγησαν τις επιδράσεις των σχετικά βραχυπρόθεσμων παρεμβάσεων με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά με ASD. Η μέση διάρκεια σε εβδομάδες της παρεχόμενης παρέμβασης ήταν γύρω στις 12 εβδομάδες με εύρος = 4–25 εβδομάδες. Σχεδόν όλες οι μελέτες παρείχαν συνεδρίες με συχνότητα μίας συνεδρίας την εβδομάδα, με εξαίρεση 2 μελέτες που παρείχαν θεραπεία δύο φορές την εβδομάδα (García-Gómez et al. 2014; Wuang et al. 2010). Η διάμεση διάρκεια της συνεδρίας ήταν 60 λεπτά και εύρος που κυμαίνεται από 30–180 λεπτά).

Όλες οι μελέτες χρησιμοποίησαν πραγματικά άλογα για την καλύτερη αποτελεσματικότητα των θεραπειών, εκτός από μία μελέτη που χρησιμοποίησε καινοτόμο εξοπλισμό άσκησης, Joba® που παρείχε μια προσομοιωμένη εμπειρία ιππασίας (Wuang et al., 2010). Από τις μελέτες στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν πραγματικά άλογα, η συντριπτική πλειοψηφία αξιολογούσε την θεραπευτική ιππασία, ενώ ορισμένες αξιολόγησαν την υποθεραπεία. Οι περισσότερες μελέτες δήλωσαν ρητά ότι

η παρεχόμενη παρέμβαση τηρούσε τις τυποποιημένες κατευθυντήριες γραμμές για δραστηριότητες με τη βοήθεια αλόγων, όπως ορίζονται από κυβερνητικούς οργανισμούς σε εθνικό επίπεδο, όπως η Διεθνής Επαγγελματική Ένωση Θεραπευτικής Ιππασίας (PATH), η Ισπανική Ομοσπονδία Ιππασίας, (Asociación de Zooterapia de Extremadura -AZE) η Ιταλική Ομοσπονδία Ιππασίας (Federazione Italiana Sport Equestri - English Version – FISE) η Βρετανική Εταιρεία Αλόγων (British Horse Society -BHS) ή η Αμερικανική Ένωση Ιπποθεραπείας (American Hippotherapy Association - Riding for the Disabled Association - RDA) (βλ. Πίνακα 1 για λεπτομέρειες).

Πίνακας 1 Μελέτες, Τύπος θεραπείας Διαπίστευση Παρόχου

Μελέτες Πρώτος Συγγραφέας, Έτος	Τύπος Θεραπείας	Διαπίστευση Παρόχου θεραπείας
Bass et al. (2009)	ΘΙ	-
Wuang et al. (2010)	ΠΕΙ	-
Kern et al. (2011)	ΘΙ	-
Gabriels et al. (2012)	ΘΙ	PATH
Steiner et al. (2012)	ΘΙ	-
Tabares et al. (2012)	ΠΙ	AZE
Ajzenman et al. (2013)	ΠΙ	PATH
Jenkins et al. (2013)	ΘΙ	PATH
Ward et al. (2013)	ΘΙ	PATH
García-Gómez et al. (2014)	ΘΙ	PATH
Lanning et al. (2014)	ΘΙ	PATH
Gabriels et al. (2015)	ΘΙ	PATH
Anderson & Meints (2016)	ΘΙ	BHS, RDA
Borgi et al (2016)	ΘΙ	FISE
Llambias et al. (2016)	ΠΙ	PATH

Μελέτες Πρώτος Συγγραφέας, Έτος	Τύπος Θεραπείας	Διαπίστευση Παρόχου θεραπείας
Kalmbach et al, 2020	ΠΠ	PATH
Zocante et al, 2021	ΠΠ	PATH

Σημειώσεις:

ΠΠ= ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

ΘΙ= ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ

ΠΕΙ= ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΜΕΝΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΙΠΠΑΣΙΑΣ

Όσον αφορά την πιστοποίηση των εκπαιδευτών οι μελέτες που ανέφεραν ότι η παρεχόμενη παρέμβαση τηρούσε τις τυποποιημένες κατευθυντήριες γραμμές για δραστηριότητες, δήλωσαν επίσης ότι οι εκπαιδευτές ιππασίας πιστοποιήθηκαν από οργανισμούς ιππασίας εθνικού επιπέδου. Από τις μελέτες που χρησιμοποίησαν ζωντανά άλογα για θεραπεία, οι περισσότερες ανέφεραν τη χρήση βοηθών (εκπαιδευμένο προσωπικό ή γονείς) για να καθοδηγήσουν/βοηθήσουν τα παιδιά κατά τη διάρκεια της θεραπείας. Ωστόσο 2 μελέτες δεν χρησιμοποίησαν βοηθούς (Borgi et al., 2016; Llambias et al., 2016), και άλλες 3 μελέτες δεν παρείχαν λεπτομέρειες σχετικά με το προσωπικό υποστήριξης (Tabares et al., 2012; Steiner et al., 2012, Kalmbach et al., 2020). Ωστόσο, μόνο 2 μελέτες που χρησιμοποίησαν βοηθούς ανέφεραν ρητά την εκπαίδευσή τους χρησιμοποιώντας ένα εσωτερικά αναπτυγμένο πρόγραμμα ειδικά για την εγκατάσταση ιππασίας (Anderson & Meints, 2016; Gabriels et al., 2012).

Οι μελέτες που παρείχαν θεραπευτική ιππασία συνήθως επικεντρώνονταν σε δεξιότητες ιππασίας που στόχευαν πρώτον στην ανάπτυξη του δεσμού του παιδιού με το άλόγό του και δεύτερον στην ενίσχυση της κινητικής, κοινωνικής επικοινωνίας, συναισθηματικής και γνωστικής ευεξίας των παιδιών. Οι δεξιότητες ιππασίας αποτελούσαν την περιποίηση, τη σίτιση, τη φροντίδα και την καθοδήγηση αλόγων. Επίσης, την εκπαίδευση των παιδιών να ανεβαίνουν και να κατεβαίνουν από τα άλογά τους, ακολουθώντας πιο σύνθετες δεξιότητες, όπως περπάτημα, τρέξιμο, στάση, τιμόνι, στροφή και περπάτημα του αλόγου τους γύρω από κώνους. Επιπλέον, μερικές μελέτες (Bass et al., 2009; Ward et al., 2013; Borgi et al., 2016; Gabriels et al., 2012) περιλάμβαναν παιχνίδια με άλογα όπως "Simon says", πιάσιμο και ρίψη, ρίψη δαχτυλιδιού σε στύλο, παιχνίδια με μπάλα και κύπελλο κ.λπ. που επικεντρώθηκαν στην κατάρτιση δεξιοτήτων μέσα σε ένα ευχάριστο και διαδραστικό πλαίσιο. Συνήθως, οι συνεδρίες θεραπευτικής ιππασίας ξεκίνησαν με κάποιες ασκήσεις

προθέρμανσης και δραστηριότητες για την προετοιμασία του αλόγου, ακολουθούμενες από ασκήσεις ιππασίας / παιχνίδια στο άλογο και τελικά οδήγησαν το άλογο πίσω στους στάβλους και αποχαιρέτησαν το άλογο και τους εκπαιδευτές.

Οι μελέτες των Llambias et al. (2016) και των Ajzenman et al. (2013) καθώς και των Zoccante, et al. (2021) περιλάμβαναν πιστοποιημένους εργοθεραπευτές (occupational therapists - OTs) χρησιμοποιώντας άλογα ως αναπόσπαστο μέρος της θεραπευτικής συνεδρίας τους για τη βελτίωση της ισορροπίας των παιδιών, του ελέγχου στάσης, του κινητικού σχεδιασμού και της αλληλουχίας, της λεπτής κινητικότητας, της αισθητηριακής ρύθμισης και των δεξιοτήτων προσοχής. Για παράδειγμα, τα παιδιά ενθαρρύνθηκαν να διατηρήσουν την ισορροπία σε διαφορετικές θέσεις καθώς το άλογο οδηγήθηκε μέσα από διαφορετικά μονοπάτια ή οι συμμετέχοντες εξάσκησαν λειτουργικές και κοινωνικές δεξιότητες μέσω παιχνιδιών που περιλαμβάνουν διαδρομές εμποδίων, το πιάσιμο μπάλας, μεταφορά αντικειμένων καθώς και αφαίρεση και πτώση δαχτυλιδιών (Llambias et al., 2016; Ajzenman et al., 2013; Zoccante et al., 2021). Η μόνη μελέτη που παρείχε προσομοιωμένη εμπειρία ιππασίας χρησιμοποιώντας εξοπλισμό άσκησης επικεντρώθηκε στην εκπαίδευση του παιδιού να ιππεύει στον προσομοιωτή αλόγων σε καθιστή και ξαπλωμένη θέση και επίσης να εμπλέκει το παιδί σε παιχνίδια που διευκολύνουν τις γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητές του (Wuang et al., 2010).

Σε αρκετές μελέτες η παρέμβαση προσαρμόστηκε στις ατομικές δεξιότητες / ανάγκες του παιδιού (Wuang et al., 2010; Gabriels et al., 2012; Jenkins et al., 2013; Lanning et al., 2014; Anderson & Meints, 2016; Llambias et al., 2016). Για παράδειγμα, οι συγκεκριμένες δραστηριότητες που επιλέχθηκαν ή η μορφή της παρέμβασης (ατομική ή ομαδική θεραπεία) προσαρμόστηκαν στα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες του παιδιού.

2.3.10 Σύνοψη – Ανάλυση των αποτελεσμάτων

Η παρούσα ανασκόπηση αποσκοπεί στην αξιολόγηση της ποιότητας και της ποσότητας των αποδεικτικών στοιχείων που υποστηρίζουν τις θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων ως συμπληρωματικό εργαλείο θεραπείας για άτομα με ASD. Μια σωστή κρίση των πλεονεκτημάτων της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων ως θεραπευτικού εργαλείου για ASD απαιτεί την εξέταση της μεθοδολογικής ποιότητας των μελετών σε συνδυασμό με το μέγεθος και την κατεύθυνση των αποτελεσμάτων της θεραπείας.

Η ανασκόπησή μας βασίστηκε σε πειραματικές μελέτες που αξιολόγησαν την επίδραση των παρεμβάσεων θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά και εφήβους με ASD. Όσον αφορά τη μεθοδολογική ποιότητα, οκτώ από τις μελέτες σχεδίασαν τις παρεμβάσεις τους ακολουθώντας τις

τυποποιημένες κατευθυντήριες γραμμές που προσφέρονται από εθνικούς ή διεθνείς οργανισμούς πιστοποίησης θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων. Αν και οι περισσότερες μελέτες παρείχαν επαρκή περιγραφή των διαδικασιών μελέτης, συμπεριλαμβανομένης της εκπόνησης της μελέτης, του εμπλεκόμενου προσωπικού, των δραστηριοτήτων που διεξήχθησαν κ.λπ. αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μόνο περίπου το ένα τέταρτο των μελετών αξιολόγησε πραγματικά την εγκυρότητα της θεραπείας κατά τη διάρκεια των εβδομάδων κατάρτισης. Ομοίως, μόνο 4 από τις μελέτες αξιολόγησαν τα μακροπρόθεσμα οφέλη και την εφαρμογή τους στην εκπαίδευση μετά από βραχυπρόθεσμες εμπειρίες με θεραπεία με βοήθεια αλόγων σε άτομα με ASD.

Η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων από τη φύση της έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει ολοκληρωτικά τα άτομα. Κατά συνέπεια, η ανασκόπηση διαπίστωσε ότι οι περισσότερες μελέτες αξιολόγησαν τις επιδράσεις των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων σε πολλαπλές δεξιότητες στο ASD. Όπως αναφέρθηκε το μεγαλύτερο μέρος των αξιολογήσεων και μελετών μέχρι στιγμής έχει αφιερωθεί στην αξιολόγηση των επιπτώσεων της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στην κοινωνική επικοινωνία, τα συμπεριφορικά και κινητικά αποτελέσματα. Η ανασκόπηση των μελετών υποδεικνύουν συνεπή και αξιόπιστα θετικά αποτελέσματα των βραχυπρόθεσμων θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων στις συμπεριφορικές δεξιότητες στο ASD. Παρόμοια θετικά στοιχεία αναδύονται σε σχέση με τη χρησιμότητα των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων στην ενίσχυση της κοινωνικής επικοινωνίας, των αισθητηριακών και αντιληπτοκινητικών δεξιοτήτων στις ASD. Ωστόσο, σε αυτόν τον τομέα, λόγω των κάπως αντικρουόμενων αποτελεσμάτων μεταξύ μελετών (για παράδειγμα των Bass et al. (2009) & Kern et al. (2011) για τις αισθητηριακές και αντιληπτο-κινητικές δεξιότητες), απαιτείται αυστηρή έρευνα σε αυτούς τους τομείς προκειμένου να εξαχθούν αξιόπιστα αποτελέσματα. Ωστόσο, τα αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με τις θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων είναι αρκετά καλής εγκυρότητας σχετικά με τις θετικές επιδράσεις αυτών των θεραπειών στις γνωστικές δεξιότητες, τις φυσιολογικές συμπεριφορές, τις λειτουργικές δεξιότητες ή την ποιότητα ζωής των ατόμων με ASD.

Όσον αφορά τα μέτρα αξιολόγησης, η πλειονότητα των μελετών χρησιμοποίησε ερωτηματολόγια ακολουθούμενα από τυποποιημένα τεστ για την αξιολόγηση εξαρτημένων μεταβλητών. Επίσης, ορισμένες μελέτες χρησιμοποίησαν ευρεία εργαλεία αξιολόγησης που αξιολόγησαν τα αποτελέσματα της θεραπείας σε πολλαπλούς αναπτυξιακούς τομείς, ενώ άλλες χρησιμοποίησαν εργαλεία ειδικά για τον τομέα που αξιολογήθηκε. Η επιλογή των οργάνων εξαρτάται συνήθως από πολλούς παράγοντες, όπως οι λειτουργικές δεξιότητες των συμμετεχόντων, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητάς τους να κατανοούν και να συμμορφώνονται με τις οδηγίες, η ικανότητά τους να μιμούνται άλλους, τα επίπεδα κινητικών και πνευματικών δεξιοτήτων κ.λπ. Παρόλα αυτά, θεωρείται

ότι όπου είναι δυνατόν, οι θεραπευτές να χρησιμοποιούν ένα συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών εργαλείων (ερωτηματολόγια γονέων, τυποποιημένα τεστ, κωδικοποίηση βίντεο) για να αξιολογήσουν τον αντίκτυπο των δραστηριοτήτων με τη βοήθεια αλόγων στο ASD. Ομοίως, χρησιμοποιώντας τόσο γενικά όσο και ειδικά ανά τομέα μέτρα, οι θεραπευτές θα είναι σε θέση να εκτιμήσουν τον αντίκτυπο της παρέμβασης στη συνολική ανάπτυξη του παιδιού, καθώς και να ανιχνεύσουν λεπτές και πιο διαφοροποιημένες επιδράσεις θεραπείας σε συγκεκριμένους τομείς.

Όσον αφορά τη θεραπεία, η ανασκόπησή υποδεικνύει ότι προκειμένου να επιτευχθούν σημαντικές αλλαγές συμπεριφοράς σε άτομα με ASD, θα πρέπει να παρέχονται παρεμβάσεις με τη βοήθεια αλόγων για τουλάχιστον 1 μήνα, αν και πιο ισχυρές βελτιώσεις παρατηρούνται μόνο εάν οι δραστηριότητες με τη βοήθεια αλόγων συνεχιστούν για τουλάχιστον 3 έως 6 μήνες. Μια μεγαλύτερη διάρκεια παρέμβασης παρέχει στο άτομο επαρκή χρόνο για να εξοικειωθεί με το άλογο, να ξεπεράσει το άγχος που σχετίζεται με νέες δραστηριότητες και να οικοδομήσει μια σχέση με το άλογο. Οι παρεμβάσεις παρέχονται ως επί το πλείστον με συχνότητα 1 συνεδρίας/εβδομάδα (με λίγες μελέτες να παρέχουν 2 συνεδρίες/εβδομάδα) με κάθε συνεδρία να κυμαίνεται από 30-60 λεπτά σε διάρκεια.

Η ανασκόπησή υποδεικνύει ότι οι θεραπευτικές δραστηριότητες που ασκούνται θα πρέπει να επικεντρώνονται στις δεξιότητες που περιστρέφονται γύρω από το άλογο, στις δεξιότητες ιππασίας, καθώς και στα παιχνίδια και τις ομαδικές δραστηριότητες που επικεντρώνονται στην αντιμετώπιση της βασικής κοινωνικής επικοινωνίας και των αντιληπτοκινητικών διαταραχών στο ASD. Δεδομένης της καινοτομίας και της δυναμικής φύσης των δραστηριοτήτων που εμπλέκονται, οι θεραπευτές μπορεί να χρειαστούν 1 έως 3 εκπαιδευμένους εθελοντές για να βοηθήσουν τους συμμετέχοντες με την τοποθέτηση-αποβίβαση, την καθοδήγηση και την καθοδήγηση του αλόγου και επίσης να παρέχουν ενδείξεις και προτροπές όπως απαιτείται κατά τη διάρκεια της συνεδρίας.

Δεδομένου ότι η ASD είναι μια διαταραχή φάσματος και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αυτή τη διάγνωση ποικίλλουν σημαντικά, οι θεραπευτές οφείλουν να προσαρμόσουν την παρέμβαση στις συγκεκριμένες ανάγκες του ατόμου, συμπεριλαμβανομένης της επιλογής των δραστηριοτήτων, του επιπέδου υποστήριξης που παρέχεται, του ατομικού ή ομαδικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης, του ποσού της παρεχόμενης πρακτικής και της εξέλιξης των δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια της κατάρτισης. (βλ. Πίνακα 2 για λεπτομέρειες).

Τέλος πρέπει να επισημανθεί ότι τα στοιχεία που παρέχουν οι διαφορετικές μελέτες και η διαφοροποίηση των αποτελεσμάτων δεν παρέχει τη δυνατότητα σύνδεσης συγκεκριμένης θεραπείας (πχ, θεραπευτική ιππασία, υποθεραπεία) με το μέγεθος του αποτελέσματος. Υπάρχει συνεπώς ένα κενό στη βιβλιογραφία που προσπαθεί να καλύψει η παρούσα μελέτη.

Πίνακα 2 Τομείς που αξιολογήθηκαν Μελέτες Μέγεθος Αποτελέσματος

Μελέτες Πρώτος Συγγραφέας, Έτος	Τομείς που αξιολογήθηκαν	Μέγεθος Αποτελέσματος
Bass et al., 2009; Kern et al., 2011; Jenkins et al., 2013; Ward et al., 2013; Gabriels et al., 2012, 2015; Anderson & Meints., 2016; Borgi et al., 2016; Llambias et al., 2016; Steiner et al., 2012; Ajzenman et al., 2013; Kalmbach et al., 2020	Κοινωνική Επικοινωνία	Μικρό προς μεγάλο
García-Gómez et al. 2014; Gabriels et al., 2012, 2015; Jenkins et al., 2013; Anderson & Meints, 2016; Ward et al., 2013; Kern et al., 2011	Δεξιότητες Συμπεριφοράς	Μικρό προς μεγάλο
Bass et al., 2009; Wuang et al., 2010; Kern et al., 2011; Ward et al., 2013	Αισθητηριακές Δεξιότητες	Μικρό προς μεγάλο
Wuang et al., 2010; Gabriels et al., 2012, 2015; Ajzenman et al., 2013; Jenkins et al., 2013; Steiner et al., 2012; Borgi et al., 2016; Zoccante, et al., 2021	Κινητικές Δεξιότητες	Μικρό προς μεγάλο
Borgi et al., 2016	Γνωστικές Δεξιότητες	Μέτριος
Ajzenman et al., 2011	Λειτουργική συμμετοχή	Μεσαίο προς μεγάλο
Kern et al., 2011; García-Gómez et al., 2014; Lanning et al., 2014	Ποιότητα Ζωής	Μεσαίο προς μεγάλο

2.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΣΤΕΡΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ

2.4.1 Εισαγωγή

Οι ακόλουθες ενότητες παρέχουν περιγραφές και αναλύσεις, που προέρχονται τόσο από ερευνητικές όσο και από μη ερευνητικές εργασίες, καθενός από τους πιο διαδεδομένους μηχανισμούς επίδρασης των θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων. Αυτοί οι μηχανισμοί δεν βρέθηκαν πάντα να είναι εντελώς διακριτοί μεταξύ τους, αλλά μάλλον, να είναι περιστασιακά συν-καθοριζόμενοι ή αμοιβαία δια-δραστικοί.

2.4.2 Αλληλεπίδραση αλόγου-ανθρώπου

Πολλές μελέτες υποδεικνύουν ότι υπάρχει θεραπευτική αξία στη σχέση αλόγου-ανθρώπου. Για παράδειγμα, ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι εάν ένα παιδί είναι δεμένο με το άλογο, τότε το παιδί μπορεί να παρουσιάσει λιγότερες προβληματικές συμπεριφορές καθ' όλη τη διάρκεια της θεραπευτικής συνεδρίας (Hawkins et al., 2014). Άλλοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι τα παιδιά μπορεί να είναι σε θέση να σχηματίσουν πρώτα μια κοινωνική σύνδεση με το άλογο, η οποία στη συνέχεια θα τους επιτρέψει να σχηματίσουν μια κοινωνική προσκόλληση στους ανθρώπους (Erdman et al., 2015). Για παράδειγμα, οι Erdman et al. (2015, p. 21) υποστηρίζουν, ότι «τα άλογα μπορούν να χρησιμεύσουν ως «αντικείμενα συναλλαγής» επιτρέποντας σε ένα παιδί να συνδεθεί πρώτα με το ζώο και στη συνέχεια με άλλους ανθρώπους». Μερικοί συγγραφείς υποστήριξαν ότι η παρουσία αλόγων ήταν ευεργετική επειδή τα άλογα προωθούν την κοινωνική αλληλεπίδραση (Chen et al., 2015). Για παράδειγμα, ο Rothe et al. (2005, p. 380) έγραψε, "η συνομιλία και η κοινωνικοποίηση διεγείρονται μέσω της αλληλεπίδρασης με το ζώο". Επιπλέον, ορισμένοι συγγραφείς πρότειναν ότι η αλληλεπίδραση με τα άλογα μπορεί να διδάξει στα παιδιά με ASD βελτιωμένο αυτοέλεγχο, επειδή οι επιθετικές συμπεριφορές δεν είναι ανεκτές γύρω από τα άλογα (Biery, 1985). Άλλοι συγγραφείς πρότειναν ότι η αλληλεπίδραση με τα ζώα μπορεί να προωθήσει την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης. Για παράδειγμα, τέθηκε ότι η αλληλεπίδραση με τα ζώα ενισχύει την ενσυναίσθηση, επειδή «η σηματοδότηση των συναισθημάτων των ζώων μπορεί να είναι πιο εμφανής συμπεριφορικά από τους ανθρώπους». Αυτό μπορεί να κάνει τις αλληλεπιδράσεις με τα ζώα λιγότερο κοινωνικά περίπλοκες και γνωστικά απαιτητικές» (Harris & Williams, 2017, p. 2).

Ιδιότητες των αλόγων

Αρκετές μελέτες περιέγραψαν πώς οι μοναδικές ιδιότητες των αλόγων συνέβαλαν στα θετικά αποτελέσματα των θεραπειών με άλογα. Αρκετοί συγγραφείς περιέγραψαν πώς η ευαισθησία και οι αντιδράσεις του αλόγου στις ανθρώπινες συμπεριφορές μπορούν να ωφελήσουν τα παιδιά με ASD. Για παράδειγμα, οι Gabriels et al. (2012, p. 586) έγραψαν: «ενώ η ASD χαρακτηρίζεται από έλλειψη ανθρώπινης κοινωνικότητας, τα άλογα είναι εξαιρετικά κοινωνικά ζώα που μπορούν να ανταποκριθούν σε λεπτές ανθρώπινες ενδείξεις. Αυτή η ανταπόκριση είναι σημαντική για τα συγκεκριμένα στυλ μάθησης αιτίας-αποτελέσματος των ατόμων με ASD». Εκτός από την κοινωνική ευαισθησία των αλόγων, αρκετές φυσικές πτυχές ενός αλόγου υποτίθεται ότι συμβάλλουν ευνοϊκά στην παρέμβαση. Οι Granados και Agis, (2011) υπέθεσαν ότι η θερμοκρασία του αλόγου συνέβαλε στη χαλάρωση των συμμετεχόντων και οι Erdman et al. (2015) υπέθεσαν ότι το μέγεθος και η δύναμη του αλόγου ενέπνευσαν μια αίσθηση δέους στους συμμετέχοντες. Η ηρεμία και η κοινωνική ιδιοσυγκρασία των αλόγων μπορούν επίσης να συμβάλουν στη θεραπεία. Για παράδειγμα, οι Harris και Williams, (2017, p. 2) πρότειναν ότι «τα άλογα που επιλέγονται ως ζώα θεραπείας έχουν συνήθως ήρεμη ιδιοσυγκρασία και πιο αργές, πιο σταθερές κινήσεις από τα μικρότερα ζώα θεραπείας. Ως εκ τούτου, τα άλογα που επιλέγονται για χρήση σε παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων είναι λιγότερο πιθανό να κινηθούν με γρήγορο απρόβλεπτο τρόπο, κάτι που τα παιδιά με ASD «αντιπαθούν». Επιπλέον, οι Borgi et al. (2016, p. 12) σημείωσαν ότι τα ζώα, συμπεριλαμβανομένων των αλόγων, έχουν μια «αναγνωρισμένη ικανότητα να εμπλέκουν θετικά τους ανθρώπους, εξουδετερώνοντας έτσι δυνητικά την κοινωνική απόσυρση που χαρακτηρίζει [άτομα με αυτισμό]». Αρκετοί συγγραφείς πρότειναν επίσης ότι η ποιότητα της κίνησης που παράγεται από το άλογο και μεταφέρεται στον συμμετέχοντα μπορεί να είναι θεραπευτική, την οποία περιγράφουμε περαιτέρω σε ξεχωριστό τμήμα. Αυτά τα μοναδικά χαρακτηριστικά των αλόγων μπορούν όλα να προσφέρουν σημαντικές συνεισφορές στις ΕΑΑΤ.

2.4.3 Επικοινωνία

Πολλές μελέτες υποστηρίζουν ότι η επικοινωνία που εμπλέκεται στις θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων είναι επωφελής για τον συμμετέχοντα. Οι συγγραφείς ισχυρίστηκαν ότι οι δεκτικές, εκφραστικές, λεκτικές και μη λεκτικές επικοινωνίες τονίζονται σε διάφορες φάσεις των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων. Για παράδειγμα, οι Ajzenman et al. (2013) υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές ευκαιρίες που παρέχονται στο περιβάλλον θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων θα μπορούσαν να ενισχύσουν τη δεκτική επικοινωνία, επειδή οι συμμετέχοντες εξασκούνται στην παρακολούθηση,

κατανόηση και ολοκλήρωση οδηγιών που παρέχονται από τους θεραπευτές τους κατά τη διάρκεια δραστηριοτήτων λήψης, σχεδιασμού και αλληλουχίας. Όταν το άλογο ανταποκρίνεται σε κάποια εντολή όταν οδηγείται ή ιππεύεται, το άλογο υποτάσσει την εξουσία στο παιδί και ο θεραπευτής μπορεί να παρατηρήσει, να σχολιάσει και να καθοδηγήσει το παιδί στην αποτελεσματική ανάπτυξη των δεξιοτήτων επικοινωνίας, τόσο λεκτικών όσο και μη λεκτικών (Rothe et al., 2005). Στις δραστηριότητες εδάφους, το παιδί είναι αποκλειστικά υπεύθυνο για την κίνηση και τις συμπεριφορές του αλόγου, οπότε τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη για αποτελεσματικές διαδραστικές δεξιότητες» (Erdman et al., 2015). Η λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία είναι απαραίτητη μεταξύ αλόγων και ανθρώπων προκειμένου να συνεργαστούν κατά τη διάρκεια της ιππασίας (Ratliffe & Sanekane, 2009). Εάν το παιδί δώσει εντολές π.χ. «περπάτησε», το άλογο ανταποκρίνεται και η άμεση ανταπόκριση ενός αλόγου στις συμπεριφορές (όσο λεπτές κι αν είναι) ενός παιδιού με ASD μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη θεραπεία για να βοηθήσει το παιδί να κατανοήσει καλύτερα ή να συνειδητοποιήσει περισσότερο τον αντίκτυπο της συμπεριφοράς και της κοινωνικής επικοινωνίας του (Gabriels et al., 2012). Ως εκ τούτου, εκτός από την αποτελεσματική επικοινωνία, αρκετοί συγγραφείς πρότειναν επίσης ότι οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων μπορούν να προωθήσουν την κατάλληλη κοινωνική αλληλεπίδραση.

2.4.4 Κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους ανθρώπους

Πολλές μελέτες υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις που συμβαίνουν καθ' όλη τη διάρκεια της παρέμβασης είναι ευεργετικές. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις ήταν με τον εκπαιδευτή, τους εθελοντές, άλλους συμμετέχοντες, ακόμη και τα μέλη της οικογένειας. Οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων απαιτούν κατάλληλες δεξιότητες για να επιτύχουν μια θετική σχέση εργασίας με το άλογο και άλλους αναβάτες (Bracher, 2000). Η παρουσία του αλόγου μπορεί να χρησιμεύσει για την προώθηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ του παιδιού και άλλων ανθρώπων στο περιβάλλον (Harris & Williams, 2017).

Επιπλέον, ορισμένοι συγγραφείς πρότειναν ότι οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων προωθούν τις κοινές δεξιότητες προσοχής ενώ η κοινή προσοχή είναι συνήθως μειωμένη σε παιδιά με ASD (Ward et al., 2013). Η ιππασία και η συνεργασία με το άλογο για τη συμμετοχή σε θεραπευτικές δραστηριότητες ιππασίας περιλαμβάνει μια μη λεκτική κοινή προσοχή ή κοινή εμπειρία προσοχής που μπορεί να χρησιμεύσει ως πλατφόρμα για τη βελτίωση των συμπεριφορών και των δεξιοτήτων κοινωνικής επικοινωνίας» (Gabriels et al., 2015). Υπάρχει επίσης και το επιχείρημα ότι οι θεραπείες

με τη βοήθεια αλόγων επηρεάζουν την κοινωνική αλληλεπίδραση σε τρία επίπεδα (Granados & Agis, 2011).

Σε πρώτο επίπεδο, και ειδικά με συνομηλίκους που έρχονται στην ομάδα ή σε άλλες συνεδρίες, το παιδί έχει την ευκαιρία να μοιραστεί εμπειρίες και ιστορίες. Σε ένα άλλο επίπεδο, επειδή χρειάζονται αρκετοί βοηθοί στις θεραπευτικές συνεδρίες, το παιδί πρέπει να αναπτύξει σχέσεις μαζί τους για να επικοινωνήσει με μεγαλύτερη επιτυχία με το άλογο. Σε ένα τρίτο επίπεδο, όταν το παιδί εγκαταλείπει το θεραπευτικό περιβάλλον, επιστρέφει στον κόσμο πρόθυμο να αναφέρει στους γύρω του τις εμπειρίες ιππασίας. Αυτές οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μπορούν επίσης να συμβάλουν στον ψυχαγωγικό χαρακτήρα των EAAT.

2.4.5 Ψυχαγωγικά οφέλη

Ορισμένες μελέτες υποστηρίζουν ότι οι συμμετέχοντες επωφελούνται από τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων (García-Gómez et al., 2014; Zabriskie et al., 2005). Πολλοί συγγραφείς πρότειναν ότι η φύση της ιππασίας την καθιστά ιδανική ψυχαγωγική επιδίωξη για παιδιά με αυτισμό, τα οποία συχνά στερούνται αναψυχής. Επιπλέον η δραστηριότητα ταιριάζει ιδιαίτερα καλά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων με αυτισμό, καθώς βασίζεται σε μια ατομική δραστηριότητα αλλά ταυτόχρονα φέρνει στο παιχνίδι πολλαπλές αλληλεπιδράσεις σε ένα πλαίσιο που είναι πιο δομημένο και λιγότερο χαοτικό από άλλα ομαδικά αθλήματα. Η ουσία του είναι η επικοινωνία που είναι απτική και επιδερμική με το ζώο και όχι λεκτική (η οποία συνήθως μεταβάλλεται σε άτομα με ASD) και εκτελείται σε ένα φυσικό περιβάλλον υψηλής κινητοποίησης. Έτσι, η ιππασία, με τις απαραίτητες προσαρμογές για την προσαρμογή της σε αυτή την ομάδα ατόμων, είναι μια αθλητική και ψυχαγωγική δραστηριότητα που μπορεί κάλλιστα να αποτελέσει μέρος του ρεπερτορίου δραστηριοτήτων που προτείνονται για άτομα με ASD (García-Gómez et al., 2014). Τα παιδιά που συμμετέχουν σε θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων μπορούν να αποκομίσουν σωματικά, κοινωνικά και συναισθηματικά οφέλη που συνδέονται με τη συμμετοχή σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, ο αθλητισμός μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο στη διαμόρφωση της ταυτότητας των νέων με αναπηρίες αυξάνοντας τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους, προσφέροντας διεξόδους για συναισθηματική έκφραση και κοινωνική αλληλεπίδραση με άλλα άτομα με αναπηρία (Zabriskie et al., 2005). Επιπλέον, η αυξημένη αυτοπεποίθηση και εκτίμηση, η φυσική κατάσταση και τα κοινωνικά οφέλη έχουν συσχετιστεί με τη συμμετοχή σε σωματική δραστηριότητα, ιδιαίτερα για τα παιδιά που έχουν αναπηρίες, των οποίων τα επίπεδα σωματικής δραστηριότητας είναι συνήθως χαμηλότερα από τους συνομηλίκους χωρίς αναπηρία (Liddiard, 2009). Η

αυτοπεποίθηση και η εκτίμηση μπορούν επίσης να προωθηθούν από τις εμπειρίες δεξιοτεχνίας που συχνά παρέχουν οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων.

2.4.6 Κυριαρχία

Ορισμένες μελέτες υποστηρίζουν ότι οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων προσέφεραν στα παιδιά την ευκαιρία να βιώσουν μια αίσθηση κυριαρχίας. Η ιππασία και η φροντίδα του αλόγου προσφέρει στους συμμετέχοντες μια αίσθηση ελέγχου (Bracher, 2000). Η ιππασία ειδικότερα συχνά προσέφερε μια ευκαιρία για μια αίσθηση κυριαρχίας. Η οδήγηση από ψηλά και ο έλεγχος ενός ισχυρού, ισχυρού ζώου θεωρήθηκε ως μια ενδυναμωτική εμπειρία και η ιππασία προσφέρεται σε ένα αυτιστικό άτομο μια πολύ σπάνια ευκαιρία να ενσωματώσει μια θέση εξουσίας (Malcolm et al., 2017). Οι συγγραφείς συχνά συνέδεαν αυτές τις εμπειρίες δεξιοτεχνίας με βελτιωμένα ψυχολογικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Επιπλέον, η επιτυχής γνώση των δεξιοτήτων ιππασίας βελτιώνει την αυτοαποτελεσματικότητα, την αυτοεκτίμηση και τον αυτοέλεγχο και επηρεάζει θετικά τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με διαταραχή του φάσματος του αυτισμού (Macaley & Gutierrez, 2004; Ghorban et al., 2013; Goodwin et al., 2016).

2.4.7 Παροχή Κίνητρου

Αρκετές μελέτες υποστηρίζουν ότι οι θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων μπορεί να είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικές και ορισμένοι συγγραφείς υπέθεσαν ότι πολλές διαφορετικές πτυχές των παρεμβάσεων, όπως ο δεσμός αλόγου-ανθρώπου, μπορεί να είναι κίνητρα (Bass et al., 2009; Berg & Causey, 2014). Ειδικότερα, το πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η θεραπεία μπορεί να είναι κίνητρο καθώς η εκτέλεση θεραπείας μακριά από την κλινική ή την τάξη, ενώ το άτομο συμμετέχει σε μια αξιοζήλευτη δραστηριότητα, μπορεί να προωθήσει τα απαραίτητα κίνητρα και δέσμευση για να επιχειρήσει προκλητικά καθήκοντα και να μάθει δεξιότητες (Liddiard, 2009). Το στοιχείο του κινδύνου που συνεπάγεται η οδήγηση μπορεί να βελτιώσει τα κίνητρα. Μια ορμόνη απελευθερώνεται στο σώμα κατά τη διάρκεια μιας επικίνδυνης δραστηριότητας και αυτό μπορεί να εξηγήσει τα συναισθήματα ευφορίας και ενθουσιασμού που βιώνει ο μαθητής σε μια θεραπευτική συνεδρία ιππασίας (Biery, 1985). Οι εκπαιδευτές και οι γονείς παρατηρούν συχνά αυτή την ευφορία. Πολλοί πιστεύουν ότι αυτός ο ενθουσιασμός μπορεί να εξηγήσει το αυξημένο κίνητρο εκ μέρους του μαθητή.

Ανεξάρτητα από το ποιο στοιχείο μιας παρέμβασης είναι κίνητρο, οι περισσότεροι συγγραφείς φαίνεται να συμφωνούν ότι αυτό το κίνητρο ενθαρρύνει την ενεργό και συνεχή συμμετοχή στη θεραπευτική συνεδρία, βελτιώνοντας έτσι τα αποτελέσματα. Ενώ οι παραδοσιακές θεραπείες συχνά φτάνουν σε ένα όριο όπου ένας ασθενής μπορεί να χάσει το κίνητρο να συνεχίσει να προσπαθεί, ο

ενθουσιασμός της οδήγησης διεγείρει τον αναβάτη και ενθαρρύνει πολλούς ασθενείς να εργαστούν μέσα από δυσφορία και αυξανόμενες προκλήσεις (Lessick et al., 2004). Επιπλέον, η απόδοση των προσανατολισμένων στο στόχο κινητικών δραστηριοτήτων και των δραστηριοτήτων μίμησης σε παιδιά με ASD είναι συνήθως σημαντική, προωθώντας την προθυμία συμμετοχής σε κινητικές δραστηριότητες με συνομηλίκους και η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων έχει προταθεί ότι έχει παρόμοια αποτελέσματα (Ajzenman et al., 2013). Ως εκ τούτου, τα κίνητρα που παρέχει η φύση των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων μπορεί να καταστήσει πιο εμφανείς άλλες πτυχές της παρέμβασης, όπως το θεραπευτικό αποτέλεσμα της κίνησης των αλόγων.

2.4.8 Κίνηση των αλόγων

Πολλές μελέτες ισχυρίζονται ότι η κίνηση του αλόγου είχε θετικά αποτελέσματα στον συμμετέχοντα. Αρκετοί συγγραφείς ισχυρίστηκαν ότι η κίνηση των αλόγων αντιτέθηκε στην αρχική προβληματική στάση του σώματος και ανέπτυξε τον έλεγχο ή την ισορροπία της στάσης του σώματος. Η κίνηση των αλόγων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να στοχεύσει στον έλεγχο της στάσης του σώματος, βελτιώνοντας τελικά την ικανότητα των συμμετεχόντων να εκτελούν λειτουργικές εργασίες (Ajzenman et al., 2013).

Ο έλεγχος της στάσης του σώματος αναπτύχθηκε περαιτέρω επειδή το άλογο έκανε αρκετές χιλιάδες βήματα κατά τη διάρκεια κάθε συνεδρίας θεραπείας καθώς οι συμμετέχοντες έπρεπε να ανταποκρίνονται επανειλημμένα στη μεταβλητότητα της κίνησης του αλόγου, προωθώντας τις μαθησιακές αντιδράσεις διόρθωσης και ισορροπίας για να παραμείνουν σταθεροί για να εκτελέσουν δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της θεραπείας (Shurtleff et al., 2009). Η συμμετοχή σε θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων έχει τη δυνατότητα να επιτρέψει στα παιδιά με ASD να χρησιμοποιήσουν βελτιωμένους αυτόματους μηχανισμούς στάσης για να βελτιώσουν τη σταθερότητα.

Αρκετοί συγγραφείς ισχυρίστηκαν επίσης ότι η τρισδιάστατη κίνηση του αλόγου, μεταφέρεται στον συμμετέχοντα ο οποίος μιμήθηκε την τυπική πυελική κίνηση του περπατήματος και επομένως βελτίωσε τις αδρές κινητικές δεξιότητες (Liddiard, 2009). Επιπλέον, η κίνηση των αλόγων προώθησε την προσοχή. Η ταχέως μεταβαλλόμενη ταχύτητα ή κατεύθυνση του αλόγου προκάλεσε την προσοχή και προώθησε την ενεργό συμμετοχή στις δραστηριότητες της συνεδρίας. Εκτός από την πρόκληση των αδρών κινητικών δεξιοτήτων και την προώθηση της βέλτιστης προσοχής κατά τη διάρκεια της θεραπείας, πολλοί συγγραφείς ισχυρίστηκαν ότι η κίνηση του αλόγου παρείχε μια ευεργετική αισθητηριακή εμπειρία για παιδιά με ASD, και η οποία περιγράφεται με μεγαλύτερες λεπτομέρειες.

2.4.9 Αισθητηριακή εμπειρία ιπασίας

Αρκετές μελέτες ισχυρίζονται ότι η αισθητηριακή εμπειρία της ιπασίας ήταν ευεργετική για τους συμμετέχοντες. Αρκετοί συγγραφείς επιχειρηματολογούν ότι η ζήτηση για ενσωμάτωση αισθητηριακών πληροφοριών κατά τη διάρκεια δύσκολων κινητικών εργασιών βελτίωσε περαιτέρω τα κινητικά αποτελέσματα (Silkwood-Sherer et al., 2012). Μέσω της ιπασίας, όχι μόνο απαιτείται από το παιδί να αντιδράσει στις πυελικές διαταραχές, αλλά και η ταυτόχρονη κίνηση προς τα εμπρός μέσω του χώρου παρέχει την ευκαιρία να ανταποκριθεί σε μια ποικιλία σωματικών, αισθητικών, και οπτικών ερεθισμάτων. Προχωρώντας πέρα από την εστίαση στις κινητικές δεξιότητες, ορισμένοι συγγραφείς πρότειναν ότι η αισθητηριακή εμπειρία της ιπασίας ενός αλόγου μπορεί να προωθήσει τη βέλτιστη διέγερση κατά τη διάρκεια της θεραπείας (Gabriels et al., 2012). Τα άλογα μπορούν να βοηθήσουν στην οργάνωση ή την παροχή εισροών στο αισθητηριακό σύστημα του παιδιού ASD και αυτός ο παράγοντας μπορεί να συμβάλει στο να βοηθήσει το παιδί να αισθανθεί ήρεμο. Το βάδισμα και η ταχύτητα του αλόγου μπορεί να διεγείρει το αιθουσαίο σύστημα (vestibular system) είτε με ηρεμιστικό αποτέλεσμα μέσω ενός ήσυχου, αμετάβλητου βηματισμού είτε με ένα αποτέλεσμα συναγερμού μέσω ενός γρήγορου περπατήματος ή τρεξίματος (Llambias et al., 2016). Αρκετοί συγγραφείς σχολίασαν την πολυαισθητηριακή φύση των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων, οι οποίες παρέχουν ένα πλήθος αιθουσαίων, ιδιοδεκτικών, απτικών, ακουστικών, οσφρητικών και οπτικών εισροών (Granados & Agis, 2011). Έχει υποστηριχθεί ότι η θεραπεία με τη βοήθεια των αλόγων παρέχει μια εμπειρία ολόκληρου του σώματος, εμπλέκοντας όλες τις αισθήσεις σε μια επαναλαμβανόμενη και διαβαθμισμένη κινητική δραστηριότητα που απαιτεί ενεργή απόκριση, βελτιστοποιώντας έτσι τη νευρική αναδιοργάνωση (Liddiard, 2009). Τα παιδιά που υποβάλλονται σε θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων μαθαίνουν και να αναπτύξουν νέες συνδέσεις στον εγκέφαλο μέσω της πολυ-αισθητηριακής διέγερσης που προσφέρει η θεραπεία αυτή και με τη σειρά τους, αυτές οι συνδέσεις επιτρέπουν την εκμάθηση νέων δεξιοτήτων.

2.4.10 Παρεγκεφαλιδική διέγερση

Κάποιες μελέτες υπέθεσαν ότι η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων μπορεί να διεγείρει την παρεγκεφαλίδα, μια νευροανατομική δομή που συχνά εμπλέκεται στην ASD. Συγκεκριμένα έχει υποστηριχθεί ότι το άλογο γίνεται η παρεγκεφαλίδα, το ασυνείδητο μέρος του εγκεφάλου που είναι υπεύθυνο για τη στάση, την ισορροπία και τον συντονισμό (Biery, 1985). Οι Bass et al. (2009) υιοθέτησαν μια πιο εμπειριστατωμένη και ειδική υπόθεση ASD, περιγράφοντας ότι οι παρεγκεφαλιδικές ανωμαλίες είναι συχνές σε άτομα με ASD και συνοψίζοντας το ρόλο της

παρεγκεφαλίδας στην κινητική, αισθητηριακή και κοινωνική λειτουργία. Επιπλέον στη συνέχεια, υποστήριξαν είναι πιθανό ότι η θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων, μια δραστηριότητα που απαιτεί δεξιότητες κινητικής μάθησης, κινητικό έλεγχο και κοινωνική δέσμευση, συνδέεται με την παρεγκεφαλιδική λειτουργία, γεγονός που μπορεί να εξηγήσει βελτιώσεις στα συμπτώματα ASD (Bass et al., 2009). Αρκετοί συγγραφείς (Page, 2014; Ward et al., 2013), έχουν έκτοτε αναφέρει την ανωτέρω υπόθεση σχετικά με το ρόλο της παρεγκεφαλίδας αλλά κανένας δεν έχει αναπτύξει ή ελέγξει αυτή την υπόθεση.

2.4.11 Τύποι Θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων και αντίστοιχοι μηχανισμοί επίδρασης

Οι μελέτες εξετάζουν τους μηχανισμούς επίδρασης καθώς και την αποτελεσματικότητά τους ανάλογα με τον τύπο θεραπείας / παρέμβασης. Η συντριπτική πλειοψηφία των μελετών εξέτασε ένα συγκεκριμένο τύπο θεραπείας / παρέμβασης ενώ οι περισσότεροι τύποι εξετάστηκαν μόνο σε λίγες μελέτες. Ορισμένες μελέτες δεν αναφέρουν τον ειδικότερο τύπο θεραπείας / παρέμβασης που ακολουθήθηκε αλλά αναφέρουν γενικά δραστηριότητα ή θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων. Ωστόσο οι περισσότερες μελέτες εξετάζουν την Θεραπευτική Ιππασία και την Ιπποθεραπεία . Στη συνέχεια περιγράφονται οι προεξέχοντες μηχανισμοί επίδρασης που σχετίζονται με τις δύο αυτές θεραπείες.

Θεραπευτική ιππασία. Οι πιο συνηθισμένοι μηχανισμοί επίδρασης στις μελέτες της θεραπευτικής ιππασίας ήταν η αλληλεπίδραση αλόγου-ανθρώπου, η αισθητηριακή εμπειρία της ιππασίας ενός αλόγου, η κίνηση του αλόγου, οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους ανθρώπους, τα κίνητρα και η επικοινωνία. Συνεπώς, φαίνεται ότι οι μελετητές δίνουν έμφαση στις κοινωνικές πτυχές της θεραπευτικής ιππασίας, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και της επικοινωνίας με το άλογο και τους ανθρώπους που ήταν παρόντες. Επιπλέον, πολλοί συγγραφείς συζήτησαν τη σωματική εμπειρία της ιππασίας, εστιάζοντας στην κίνηση των αλόγων που αντιτέθηκε τις αδρές κινητικές δεξιότητες καθώς και τις πολυαισθητηριακές εμπειρίες της ιππασίας. Τέλος, πολλές εργασίες πρότειναν ότι τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά τόσο στις κοινωνικές όσο και στις φυσικές πτυχές της παρέμβασης λόγω των κινήτρων που παρέχει το άλογο.

Ιπποθεραπεία. Οι πιο συνηθισμένοι μηχανισμοί αλλαγής στις μελέτες που αναφέρονται συγκεκριμένα στην ιπποθεραπεία ήταν το κίνητρο, η κίνηση του αλόγου και η αισθητηριακή εμπειρία της ιππασίας ενός αλόγου. Τρεις μελέτες της ιπποθεραπείας παρουσίασαν εντυπωσιακά παρόμοιους

μηχανισμούς, προτείνοντας ότι η κίνηση των αλόγων μπορεί να χρησιμοποιηθεί από έναν εργοθεραπευτή (Ajzenman et al., 2013; Liddiard, 2009) ή έναν φυσιοθεραπευτή (Silkwood-Sherer et al., 2012) για να βελτιώσει τον έλεγχο της στάσης του παιδιού. Οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν διάφορους μηχανισμούς για να εξηγήσουν πώς η υποθεραπεία αντίκειται στην λανθασμένη στάση και τον λανθασμένο έλεγχο της στάσης του σώματος του παιδιού και αναφέρουν ότι: 1) η κίνηση του αλόγου διαταράσσει το κέντρο ισορροπίας του παιδιού, 2) τα παιδιά εξασκούνται μαζικά και τυχαία στην ανάπτυξη των δικών τους κινητικών αντιδράσεων σε λειτουργικές δραστηριότητες που τις βρίσκουν ελκυστικές 3) τα παιδιά πρέπει να ενσωματώνουν και να ανταποκρίνονται σε μια ποικιλία αισθητηριακών πληροφοριών, και 4) οι προκλήσεις στον έλεγχο της στάσης του σώματος μπορούν να βαθμιαία να αυξάνονται αλλάζοντας την ταχύτητα και την κατεύθυνση των αλόγων και τη θέση του αναβάτη. Η υποθεραπεία παρέχει τα οφέλη της μαζικής πρακτικής σε μια δραστηριότητα που αναγκάζει τον συμμετέχοντα να αναπτύξει και να βελτιώσει τα κινητικά πρότυπα με ταυτόχρονη πρακτική στην ενσωμάτωση αισθητηριακών πληροφοριών σε ένα ελεγχόμενο περιβάλλον (Silkwood-Sherer et al., 2012). Άλλες μελέτες δεν έδωσαν τόσο μεγάλη έμφαση στην κινητική ανάπτυξη, αλλά μάλλον εξέτασαν αποτελέσματα που σχετίζονται περισσότερο με την κοινωνική λειτουργία, όπως η βούληση (Taylor et al., 2009) και τα επίπεδα ωκυτοκίνης (Tabares et al., 2012). Ωστόσο, οι μηχανισμοί που οδηγούν σε τέτοιες βελτιώσεις στην κοινωνική ανάπτυξη δεν αναπτύχθηκαν με μεγάλη λεπτομέρεια.

2.4.12 Σύνοψη Ανάλυση- αποτελεσμάτων

Σε αυτή τη συστηματική ανασκόπηση εντοπίστηκαν αρκετές ερευνητικές και μη-ερευνητικές εργασίες που σχετίζονται με τις θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων για παιδιά με ASD. Σε αυτές τις εργασίες αναπτύσσονται θεωρίες που αφορούν ποικιλία μηχανισμών επίδρασης που μπορούν να βοηθήσουν στην εξήγηση της διαδικασίας με την οποία διαφορετικοί τύποι θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων προωθούν θετικά αποτελέσματα σε παιδιά με ASD. Ορισμένοι μηχανισμοί είναι ειδικοί για τις θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων (π.χ. αλληλεπίδραση αλόγου-ανθρώπου, κίνηση αλόγων, αισθητηριακές εμπειρίες ιππασίας), άλλοι είναι ειδικοί για άτομα με αυτισμό (π.χ. παρεγκεφαλιδική διέγερση), ενώ άλλοι μπορεί να ισχύουν για πολλές παρεμβάσεις για διάφορους πληθυσμούς (π.χ. κοινωνική αλληλεπίδραση, επικοινωνία, κυριαρχία).

Πολλές από τις επίσημες θεωρίες και τους ανεπίσημους μηχανισμούς επίδρασης αλληλοσυμπληρώνονται και μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε συνδυασμό. Παρά την ύπαρξη αρκετών επίσημων θεωριών και άτυπων μηχανισμών αλλαγής στη βιβλιογραφία, οι συγγραφείς ερευνητικών μελετών που διερευνούν την επίδραση μιας δραστηριότητας ή θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων σπάνια εφάρμοσαν αυτούς τους θεωρητικούς μηχανισμούς αλλαγής στις συγκεκριμένες

προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με ASD, τα σχετικά συστατικά παρέμβασης και τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Ως εκ τούτου, η τρέχουσα βιβλιογραφία σχετικά με τις θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων για παιδιά με ASD βρίσκεται σε πρώιμα στάδια θεωρητικής ανάπτυξης. Επομένως, υπάρχει ανάγκη να διερευνηθεί περαιτέρω πώς οι πολλοί μηχανισμοί επίδρασης που εντοπίστηκαν σε αυτή τη συστηματική ανασκόπηση χαρτογράφησης σχετίζονται μεταξύ τους και συνεργάζονται για να επιτύχουν ευεργετικά αποτελέσματα σε παιδιά με ASD. Η περαιτέρω εννοιολογική ανάπτυξη των θεωρητικών πλαισίων και η εφαρμογή τους σε συγκεκριμένες συνιστώσες παρέμβασης, θα βοηθήσει στην επιβεβαίωση ή την διάψευση βασικών στοιχείων των θεωριών.

Οι μηχανισμοί επίδρασης συχνά δεν μπορούν να ελεγχθούν άμεσα, αλλά τα συμπεράσματα μάλλον πρέπει να συναχθούν από τη σύγκλιση πολλαπλών κριτηρίων και με εξωτερική έρευνα. Προς την κατεύθυνση αυτή βοηθά και η παρούσα μελέτη καθώς αποσκοπεί να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων (πχ, θεραπευτική ιππασία, ιπποθεραπεία) στην αντιμετώπιση των διαφορετικών συμπτωμάτων του ASD σε παιδιά. Η παρούσα μελέτη προσπαθεί να καλύψει ένα κενό στη υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Μελέτες: Πρώτος Συγγραφέας, Έτος	Τύποι Θεραπείας	Μηχανισμοί επίδρασης									
		Αλληλεπίδραση αλόγου- ανθρώπου	Κίνηση αλόγου	Κοινωνικές αλληλεπιδράσεις	Αισθητηριακή εμπειρία υπασίας	Κίνητρο	Επικοινωνία	Ιδιότητες αλόγων	Ψυχαγωγικά οφέλη	Κυριαρχία	Παρεγκεφαλδική διέγερση
Candler (2003)	ΘΙ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Leitão (2003)	ΨΜΒΑ	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-
Zabriskie (2005)	ΘΙ	-	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	-
Evans (2007)	ΘΜΤΒΑ	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-
Bass (2009)	ΘΙ	✓	-	-	✓	✓	-	-	-	-	✓
Keino (2009)	ΨΜΒΑ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Keino (2009)	ΨΜΒΑ	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	-	-	-
Liddiard (2009)	ΠΙ	-	✓	-	✓	✓	-	-	✓	-	-
Taylor (2009)	ΠΙ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Keino (2010)	ΨΜΒΑ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Memisheviki (2010)	ΘΜΤΒΑ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Wuang (2010)	ΠΕΙ	-	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	-
Kern (2011)	ΘΙ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nelson (2011)	ΘΙ	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-
Gabriels (2012)	ΘΙ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-
Silkwood-Sherer (2012)	ΠΙ	-	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	-
Tabares (2012)	ΠΙ	✓	-	-	-	✓	-	-	-	-	-
Ajzenman (2013)	ΠΙ	-	✓	✓	-	✓	-	-	-	-	-
Ghorban (2013)	ΘΙ	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓
Jenkins (2013)	ΘΙ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kang (2013)	ΘΙ	-	✓	-	✓	-	-	-	-	-	✓

1st Author (year)	Τύποι Θεραπείας	Αλληλεπίδραση αλόγου-ανθρώπου	Κίνηση αλόγου	Κοινωνικές αλληλεπιδράσεις	Αισθητηριακή εμπειρία ιππασίας	Κίνητρο	Επικοινωνία	Ιδιότητες αλόγων	Ψυχαγωγικά οφέλη	Κυριαρχία	Παρεγκεφαλικά διεγερση
Ward (2013)	ΘΙ	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	✓
Chen (2014)	ΘMTBA	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-
Garcia-Gomez (2014)	ΘΙ	-	-	✓	-	✓	-	✓	✓	-	-
Hawkins et al. (2014)	ΘMTBA	✓	✓	✓	-	-	-	-	✓	-	-
Holm (2013)	ΘΙ	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-
Lanning (2014)	ΘΙ	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-
Naidoo (2014)	ΘΙ	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-
Page (2014)	ΘΙ	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	✓
Erdman (2015)	MBA	✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	-
Gabriels (2015)	ΘΙ	✓	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	-
Minoei (2015)	ΘΙ	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-
Steiner (2015)	ΘΙ	✓	✓	✓	-	✓	-	-	✓	-	-
Anderson (2016)	ΘΙ	✓	-	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-
Borgi (2016)	ΘMTBA	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	-	-	-
Goodwin (2016)	ΘΙ	-	-	✓	-	-	-	-	-	✓	-
Llambias (2016)	ΕΑΟΤ	✓	✓	-	✓	✓	-	-	✓	-	-
Mapes (2016)	ΠΙ,	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-
Nqwena (2016)	ΘΙ	-	✓		-	-	-	-	-	✓	-
Harris (2017)	ΘMTBA	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	-	-	-
Malcolm (2017)	ΘMTBA	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	-	✓	-
Petty (2017)	ΘΙ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Σημειώσεις: ΠΙ= ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΘΙ= ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ ΨΜΒΑ= ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ
ΠΕΙ= ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΜΕΝΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΙΠΠΑΣΙΑΣ ΜΒΑ= ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

3.1 Εισαγωγή-Ιστορία

Η Κοινωνική Παιδαγωγική υπήρξε για πρώτη φορά στη Γερμανία, το 1844, στο έργο του Karl Mager, ο οποίος θεωρούσε ότι για κάθε κοινωνικοπαιδαγωγική προσπάθεια θα πρέπει να έχει ως αρχή την κοινωνική κριτική, με στόχο την εκπαιδευτική και κοινωνική αλλαγή, για όλους τους ανθρώπους αλλά κυρίως για τις μειονότητες και τις ομάδες με οποιαδήποτε φύσης δυσκολία. Ο Karl Mager (1810-1858) είναι ο πρώτος παιδαγωγός που αναφέρει τον όρο «Κοινωνική Παιδαγωγική» και έτσι αναγνωρίζεται ως πατέρας της Κοινωνικής Παιδαγωγικής. Ο όρος λοιπόν αυτός δημοσιεύεται πρώτη φορά στο περιοδικό *Pedagogischen Revue* στο τεύχος Μαΐου του 1844, το οποίο εξέδιδε ο ίδιος. Εκτός από θεμελιωτής του όρου, το 1840 ο Karl Mager διατύπωσε τη θεωρία της μόρφωσης όλων των μελών της κοινωνίας από την οποία είχε στόχο να προκληθούν εκπαιδευτικές, πολιτιστικές και κοινωνικές στρατηγικές με βασικό κίνητρο την εξέλιξη και αυτοπραγμάτωση του κάθε ατόμου (Μυλωνάκου-Κεκε, 2003). Υπάρχουν μελετητές του έργου του που αναδεικνύουν και κάποιες άλλες οπτικές στη συμβολή του στην Κοινωνική Παιδαγωγική. Για παράδειγμα, οι Sunker και Braches-Chyrek (2009) θεωρούν ότι «πατέρας» της Κοινωνικής Παιδαγωγικής θα πρέπει να είναι ο σύγχρονος με τον Karl Mager παιδαγωγός Friedrich Diesterweg γιατί εργάστηκε στην Κοινωνική Παιδαγωγική συστηματικότερα και την έκανε γνωστή στην κοινωνία. Βέβαια και οι δύο έχουν κοινό στόχο την εκπαίδευση και ειδικότερα ότι η εκπαίδευση θα πρέπει να έχει κοινωνική αποστολή να υπερβαίνει την ατομική απόκτηση γνώσεων και να επικεντρώνεται τόσο στην απόκτηση του πολιτισμού από την κοινωνία όσο και σε δράσεις που στοχεύουν στο όφελος της κοινότητας.

Μέσα από τη βιβλιογραφία, βλέπουμε ότι οι Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι άσκησαν ισχυρή επίδραση με το έργο τους στους θεμελιωτές της Κοινωνικής Παιδαγωγικής. Οι θέσεις των φιλοσόφων αυτών καθορίζουν την Κοινωνική Παιδαγωγική ως επιστήμη μέχρι και σήμερα. Κάποιοι από τους φιλοσόφους είναι ο Αριστοτέλης, ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Δημόκριτος και ο Πλούταρχος.

Η Κοινωνική Παιδαγωγική εξελίχθηκε και αναπτύχθηκε κάνοντας αγώνες αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και κάνοντας πράξη τις ιδέες τους συνεισφέροντας στην κοινωνική ευημερία και παράλληλα βελτιώνοντας τους εαυτούς τους. Σήμερα αποτελεί ισχυρό διεπιστημονικό κλάδο που βρίσκεται σε συνεχή πρόοδο και πραγματοποιεί προληπτικές και παρεμβατικές δράσεις σε όλα τα κοινωνικά συστήματα. Η Κοινωνική Παιδαγωγική έχει μεγάλο εύρος επιστημονικών και επαγγελματικών πεδίων και οι πρακτικές της εφαρμόζονται σε ιδρύματα, παιδικούς σταθμούς, σχολεία, νοσοκομεία, δομές κλπ (Μυλωνάκου-Κεκε, 2021).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο ο όρος αναφέρεται στην επιστημονική προσέγγιση που συνδυάζει τη θεωρία και την πρακτική εφαρμογή της, αλλά και στους επαγγελματίες που υπηρετούν την Κοινωνική Παιδαγωγική, με σκοπό την προαγωγή της προσωπικής ανάπτυξης, της κοινωνικής εκπαίδευσης και της ευημερίας ατόμων και ομάδων κάθε ηλικιακής ομάδας. Η Κοινωνική Παιδαγωγική δεν περιορίζεται στη σχολική ζωή, αλλά προάγει την προσωπική ανάπτυξη, εκπαίδευση, βελτίωση και εξέλιξη όλων των ανθρώπων καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, γι' αυτό και διακρίνεται σε Παιδαγωγική, Ανδραγωγική και Γερανταγωγική, ανάλογα την ηλικιακή ομάδα στην οποία απευθύνεται. Επίσης, υποστηρίζεται από βασικές αξίες και ανθρωπιστικές αρχές, οι οποίες εστιάζουν στις ευελιξίες του ατόμου, στην αξία της ενσωμάτωσης των ατόμων στην ευρύτερη κοινωνία και στοχεύει στην πρόληψη των κοινωνικών προβλημάτων. Η Κοινωνική Παιδαγωγική έχει μεγάλο εύρος επιστημονικών και επαγγελματικών πεδίων και οι πρακτικές της εφαρμόζονται σε ιδρύματα, παιδικούς σταθμούς, σχολεία, νοσοκομεία κλπ.

Δίνοντας έναν ορισμό για την Κοινωνική Παιδαγωγική θα λέγαμε ότι : «Η Κοινωνική Παιδαγωγική είναι η επιστήμη, η οποία «ενεργεί» ως «λειτουργικό ενδιάμεσο» μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, είναι η οργανωμένη «διαμεσολάβηση» ανάμεσα στο βιοψυχοκοινωνικό σύστημα άνθρωπος και στο κοινωνικό (πολιτισμικό, οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό) υπερσύστημα που τον περιβάλλει» (ΜυλωνάκουΚεκέ, 2021, σ. 362)

Αναλυτικότερα, η Κοινωνική Παιδαγωγική μελετά τα συναισθήματα, τις αλληλεπιδράσεις, τις σχέσεις, τις αντιλήψεις, τις στάσεις των συμπεριφορών και των κοινωνικών διεργασιών και δομών προκειμένου να αντιμετωπιστούν προβλήματα και να επιλυθούν. Ο στόχος της είναι η συστηματική επιδίωξη για βελτίωση και αλλαγή τόσο στην κοινωνία όσο και στον κάθε ένα ξεχωριστά. Προτεραιότητά της είναι η ενδυνάμωση της κοινωνίας μέσα από κοινωνικοπαιδαγωγικά προγράμματα, η εκπαίδευση με στόχο την κοινωνική ανάπτυξη και αλλαγή και η ενίσχυση κάθε ανθρώπου ειδικά των μειονοτήτων, των ευάλωτων και των ατόμων με ιδιαιτερότητες και προβλήματα. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, καθίσταται σημαντική η διαρκής συνέργεια μεταξύ θεωρίας και πράξης, η οποία μετατρέπεται σε λειτουργική συνύπαρξη και ενότητα, αξιοποιώντας και ενισχύοντας τη δυναμική αλληλεπίδραση της κοινωνικής διάστασης της παιδαγωγίας, με την παιδαγωγική διάσταση της κοινωνικής ζωής και προσωπικής ανάπτυξης και ευημερίας.

Από τα κυριότερα θέματα που απασχολεί την Κοινωνική Παιδαγωγική είναι η ετερότητα και μοναδικότητα κάθε ατόμου. Αυτό συμβαίνει διότι η επιστήμη αυτή δίνει μεγάλη βαρύτητα στις θεμελιώδεις αρχές της, όπως είναι η κοινωνική δικαιοσύνη, την κοινωνική ανισότητα, της θετικής στάσης απέναντι σε όλους τους ανθρώπους, του σεβασμού της αξιοπρέπειας τους, της ενσυναίσθησης κ.ά (Μυλωνάκου-Κεκε, 2021).

Η Κοινωνική Παιδαγωγική βασίζεται στην ακλόνητη πεποίθηση ότι είναι δυνατόν να επηρεαστούν αποφασιστικά οι κοινωνικές συνθήκες μέσω της εκπαίδευσης των ατόμων για την αντιμετώπιση οποιασδήποτε συνθήκης (Themptra, 2020). Η σύνδεση μεταξύ της Κοινωνικής Παιδαγωγικής και της κοινωνικής παιδαγωγικής με τη βοήθεια αλόγων έγινε για πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του 1990 (Lipponen & Vehmasto, 2019). Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων βασίζεται σε κοινωνικά παιδαγωγικά πλαίσια και εφαρμόζει έννοιες όπως η λειτουργικότητα, η κοινοκτημοσύνη και η βιωματικότητα. (Lipponen & Vehmasto, 2019).

3.2 Κοινωνική Παιδαγωγική και εκπαίδευση

Μία από τις βασικές επιδιώξεις και στόχους της Κοινωνικής Παιδαγωγικής είναι η διαμόρφωση μίας νοοτροπίας εκπαίδευσης, η οποία θα προάγει την ποικιλομορφία και την διαφορετικότητα των ατόμων και των ομάδων και θα λειτουργεί ως παράγοντας κοινωνικής συνοχής, χωρίς να αποκλείει και να περιθωριοποιεί κανέναν. Θα έχει μία ενωτική τάση χωρίς διακρίσεις και κριτική. Μία εκπαίδευση που περιλαμβάνει στο όραμά της στρατηγικές, τεχνικές και πρακτικές ανάδειξης της μοναδικότητας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα μπορεί να οδηγήσει εάν όχι στην εξάλειψη, τουλάχιστον στη μείωση των συγκρούσεων, στην ενδυνάμωση των σχέσεων και στην αυτάρκεια του ατόμου.

Οι μέχρι τώρα έρευνες έχουν δείξει ότι η δημιουργία μίας ομάδας στο πλαίσιο της τάξης, όπου εδραιώνεται το «κοινωνικοπαιδαγωγικό ήθος» και κυριαρχεί ένα κλίμα αγάπης, αλληλεγγύης, εμπιστοσύνης, συνοχής, ασφάλειας και συνεργατικότητας, διαμορφώνοντας σταδιακά μία «κοινωνικοπαιδαγωγική κουλτούρα» θεωρείται σημαντικός παράγοντας για την επίτευξη της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης των παιδιών. Αυτό επιτυγχάνεται με κοινωνικόπαιδαγωγικά προγράμματα σε οποιοδήποτε πλαίσιο θυμίζει τάξη. Μέσα σε αυτό γεννιούνται και καλλιεργούνται αρετές, αρχές και πεποιθήσεις που συνιστούν έναν ηθικό κώδικα. Αυτός ο ηθικός κώδικας επηρεάζει σημαντικά τον ερμηνευτικό κώδικα των συμμετεχόντων στα προγράμματα και καθοδηγεί τις δράσεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2021).

Όταν, λοιπόν, συμβεί σε μία οποιαδήποτε κοινότητα, στη συγκεκριμένη περίπτωση στην κοινότητα του στάβλου το «κοινωνικοπαιδαγωγικό ήθος», διαμορφώνει μία γνήσια «κοινωνικοπαιδαγωγική κουλτούρα», η οποία ευνοεί την άνευ αποκλεισμών ή περιορισμών ανάπτυξη του ατόμου και της ευεργετικής δύναμης των θετικών σχέσεων με τους άλλους. Συμβάλλει στη βελτίωση των σχέσεων όλων των εμπλεκόμενων στην παιδαγωγική διαδικασία, στην ενίσχυση αναγκαίων για τη ζωή τους δεξιοτήτων, στην επίλυση των συγκρούσεων, στην τροποποίηση προβληματικών ή ελλειμματικών συμπεριφορών όπως της ΔΑΦ και στην καλλιέργεια υγιών σχέσεων,

αναπτύσσοντας μία νοοτροπία ανάπτυξης κι όχι στασιμότητας. Τα παραπάνω αποτελέσματα επιδιώχθηκαν κατά την εφαρμογή της συγκεκριμένης έρευνας-παρέμβασης τα ερευνητριάς.

Όταν ένα κοινωνικοπαιδαγωγικό πρόγραμμα γίνεται σε περιβάλλοντα εκτός σχολείου και τάξης το κοινωνικοπαιδαγωγικό ήθος μετουσιώνεται σε ένα τρόπο σκέψης και σταση ζωής που αποτυπώνεται στην καθημερινότητα των ατόμων που συμμετέχουν και εν τέλη γίνεται βίωμα και αδιαπραγμάτευτη πράξη ζωής. Μέχρι εδώ έχουν αναφερθεί κάποιες θεωρητικές διαστάσεις της Κ.Π., το αξιακό σύστημα και το κοινωνικοπαιδαγωγικό ήθος, η προσωπική και κοινωνική ευημερία, εξέλιξη και πρόοδος. Συνεχίζοντας, η ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη συνετέλεσα στη δημιουργία της Κοινωνικής Παιδαγωγικής . Αποτελεί φροντίδα κάθε κοινωνικοπαιδαγωγικής πρακτικής που θα πρέπει να ορίζεται ως επιτυχής όταν καταπολεμά κάθε είδους αδικίας και κοινωνικής ανισότητας. Μία ακόμα θεμελιώδης διάσταση είναι ο κριτικός αναστοχασμός που εμπεριέχει την ανατροφοδότηση και επαναξιολόγηση των δεδομένων ή γνώσεων από ένα θέμα και που έπαιξε σημαντικό και καίριο ρόλο στην παρούσα μελέτη ώστε να έρθει η σύγκλιση. Μέσα από κοινωνικοπαιδαγωγικά προγράμματα ο κοινωνικός παιδαγωγός ενισχύει την αξία της ετερότητας και μοναδικότητας και ενισχύει να διευρύνουν τις εκτιμήσεις τους για τον διαφορετικό άλλο.

Τα αποτελέσματα των επιρροών ενισχύονται όταν υπάρχει στήριξη και ενθάρρυνση και από το οικογενειακό περιβάλλον. Μία σημαντική δράση είναι η πρόληψη και η δημιουργία ενναλακτικών μηχανισμών αντιμετώπισης του προβλήματος ατομικά αλλά και συνεργατικά.

Χαρακτηριστικά της Κοινωνικής Παιδαγωγικής

- Η προβληματοκεντρική θεώρηση, δηλαδή η ύπαρξη προβλήματος.
- Η ενότητα Θεωρίας και Πράξης, δηλαδή η συνέπεια και η σύνδεση της μίας με την άλλη.
- Οι ολιστικές-Συστημικές προσεγγίσεις, δηλαδή η κατανόηση της Συστημικής Επιστήμης για τη μελέτη.
- Οι διεπιστημονικές προσεγγίσεις δηλαδή η συνεργασία με άλλες επιστήμες.
- Η ύπαρξη κοινού οράματος (των εμπλεκομένων).
- Η συστημική επιδίωξη για βελτίωση και αλλαγή.
- Η ενεργός συμμετοχή και η οργανωμένη συλλογική και συνεργατική δράση στο πεδίο.
- Ο ισχυρά προληπτικός και μαχητικά παρεμβατικός ρόλος.
- Η διαρκής κριτική και αναστοχαστική διαδικασία.
- Η συστημική συνεργατική και μετασχηματιστική μάθηση.
- Η ενθάρρυνση και η ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της συν-δημιουργίας νέας γνώσης.
- Το κοινωνικοπαιδαγωγικό ήθος και η κοινωνικοπαιδαγωγική κουλτούρα.

Συμπερασματικά, καταλήγουμε ότι η Κοινωνική Παιδαγωγική επηρεάζεται από τις φιλοσοφικές της θεωρήσεις, επισφραγίζεται από την προβληματοκεντρική της αναζήτηση και εξελίσσεται με τη βοήθεια θεωρητικών, επιστημολογικών και μεθοδολογικών πρακτικών. Με γνώμονα το κοινωνικοπαιδαγωγικό ήθος, η Κοινωνική Παιδαγωγική είναι ο διαμεσολαβητής ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2021).

3.3 Μοντέλο του Διαμαντιού

Το μοντέλο του Διαμαντιού (The Diamond Model of Social Pedagogy) του οργανισμού ThemPra αξιώνει τη βασική αρχή της Κοινωνικής Παιδαγωγικής ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν αξία, είναι εγγενώς γεμάτοι δυνατότητες, ικανότητες και γνώσεις. Σύμφωνα με αυτό, όλοι κρύβουμε ένα διαμάντι μέσα μας. Δεν είναι όμως όλα τα διαμάντια εξαρχής λαμπερά, αστραφτερά και με σωστές κοπές. Σκοπός της Κοινωνικής Παιδαγωγικής είναι να βοηθήσει τα ακατέργαστα διαμάντια να «λάμπουν» (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2021, σ. 195), αξιοποιώντας την ολιστική μάθηση, την οικοδόμηση υγιών σχέσεων και τις πρακτικές ενδυνάμωσης (ThemPra, 2015-19). Η Κοινωνική Παιδαγωγική έχει αυτή την αποστολή, δηλαδή να υποστηρίξει τα άτομα να επιτύχουν την όποια ανάπτυξη που επιδιώκουν. Τα τέσσερα θεμελιώδη στοιχεία που χρησιμεύουν ως πυξίδα στη διασύνδεση τεσσάρων στόχων είναι: η ευημερία και η ευτυχία(στη κορυφή του διαμαντιού), η ολιστική μάθηση (στη βάση του διαμαντιού), η ενδυνάμωση (στη μία πλευρά του διαμαντιού) και οι σχέσεις (στην άλλη πλευρα του διαμαντιού). Στο κέντρο του διαμαντιού βρίσκεται ο στόχος που είναι οι θετικές εμπειρίες που θα αλλάξουν την καθημερινότητα του ατόμου σε επιτυχημένη. Αυτό έχει αντίκτυπο και σε ατομικό επίπεδο και σε κοινωνικό (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2021, σ.195-196)

3.4 Κοινωνική Παιδαγωγική- Αξιοποίηση των αλόγων

Ο εκπαιδευτής Κοινωνικής Παιδαγωγικής, ο Κοινωνικός Παιδαγωγός, είναι υπεύθυνος να διασφαλίσει ότι οι συμμετέχοντες γίνονται δεκτοί στην κοινότητα. Διανέμει καθήκοντα που ταιριάζουν καλύτερα στις ανάγκες των συμμετεχόντων. Οι δραστηριότητες στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων στοχεύουν στην αύξηση της αυτογνωσίας ενός ατόμου, στην ενίσχυση της σωματικής και ψυχικής του ευεξίας. Το σταθερό περιβάλλον προσφέρει πολλές δραστηριότητες και ευκαιρίες για τη διευκόλυνση της ενδυνάμωσης. Παρέχει έναν ασφαλή χώρο όπου η αποτυχία και η επιτυχία αποτελούν φυσικό μέρος της κοινωνικής ανάπτυξης.

Με την κάλυψη των αναγκών ενός αλόγου, η Κοινωνική Παιδαγωγική μπορεί να διδάξει και να παρακινήσει τα άτομα να ενσωματώσουν πιο υγιεινές συνήθειες και μπορεί να ενισχύσει την αυτοφροντίδα του ατόμου, την συμμετοχή σε σωματική άσκηση διατηρώντας μια ισορροπημένη

διατροφή (Lipponen & Vehmasto, 2019). Η θεωρία της Ζώνης της Επικείμενης Ανάπτυξης (The Zone of Proximal Development theory) που προτάθηκε από τον Vygotsky στα τέλη της δεκαετίας του 1920, αναπτύχθηκε σταδιακά μέχρι το θάνατό του το 1934. Ισχυρίζεται ότι η μέγιστη μάθηση πραγματοποιείται σε ένα κοινωνικό πλαίσιο με άλλους συνομηλίκους ή άλλο άτομο που είναι πιο εξειδικευμένο σε έναν τομέα - ο οποίος στη συνέχεια λειτουργεί και ως μέντορας ή οδηγός (ThemPra, 2020). Η εξέλιξη μπορεί να φανεί στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων όταν εκπαιδευτές, εθελοντές ή συνομήλικοι υποστηρίζουν εκείνους που είναι λιγότερο έμπειροι σε έναν τομέα. Ο σχεσιακός μακρόκοσμος είναι ένα μοντέλο που απεικονίζει μια πρακτική με επίκεντρο τις σχέσεις (ThemPra, 2020). Μια προσέγγιση με επίκεντρο τις σχέσεις είναι απαραίτητη όταν εργάζεστε με άτομα που βιώνουν μοναξιά. Κατά την άποψη του συγγραφέα, τα άτομα-παιδιά με αναπηρίες ή ιδιαιτερότητες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να αποκλειστούν κοινωνικά και μπορεί να βιώσουν αισθήματα απομόνωσης. Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων εφαρμόζει μια προσέγγιση με επίκεντρο τις σχέσεις, προωθώντας μια αίσθηση κοινότητας.

Ένα κοινωνικόπαιδαγωγικό πρόγραμμα σε παιδιά μπορεί να χρησιμοποιεί άλογα για να υποστηρίξει την εκπαιδευτική ανάπτυξη, τις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες και την αυτοεκτίμηση των παιδιών. Αυτά είναι απαραίτητα για την ευημερία των παιδιών, για τη μείωση του κινδύνου ανάπτυξης συναισθηματικών διαταραχών στους νέους και αργότερα στη ζωή. Η Κοινωνική Εκπαίδευση με τη βοήθεια αλόγων διαφέρει από τα προγράμματα ιππασίας αναψυχής. Στην Κοινωνική Παιδαγωγική και στον δεσμό ανθρώπου-αλόγου που προωθείται, τα άλογα τοποθετούνται ως συν-εκπαιδευτές για τη βελτίωση της αλληλεπίδρασης και της συνεργασίας. Αυτή η επικοινωνία ανθρώπου- αλόγου υποστηρίζει τόσο την ευημερία των ανθρώπων όσο και των αλόγων, εάν εφαρμόζεται με προσοχή, σεβασμό και εν-συναίσθηση. Επιπλέον, το περιβάλλον των στάβλων παρέχει ένα περιβάλλον για την ενίσχυση της παιδαγωγικής σχέσης και εμπιστοσύνης μεταξύ των μαθητών και του δασκάλου τους. Αυτή η πρακτική δραστηριότητας με άλογα, όπως και άλλες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, έχει σωματικές, συμπεριφορικές, κοινωνικές και συναισθηματικές προεκτάσεις. Επίσης, η Κοινωνική Παιδαγωγική είναι ένας σύνθετος και καινοτόμος κλάδος. Η κοινωνική εκπαίδευση με τη βοήθεια αλόγων αντιπροσωπεύει μια πρωτοποριακή πρακτική και σκοπός είναι η ανταπόκριση στις ατομικές και κοινωνικές δυσκολίες με πρακτικές πρόληψης και επίλυσης προβλημάτων. Καθώς η Κοινωνική Παιδαγωγική δίνει έμφαση στον εκπαιδευτικό διάλογο και την επικοινωνία, η Κοινωνική Εκπαίδευση με τη βοήθεια αλόγων διευκολύνει τη μη λεκτική επικοινωνία και τη θετική συμπεριφορά. Επιπλέον, αποτελείται από παράγοντες που βελτιώνουν τη συνεργασία μέσω εμπειριών, δραστηριοτήτων και διαλόγου. Η υπάρχουσα έρευνα στο πεδίο αυτό αν και σχετικά μικρή είναι αποκαλυπτική.

Το 2003 το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου του Exeter στο Ηνωμένο Βασίλειο δημοσίευσε τα αποτελέσματα μιας μελέτης που διεξήχθη από τον Burgon (2003). Σκοπός της μελέτης ήταν να διερευνήσει περαιτέρω τις ψυχοθεραπευτικές επιπτώσεις της ιππασίας. Η μελέτη διεξήχθη σε μια ομάδα ενηλίκων που ήταν χρήστες υπηρεσιών μιας κοινωνικής ομάδα ψυχικής υγείας. Προηγούμενες επιστημονικές ερευνητικές μελέτες δεν είχαν εξετάσει τα ψυχοθεραπευτικά οφέλη της ιππασίας ακόμα, και ως εκ τούτου αυτή η έρευνα αποδείχθηκε ότι είχε μεγάλη αξία. Ο ερευνητής ενδιαφέρθηκε να ανακαλύψει αν τα επίπεδα αυτοεκτίμησης και οι ενισχυμένες δεξιότητες αλληλεπίδρασης θα είναι ορατά στην καθημερινή ζωή των συμμετεχόντων. Εφαρμόζοντας τη μεθοδολογία παρατήρησης των συμμετεχόντων ο ερευνητής διαπίστωσε ότι οι συμμετέχοντες επέδειξαν αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης και απέκτησαν ψυχολογικά οφέλη μέσω της υποστήριξης της σχέση αλόγου-ανθρώπου (Burgon, 2003).

Επιπλέον, ο Bizub (μεταδιδακτορικός ερευνητής από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Yale), ο Joy (επόπτης της Υπηρεσίας Περιπατητικής Αποκατάστασης του Κέντρου Ψυχικής Υγείας του Connecticut) και ο Δρ. Davidson (Αναπληρωτής Καθηγητής Ψυχιατρικής στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Yale), συνεργάστηκαν για τη διεξαγωγή μιας ερευνητικής μελέτης κατά τη διάρκεια του έτους 2003 (Bizup, Joy & Davidson, 2003). Οι ερευνητές αφιέρωσαν το χρόνο τους σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα που διερεύνησε πώς τα άλογα μπορούν να βοηθήσουν άτομα που πάσχουν από σοβαρή ψυχική ασθένεια. Πέντε άτομα που διαγνώστηκαν με ψυχιατρική νόσο συμμετείχαν μία φορά την εβδομάδα για δύο ώρες σε πρόγραμμα ιππασίας. Μετά από δέκα εβδομάδες της θεραπευτικής ιππασίας, οι ερευνητές ανακάλυψαν αξιοσημείωτες αλλαγές στην αυτογνωσία του κάθε ατόμου, την αυτοεκτίμηση και την διαχείριση της ασθένειάς τους. Οι ερευνητές παρατήρησαν ότι οι συμμετέχοντες απέκτησαν μια βαθύτερη κατανόηση των διαπροσωπικών σχέσεων ως εξής: βίωσαν ένα υψηλό επίπεδο συνοχής και ομαδικότητας με άλλους. Ένας από τους συμμετέχοντες, ο οποίος προηγουμένως είχε σημάδια απομόνωσης και αποκλεισμού άρχισε να συμμετέχει στις καθημερινές δραστηριότητες του στην οικιστική εγκατάσταση στην οποία ζούσε. Ένας άλλος από τους συμμετέχοντες ήταν σε θέση να επιτύχει κοινωνική και οικονομική ανεξαρτησία. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ιππασία βελτίωσε τη σύμπραξη σε άτομα με ψυχιατρική αναπηρία. (Bizup, Joy & Davidson, 2003).

Μία από τις πιο συναρπαστικές ερευνητικές μελέτες που έχει διεξαχθεί μέχρι σήμερα είναι μια πιλοτική έρευνα της Δρ Gehrke (καθηγήτη Διεθνούς Διοίκησης Επιχειρήσεων στο Alliant International University του San Diego, ΗΠΑ) (Gehrke, 2006). Η Gehrke συνειδητοποίησε ότι τα άλογα είχαν αντίκτυπο σε αυτήν και ιδίως στην επαγγελματική της ζωή. Ένωσε πώς την επηρεάζουν σε τομείς όπως η οργανωτική διαχείριση, η καθοδήγηση άλλων ή ο τρόπος με τον οποίο θα διαχειριζόταν εκπαιδεύσεις ηγεσίας. Η πρώτη πιλοτική μελέτη είχε τίτλο: Horses & Humans

Energetics, και αφορούσε τη μελέτη της μεταβλητότητας του καρδιακού ρυθμού (Heart Rate Variability - HRV) μεταξύ αλόγων και ανθρώπων. Η μελέτη χρησιμοποίησε καταγραφείς ηλεκτροκαρδιογραφίας για την παρακολούθηση της καρδιακής μεταβλητότητας των ανθρώπων και των αλόγων. Τα αποτελέσματα του έδειξαν μοτίβα αυξημένου συνεκτικού καρδιακού ρυθμού μεταβλητότητας καθώς τα άλογα και οι άνθρωποι ήταν κοντά ο ένας στον άλλο. Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι όταν οι άνθρωποι βρίσκονται στον ίδιο χώρο με άλογα, μπορεί να βιώσουν μια σειρά θετικών συναισθημάτων, καθώς και αυξάνονται οι λειτουργίες του εγκεφάλου (Gehrke, 2006).

Μια πρόσφατη μελέτη έδειξε ότι η εργοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων είναι αποτελεσματική σε παιδιά που έχουν διαγνωστεί με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ) (Gilboa & Helmer, 2020). Συχνά, τα παιδιά με ΔΕΠΥ φαίνεται να αντιμετωπίζουν προκλήσεις στις Εκτελεστικές Λειτουργίες (αυτογνωσία, αναστολή, μη λεκτική μνήμη εργασίας, λεκτική μνήμη εργασίας, συναισθηματική αυτορρύθμιση, κινητοποίηση εαυτού, σχεδιασμός και επίλυση προβλημάτων). Ως αποτέλεσμα, εκτίθενται σε υψηλότερους κινδύνους κοινωνικών, συναισθηματικών και εκπαιδευτικών προκλήσεων στην καθημερινότητα. Είκοσι πέντε μικρά παιδιά (6-14 ετών), διαγνωσμένα με ΔΕΠΥ (3 κορίτσια, 22 αγόρια), συμμετείχαν σε εργοθεραπευτική παρέμβαση με τη βοήθεια αλόγων για ένα χρονικό διάστημα 12 εβδομάδων, όπου κάθε συνεδρία διήρκεσε 45 λεπτά. Συλλέχθηκαν δεδομένα πριν και μετά την παρέμβαση τα οποία έδειξαν αισθητές βελτιώσεις στις εκτελεστικές λειτουργίες και στην αυτοδιαχείριση των παιδιών που συμμετείχαν στη μελέτη.

Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων μπορεί και πρέπει να γίνει μέρος της κοινωνικής και σχολικής εκπαίδευσης. Οι κύριοι στόχοι για την ανάπτυξη αυτής της ειδικής προσέγγισης με τα άλογα είναι η ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης, της ευημερίας και της σύνδεσης των μαθητών στο σχολείο. Πολλοί μαθητές δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον ή κίνητρο να συνεργαστούν ή να συμμετάσχουν σε συμβατικές μορφές μάθησης (Cameron et al., 2011), διότι μεταφέρουν στον εσωτερικό τους κόσμο τις προηγούμενες απογοητεύσεις, αποτυχίες και τραύματα από οικογενειακά περιβάλλοντα και έτσι βλέπουν τους δασκάλους και τους ενήλικες με δυσπιστία και καχυποψία (Boddy, 2011).

Οι μαθητές με αρνητικές εμπειρίες στο παρελθόν συνήθως δεν έχουν εμπιστοσύνη στο προσωπικό του σχολείου. Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων ανταποκρίνεται στις ποικίλες ανάγκες αυτών των μαθητών. Χρησιμεύει ως καταλύτης για την οικοδόμηση παιδαγωγικών σχέσεων και εμπιστοσύνης, ειδικά με μαθητές υψηλού κινδύνου με προβλήματα συμπεριφοράς. Τόσο τα διάφορα προγράμματα σπουδών ενθαρρύνουν τους εκπαιδευτικούς να είναι δημιουργικοί και καινοτόμοι, να αναπτύσσουν νέες μορφές δραστηριοτήτων στα σχολεία για την παροχή καλύτερης

μάθησης και ευημερίας, και η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων μπορεί να είναι μια προσέγγιση για να το πετύχουν αυτό. Οι θετικές και αποτελεσματικές παρεμβάσεις στην κρίσιμη εφηβική ηλικία βελτιώνουν τη συναισθηματική ανάπτυξη των νέων «υψηλού κινδύνου». Για τον λόγο αυτό, το σχολικό σύστημα δίνει έμφαση στην προληπτική υποστήριξη με κοινωνικοπαιδαγωγικές δράσεις (Vainikainen Sabel et al., 2015). Η ισότητα και η κοινωνική ένταξη μπορούν να ενισχυθούν με τη μείωση του κινδύνου αποκλεισμού (Sabel et al., 2010).

3.5 Σύνοψη

Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων εφαρμόζει ολιστικές και συνεργατικές ασκήσεις που στοχεύουν στην ενσωμάτωση των συμμετεχόντων πρώτα από όλα στην κοινότητα των στάβλων και αργότερα - βήμα προς βήμα - στην κοινωνία. Αυτή η πρακτική διαφέρει από τις εναλλακτικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων. Για παράδειγμα, η θεραπεία ιππασίας υιοθετεί κυρίως μια ατομική προσέγγιση αποκατάστασης, μέσω μιας ομάδας που αποτελείται από άλογο και θεραπευτή ενώ το κοινωνικό παιδαγωγικό πλαίσιο επικεντρώνεται στην πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού και στην ενίσχυση της κοινωνικής ανάπτυξης και ευημερίας μέσω της αλληλεπίδρασης, της πειραματικής πρακτικής και της υποστήριξης.

Επίσης, η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων, ως παρέμβαση μπορεί να ωφελήσει ομάδες με πολύπλευρες ανάγκες: άτομα με κοινωνικά προβλήματα, μαθησιακά προβλήματα ή αποξένωση, παιδιά και νέους με συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες, σε συνθήκη υπό κράτηση σε σωφρονιστικά ιδρύματα και χρήση ουσιών (Okulov & Koukkari, 2005).

II. ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1 Σημαντικότητα της έρευνας-Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, ενώ βλέπουμε μεγάλη επιστημονική εξέλιξη σε όλους τους τομείς αλλά και στην υγεία περισσότερο, στο κομμάτι των συμβατικών θεραπειών και αποθεραπειών (σε ζητήματα κινητικών, αναπτυξιακών και ψυχολογικών θεμάτων) φαίνεται πως δεν ολοκληρώνεται πάντα η αποκατάσταση και η ένταξη των ανθρώπων στην υπόλοιπη κοινωνία. Αυτό πολύ πιθανόν να συμβαίνει λόγω της επιβάρυνσης της ψυχολογικής κατάστασης των θεραπευόμενων και των οικογενειών τους, καθώς οι περισσότερες συνήθως-πιο ορθολογιστικές μέθοδοι θεραπείας γίνονται σε απομονωμένους-κλειστούς χώρους. Η θεραπεία με άλογα αποτελεί μια εναλλακτική μέθοδο θεραπείας, αποτελεί περισσότερο μία θεραπευτική δραστηριότητα, η οποία στηρίζεται στον θεραπευτικό ρόλο των αλόγων, καθώς το άλογο δεν αποτελεί εργαλείο των θεραπειών, αλλά συμβολή στη θεραπεία. Το άλογο, ο θεραπευτής και ο θεραπευόμενος αποτελούν την ομάδα θεραπείας και δεν εργαλειοποιείται το άλογο μεμονωμένα. Απευθύνεται σε παιδιά, εφήβους και ενήλικες, πολύ πιθανό με κάποιες ιδιαιτερότητες στους οποίους δίνεται η δυνατότητα να βρουν νέους τρόπους για να καλλιεργήσουν θετική συμπεριφορά και να αναπτύξουν ισορροπημένες και κοινωνικές δεξιότητες μέσω της ομαδικής δραστηριότητας, χρησιμοποιώντας το άλογο ως μέσο έκφρασης και επικοινωνίας. Οι γονείς από την άλλη βλέπουν τα παιδιά τους να αποκτούν νόημα, να αλλάζει η καθημερινότητα τους, να αποζητούν την θεραπεία τους και να μη θέλουν να τελειώσει και τους δημιουργεί μία αίσθηση πληρότητας και ικανοποίησης. Είναι πολύ σημαντικό σε τέτοιες καταστάσεις το οικογενειακό περιβάλλον να είναι παρόν και πολύ συχνά αν οι συνθήκες το επιτρέπουν, να έχουν και ενεργό ρόλο με την καθοδήγηση των θεραπειών και του Κοινωνικού Παιδαγωγού.

Με τις θεραπείες με την βοήθεια αλόγων στον αυτισμό βελτιώνεται η ποιότητα ζωής των παιδιών αλλά και των οικογενειών τους. Το παιδί όπως θα δούμε μετά την έρευνα, ενισχύεται σε πολλούς τομείς κάνοντας το έτσι ,ένα παιδί με αυτοπεποίθηση και θέληση για δημιουργικές δραστηριότητες και όρεξη για ζωή. Επίσης, αυξάνεται η αλληλεπίδραση και ο αυτοέλεγχος, επομένως υπάρχει και καλύτερη επικοινωνία με όλο το σύστημα της κοινωνικής του αλληλεπίδρασης. Η επαφή με το άλογο και η ίππευση έχουν ηρεμιστική επίδραση όπως θα δούμε, και προωθούν την θετική σκέψη και ψυχολογία, αποβάλλοντας τα αρνητικά γεγονότα από το μυαλό, όπως το μοντέλο του διαμαντιού της Κοινωνικής Παιδαγωγικής που στον πυρήνα του βρίσκονται οι θετικές εμπειρίες.

Γι' αυτό το λόγο αυτή η έρευνα αποτελεί πρωτοτυπία και είναι ένα ιδιαίτερο θέμα με μεγάλες ευαισθησίες και έντονο ενδιαφέρον και για τους ειδικούς αλλά και για τις οικογένειες των παιδιών με ΔΑΦ.

Στην μελέτη αυτή για τη σχετική έρευνα και την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος Delphi. Η μέθοδος Delphi ή τεχνική Delphi είναι μια δομημένη τεχνική επικοινωνίας ή μέθοδος, που αναπτύχθηκε αρχικά ως συστηματική, διαδραστική μέθοδος αξιολόγησης και πρόβλεψης που βασίζεται σε μια ομάδα εμπειρογνομόνων. Η τεχνική αυτή μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί σε συναντήσεις πρόσωπο με πρόσωπο. Η Delphi έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για επιχειρηματικές προβλέψεις αλλά μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να βοηθήσει στην επίτευξη συναίνεσης εμπειρογνομόνων και στην ανάπτυξη επαγγελματικών κατευθυντήριων γραμμών. Χρησιμοποιείται για τέτοιους σκοπούς σε πολλούς τομείς που σχετίζονται με την υγεία, συμπεριλαμβανομένης της κλινικής ιατρικής, της δημόσιας υγείας και της έρευνας.

Η μέθοδος Delphi βασίζεται στην αρχή ότι οι αποφάσεις από μια δομημένη ομάδα ατόμων είναι πιο ακριβείς από εκείνες από μη δομημένες ομάδες (Taylor, 2020). Οι εμπειρογνώμονες απαντούν σε ερωτηματολόγια σε δύο ή περισσότερους γύρους. Μετά από κάθε γύρο, ο ερευνητής παρέχει μια ανώνυμη περίληψη των προβλέψεων των εμπειρογνομόνων από τον προηγούμενο γύρο, καθώς και τους λόγους που συνετέλεσαν στις κρίσεις τους. Ως εκ τούτου, οι εμπειρογνώμονες ενθαρρύνονται να αναθεωρήσουν τις προηγούμενες απαντήσεις τους υπό το πρίσμα των απαντήσεων άλλων μελών της ομάδας τους. Πιστεύεται ότι κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας το εύρος των απαντήσεων θα μειωθεί και η ομάδα θα συγκλίνει προς μία απάντηση, τη «σωστή» απάντηση. Τέλος, η διαδικασία διακόπτεται μετά από ένα προκαθορισμένο κριτήριο διακοπής (π.χ. αριθμός γύρων, επίτευξη συναίνεσης, σταθερότητα αποτελεσμάτων) και οι μέσες ή διάμεσες βαθμολογίες των τελικών γύρων καθορίζουν τα αποτελέσματα. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στη διατύπωση των θέσεων και στον ορισμό και επιλογή των εμπειρογνομόνων, προκειμένου να αποφευχθούν μεθοδολογικές αδυναμίες που απειλούν σοβαρά την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων.

Το κεφάλαιο αυτό παρέχει λεπτομέρειες σχετικά με το σχεδιασμό και την εφαρμογή της Delphi για εμπειρική αξιολόγηση ενός πλαισίου αξιολόγησης των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά με ΔΑΦ. Αυτό το κεφάλαιο βασίζεται σε προηγούμενες μελέτες που υποστηρίζουν την ευρύτερη και πιο ολοκληρωμένη αναγνώριση της Delphi, θεωρώντας τη ως μια μέθοδο που υποστηρίζει είτε επιστημονικές είτε ερμηνευτικές μελέτες (Day & Bobeva, 2004). Η εργασία επιδιώκει επίσης να αντιμετωπίσει το κενό στη μεθοδολογία της έρευνας εδραιώνοντας την εμπειρία με τη μέθοδο Delphi ως ένα αξιόπιστο εργαλείο μελέτης που περιλαμβάνει μοντέλα λήψης

αποφάσεων. Ο σκοπός αυτού του εργαλείου είναι να καταστήσει δυνατή τη βιωσιμότητα και την καταλληλότητα μιας έρευνας Delphi αλλά και να προσδιορίζουν τα πρακτικά όρια κατά τη χρήση της. Η έρευνα Delphi έχει τεκμηριωθεί ως ένα καλά αποδεδειγμένο και ισχυρό σύνολο διαδικασιών επικοινωνίας, και μπορεί να αποκτήσει ευρύτερη χρήση για πολλές, αν όχι τις περισσότερες, μελέτες που αφορούν μεταξύ άλλων ιατρικά θέματα.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η ιστορική διαδρομή ανάπτυξης και χρήσης της μεθόδου, οι εφαρμογές της, τα βασικά της χαρακτηριστικά, τα ειδικότερα στάδια της και τα κρίσιμα ζητήματα στις έρευνες Delphi που αφορούν τον σχεδιασμό και τους περιορισμούς καθώς και ο τρόπος αντιμετώπισης των περιορισμών αυτών. Τέλος τα εργαλεία άντλησης των στοιχείων, δηλαδή τα ερωτηματολόγια, παρουσιάζεται στο τέλος του κεφαλαίου.

4.2 Ιστορική διαδρομή ανάπτυξης και χρήσης της μεθόδου

Το όνομα Delphi (Δελφοί) προέρχεται από το μαντείο των Δελφών. Η μέθοδος Delphi ισχυρίζεται ότι οι ομαδικές κρίσεις είναι πιο έγκυρες από τις ατομικές κρίσεις. Η μέθοδος Delphi αναπτύχθηκε στην αρχή του Ψυχρού Πολέμου για να προβλέψει την επίδραση της τεχνολογίας στον πόλεμο. Το 1944, ο στρατηγός Henry H. Arnold διέταξε τη δημιουργία της έκθεσης για το Αεροπορικό Σώμα Στρατού των ΗΠΑ σχετικά με τις μελλοντικές τεχνολογικές δυνατότητες που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από το στρατό (Page et al., 2015). Δοκιμάστηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις, αλλά οι ελλείψεις των παραδοσιακών μεθόδων πρόβλεψης, όπως η θεωρητική προσέγγιση, τα ποσοτικά μοντέλα ή η παρέκταση τάσεων, έγιναν γρήγορα εμφανείς σε περιοχές όπου δεν έχουν ακόμη θεσπιστεί ακριβείς επιστημονικοί νόμοι (Taylor, 2020). Για την αντιμετώπιση αυτών των ελλείψεων, αναπτύχθηκε η μέθοδος Delphi όπου οι εμπειρογνώμονες κλήθηκαν να δώσουν τη γνώμη τους σχετικά με το θέμα ανώνυμα. Αυτή η διαδικασία επαναλήφθηκε αρκετές φορές μέχρι να προκύψει συναίνεση.

Ένα ερευνητικό πρωτόκολλο που εξηγεί την αυστηρή προσέγγιση στην εφαρμογή της μεθόδου Delphi δημοσιεύθηκε αρχικά στο BMJ Open το 2015 (Page et al., 2015). Αυτό το ερευνητικό πρωτόκολλο χρησιμοποιείται γενικά και αναφέρεται από κάθε έρευνα που εφαρμόζει τη μέθοδο Delphi, καθώς είναι η πρώτη φορά που περιγράφεται ένα σαφές πρωτόκολλο για την εφαρμογή της μεθοδολογίας στην πράξη. Μια διεπιστημονική μελέτη από τους Beiderbeck et al. (2021) επικεντρώθηκε σε νέες κατευθύνσεις και εξελίξεις της μεθόδου Delphi, συμπεριλαμβανομένων των μορφών Delphi σε πραγματικό χρόνο. Οι συγγραφείς παρέχουν ένα μεθοδολογικό εργαλείο για το σχεδιασμό ερευνών Delphi, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, αναλύσεων συναισθήματος στον τομέα της ψυχολογίας.

4.3 Εφαρμογές

Η Delphi είναι μια δομημένη μέθοδος ομαδικής επικοινωνίας για την προσέλευση γνώμης εμπειρογνομόνων σχετικά με σύνθετα προβλήματα ή καινοτόμες ιδέες, μέσω της χρήσης μιας σειράς ερωτηματολογίων και ελεγχόμενης ανατροφοδότησης. Η Delphi έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνητικών, ιατρικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών σπουδών, καθώς και της επιχειρηματικής και βιομηχανικής έρευνας αλλά και στην έρευνα των Πληροφοριακών Συστημάτων (Linstone & Turoff, 2002; Schmidt et al., 2001).

Αρχικά η μέθοδος Delphi χρησιμοποιήθηκε στην πρόβλεψη. Οι πρώτες εφαρμογές της μεθόδου Delphi ήταν στον τομέα της επιστήμης και της τεχνολογικής πρόβλεψης. Στόχος της μεθόδου ήταν να συνδυαστούν οι γνώμες των εμπειρογνομόνων σχετικά με την πιθανότητα και τον αναμενόμενο χρόνο ανάπτυξης της συγκεκριμένης τεχνολογίας σε έναν ενιαίο δείκτη.

Αργότερα η μέθοδος Delphi εφαρμόστηκε και σε άλλα μέρη, ιδιαίτερα σε εκείνα που σχετίζονται με θέματα δημόσιας πολιτικής, όπως οι οικονομικές τάσεις, η υγεία και η εκπαίδευση. Εφαρμόστηκε επίσης με επιτυχία και με μεγάλη ακρίβεια στις επιχειρηματικές προβλέψεις.

Μετέπειτα η χρήση της μεθόδου επεκτάθηκε μεταξύ άλλων και σε ζητήματα ιατρικής και υγείας. Η τεχνική Delphi χρησιμοποιείται ευρέως για να βοηθήσει στην επίτευξη συναίνεσης εμπειρογνομόνων σε περιβάλλοντα που σχετίζονται με την υγεία. Για παράδειγμα, χρησιμοποιείται συχνά στην ανάπτυξη ιατρικών κατευθυντήριων γραμμών και πρωτοκόλλων (Taylor, 2020). Η χρήση της μεθόδου σε ζητήματα δημόσιας υγείας είναι σημαντική. Ορισμένα παραδείγματα εφαρμογής του σε πλαίσια δημόσιας υγείας περιλαμβάνουν τη μη αλκοολική λιπώδη ηπατική νόσο, διαταραχές ανεπάρκειας ιωδίου, τη δημιουργία ανταποκρινόμενων συστημάτων υγείας για κοινότητες που επηρεάζονται από τη μετανάστευση, τον ρόλο των συστημάτων υγείας στην προώθηση της ευημερίας για όσους ζουν με τον ιό HIV, και στη δημιουργία ενός εγγράφου του 2022 σχετικά με τις συστάσεις για τον τερματισμό της πανδημίας COVID-19. (Lazarus et al., 2022).

Σήμερα η μέθοδος Delphi είναι ένα ευρέως αποδεκτό εργαλείο πρόβλεψης και έχει χρησιμοποιηθεί με επιτυχία για χιλιάδες μελέτες σε τομείς που κυμαίνονται από την πρόβλεψη τεχνολογίας έως τη χρήση ναρκωτικών (Taylor, 2020). Σε όλους τους θεματικούς τομείς, η Delphi έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως για την πρόβλεψη, το σχεδιασμό, τον προσδιορισμό και ιεράρχηση ζητημάτων, ή για την ανάπτυξη πλαισίων και στρατηγικών (Okoli & Pawlowski, 2004). Έτσι, η μέθοδος έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως για τη δημιουργία θεωρίας, παρά για δοκιμές και αξιολόγηση (Holsapple & Joshi, 2002).

Μια ιδιαίτερη αδυναμία της μεθόδου Delphi είναι ότι οι μελλοντικές εξελίξεις δεν μπορούν να προβλεφθούν με τη συναίνεση των ειδικών. Αυτή η έλλειψη όσον αφορά το ζήτημα της άγνοιας του μέλλοντος στο συγκεκριμένο θέμα είναι σημαντική. Εάν οι συμμετέχοντες στο πάνελ είναι παραπληροφορημένοι σχετικά με ένα θέμα, η χρήση της μεθόδου Delphi μπορεί μόνο να επισφραγίσει την άγνοιά τους (Schaffner et al., 2021).

4.4 Βασικά Χαρακτηριστικά της μεθόδου Delphi

Η μέθοδος Delphi βασίζεται στη χρήση τεχνικών που στοχεύουν στην ανάπτυξη από μια ομάδα τεχνοκρατών – εμπειρογνομόνων μιας συμφωνηθείσας άποψης ή κοινής ερμηνείας ενός αναδυόμενου θέματος ή θέματος για το οποίο υπάρχει αντίφαση ή ακόμη και διαμάχη. Η Delphi είναι παρόμοια σε αυτό με αρκετές άλλες προσεγγίσεις αναζήτησης συναίνεσης. Η οικογένεια των μεθόδων που ο ερευνητής και οι πληροφοριοδότες εμπλέκονται διαδραστικά μεταξύ τους κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας είναι μεγάλη και αφορά:

Καταιγισμό ιδεών (Brainstorming), Συνέντευξη ομάδων (Group interview) και Ομάδες εστίασης (Focus Groups).

Η Delphi διαφέρει από τις μεθόδους αυτές γιατί ακολουθεί μια εξαιρετικά δομημένη ατζέντα για την οικοδόμηση της βάσης της γνώσης μέσω της χρήσης επίσημων μέσων για τη συμμετοχή όλων των συμμετεχόντων. Η δομή επικοινωνίας της μεθόδου Delphi βοηθά τους συμμετέχοντες να επικεντρωθούν στα θέματα που εξετάζονται. Σε αυτή την τεχνική συγκροτείται μια ομάδα εμπειρογνομόνων που αποτελείται από εμπειρογνώμονες που έχουν γνώση του τομέα που απαιτεί τη λήψη αποφάσεων. Κάθε ειδικός καλείται να κάνει ανώνυμες προβλέψεις.

Η μέθοδος Delphi έχει κερδίσει την αναγνώριση κυρίως μεταξύ των κοινοτήτων που ασχολούνται με πολύπλοκα προβλήματα, όπου η μέθοδος Delphi μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέθοδος «έσχατης λύσης», ιδιαίτερα κατάλληλη για καταστάσεις όπου:

- i. Η συγκέντρωση υποκειμενικών κρίσεων μετριάξει την υποκειμενικότητα μέσω ομαδικής συναίνεσης και είναι η μόνη δυνατή προσέγγιση ελλείψει ακριβών αναλυτικών τεχνικών, ή
- ii. Η προσωπική επαφή δεν είναι δυνατή λόγω χρονικών και οικονομικών περιορισμών, ή δεν είναι επιθυμητή, λόγω ανησυχιών σχετικά με τη δυσκολία εξασφάλισης της ισότιμης συμμετοχής καθώς οι θέσεις και οι γνώμες κάποιων συμμετεχόντων θα επισκιάζονται από τις θέσεις και γνώμες άλλων συμμετεχόντων με ισχυρότερο κύρος.

Όποιοι και αν είναι οι αντιληπτοί λόγοι για την επιλογή της, η μέθοδος προσφέρει αξιοπιστία και γενίκευση των αποτελεσμάτων, η οποία εξασφαλίζεται μέσω της επανάληψης γύρων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, με γνώμονα τις αρχές της ισότιμης συμμετοχής και της ανωνυμίας. Η μέθοδος Delphi δεν πρέπει να θεωρηθεί ως απλώς μια μορφή συλλογής δεδομένων, λόγω της έμφασης που δίνει στην επικοινωνία, γιατί είναι πολύ περισσότερο από αυτό (Turoff & Hiltz, 1996). Η επαναληπτική μέθοδος ανάδρασης αναπτύσσει μια διορατικότητα, η οποία στο σύνολό της, είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών.

Μια προκαταρκτική ταξινόμηση των παραλλαγών σχεδιασμού της μεθόδου Delphi καταδεικνύει ότι, εκτός από το κριτήριο του θεματικού τομέα, το ευρύ φάσμα των εφαρμογών της μεθόδου μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως εξής:

Σκοπός της έρευνας: κατασκευή-δημιουργία, εξερεύνηση, δοκιμή, αξιολόγηση (Linstone & Turoff, 2002). Ο σκοπός της έρευνας έχει συζητηθεί στην αρχή της εργασίας και οι σχετικές μελέτες που επικεντρώνονται στην ανάπτυξη και την εξερεύνηση του θέματος έχουν αναλυθεί στη επισκόπηση της θεωρίας.

Αριθμός γύρων: κυμαίνεται μεταξύ δύο και δέκα αλλά συνήθως περιορίζεται σε τρεις γύρους (Gottschalk, 2000).

Συμμετέχοντες: ομοιογενείς ή ετερογενείς ομάδες. Το προφίλ των συμμετεχόντων θα μπορούσε να καθοριστεί με βάση την ηλικία, την εθνικότητα, τις γνώσεις, την εμπειρία, τα προσόντα, το επάγγελμα ή τη θέση και, ως εκ τούτου, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την περαιτέρω διαφοροποίηση μεταξύ των εφαρμογών της μεθόδου. Ιδιαίτερη σημασία για τους δυνητικούς χρήστες της Delphi έχει η αναγνώριση των γνώσεων και της εμπειρίας του συμμετέχοντος (Gordon, 1994) που επηρεάζει την ποιότητα των αποτελεσμάτων.

Λειτουργία: συζήτηση πρόσωπο με πρόσωπο ή απομακρυσμένη πρόσβαση. Αυτή η ταξινόμηση συνδέεται με την ανωνυμία των συμμετεχόντων. Η συμμετοχή μέσω ταχυδρομικών ή ηλεκτρονικών επικοινωνιών επιτρέπει την εξασφάλιση πλήρους ανωνυμίας των πληροφοριοδοτών.

Ανωνυμία: πλήρης ή μερική. Αυτό ήταν ένα βασικό στοιχείο της αρχικής διαδικασίας της μεθόδου Delphi. Είναι μια αρχή που μπορεί να διατηρηθεί ακόμη και με πρόσωπο με πρόσωπο επαφή, εάν η μελέτη σχεδιαστεί κατάλληλα. Αν και σε κάποιες από τις περιπτώσεις δεν είναι δυνατόν

να εξασφαλιστεί πλήρης ανωνυμία, καθώς οι συμμετέχοντες θα γνωρίζονται μεταξύ τους, οι συνεισφορές τους στη μελέτη μπορούν να παραμείνουν ανώνυμες.

Μέσα: χαρτί και στυλό, μέσω τηλεφώνου/φαξ ή μέσω υπολογιστή. Οι εξελίξεις στις τεχνολογίες των πληροφοριών και των επικοινωνιών έχουν τονώσει και καθοδηγούν σημαντικές αλλαγές στις επιχειρήσεις και την κοινωνία. Η ευκολία της ηλεκτρονικής επικοινωνίας έχει κατευθύνει την εξέλιξη της μεθόδου Delphi προς μελέτες με τη μεσολάβηση υπολογιστή.

Ταυτοχρονισμός: κλασικό διαδοχικό σύνολο γύρων ή διαδικτυακή διάσκεψη σε πραγματικό χρόνο. Συνέπεια των εξελίξεων στις τεχνολογίες των πληροφοριών και των επικοινωνιών όπως η δυνατότητα τηλεδιάσκεψης, είναι οι ευκαιρίες διαφοροποίησης των τρόπων ταυτοχρονισμού, ανάλογα με τη φύση του προβλήματος και τον επείγοντα χαρακτήρα της επίλυσής του. Αυτός ο μεγάλος κατάλογος εφαρμογών της μεθόδου Delphi θα μπορούσε να αναπτυχθεί περαιτέρω μέσω σχεδίων βασισμένων στον διαφορετικό συνδυασμό τύπων (Πίνακας 1), ο οποίος αποτελεί το εργαλείο για τις μελέτες των Delphi

Πίνακας 3.1: Ταξινόμηση της μεθόδου Delphi ανάλογα του σχεδιασμού έρευνας

κριτήρια	Επιλογή
Σκοπός της μελέτης	Κατασκευή, εξερεύνηση, δοκιμή, αξιολόγηση
Αριθμός γύρων	μεταξύ δύο και δέκα
Συμμετέχοντες	ομοιογενείς ή ετερογενείς ομάδες
Λειτουργία	πρόσωπο με πρόσωπο ή εξ αποστάσεως πρόσβασης
Ανωνυμία των συμμετεχόντων	πλήρης ή μερική
Μέσα επικοινωνίας	χαρτί και στυλό, μέσω τηλεφώνου/φαξ, μηχανογραφημένο
Ταυτοχρονισμός γύρων	διαδοχική σειρά γύρων ή διαδικτυακές διασκέψεις σε πραγματικό χρόνο

Οι σχεδιαστικές επιλογές της μεθόδου Delphi στην παρούσα μελέτη παρουσιάζονται στον Πίνακα

Πίνακας 3.2: Ταξινόμηση της μεθόδου Delphi ανάλογα των Σχέδιων έρευνας στην παρούσα μελέτη

κριτήρια	Επιλογή
Σκοπός της μελέτης	Δοκιμή και αξιολόγηση
Αριθμός γύρων	Τρείς
Συμμετέχοντες	ομοιογενής ομάδα
Λειτουργία	εξ αποστάσεως πρόσβαση
Ανωνυμία των συμμετεχόντων	πλήρης
Μέσα επικοινωνίας	χαρτί και στυλό
Ταυτοχρονισμός γύρων	διαδοχική σειρά γύρων

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην παρούσα μελέτη είναι η πλήρης ανωνυμία των συμμετεχόντων. Όλοι οι συμμετέχοντες παραμένουν ανώνυμοι. Η ταυτότητά τους δεν αποκαλύπτεται, ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της τελικής έκθεσης. Αυτό εμποδίζει την εξουσία, την προσωπικότητα ή τη φήμη ορισμένων συμμετεχόντων να κυριαρχήσουν σε άλλους στη διαδικασία. Αναμφισβήτητα, απελευθερώνει επίσης τους συμμετέχοντες (σε κάποιο βαθμό) από τις προσωπικές τους προκαταλήψεις, ελαχιστοποιεί το «φαινόμενο της μόδας», επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση απόψεων, ενθαρρύνει την ανοιχτή κριτική και διευκολύνει την παραδοχή σφαλμάτων κατά την αναθεώρηση προηγούμενων κρίσεων (Schaffner et al., 2021). Για να ολοκληρωθεί αυτή η έρευνα και σύμφωνα με τον στόχο της μεθόδου Delphi θα μπορούσαμε μετά τα ευρήματα και τα αποτελέσματα, ώστε να μην υπάρχει το ενδεχόμενο να επηρεαστούν, να φέρουμε σε επικοινωνία τους ειδικούς που συμμετείχαν με στόχο την γνωριμία και την ενότητα δια ζώσης και έτσι να επιτύχουμε το σκοπό που απαιτεί αυτή η μέθοδος.

4.5 Βασικά στάδια σε μια μελέτη Delphi

Η ανάλυση της διαδικασίας από τη σχετική βιβλιογραφία οδήγησε σε ένα γενικό μοντέλο μιας μελέτης Delphi αποτελούμενο από τρία στάδια:

- i. Εξερεύνηση,
- ii. Εξαγωγή Αποτελεσμάτων και
- iii. Αξιολόγηση - Αξιοποίηση.

Λεπτομέρειες σχετικά με τις δραστηριότητες και τα αποτελέσματα κάθε σταδίου της εμπειρικής έρευνας παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω.

Το πρώτο στάδιο, που ονομάζεται «Εξερεύνηση» (Linstone & Turoff, 2002; Ziglio, 1996) είναι μια ελεύθερη, χωρίς δομή διερεύνηση των ζητημάτων, των περιορισμών, των προκλήσεων και των προβλημάτων που επηρεάζουν ή επηρεάζονται από τα στοιχεία εντός του τομέα της μελέτης. Περιλαμβάνει τις ακόλουθες δραστηριότητες: καθορισμός κριτηρίων για την επιλογή των συμμετεχόντων, δημιουργία ενός πάνελ Delphi σχεδιασμός των μέσων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων που εκμαιεύουν το αρχικό σύνολο θεμάτων που θα εξεταστούν μέσω των γύρων Delphi.

Προηγούμενες έρευνες Delphi έχουν αναγνωρίσει ότι απαιτείται προπαρασκευαστική προσπάθεια πριν από την έναρξη των γύρων, αλλά δεν διακρίνει τις εργασίες αυτές ως ξεχωριστό στάδιο. Επιπλέον, η ανάπτυξη της αρχικής βάσης γνώσεων θεωρείται παραδοσιακά ως πρώτος γύρος της μελέτης. Η θέση εκκίνησης για τη μέθοδο Delphi (η πρώτη εκδοχή των ερωτήσεων) μπορεί να καθοριστεί είτε με διερευνητικό είτε με επιβεβαιωτικό χαρακτήρα. Η πρώτη εφαρμόζεται καλύτερα αναζητώντας τις απόψεις των πληροφοριοδοτών μέσω αρχικής ανοικτής ερώτησης ή μιας σειράς προκαταρκτικών συνεντεύξεων (Hasson et al., 2000). Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για τις ασαφείς ή αντιφατικές καταστάσεις που απαντώνται συχνά στον κοινωνικό, πολιτικό ή/και οργανωτικό κόσμο. Τονίζει την ποιοτική διάσταση της μεθόδου Delphi και σημαίνει ότι μπορεί να ενσωματωθεί επιτυχώς και σε άλλες ερευνητικές μεθόδους.

Η επιβεβαιωτική μορφή του αρχικού σταδίου μιας μελέτης Delphi πραγματοποιείται παραδοσιακά με την κυκλοφορία ενός προκαθορισμένου καταλόγου θεμάτων στο πάνελ (Niederman et al., 1991). Αυτός είναι ο τυπικός τρόπος εργασίας για μελέτες παρακολούθησης (Brancheau et al 1996; Gottschalk, 2000). Για την παρούσα εργασία, η εισαγωγή και κυκλοφορία ενός προκαθορισμένου καταλόγου θεμάτων στο πάνελ επιτρέπει τη διάκριση του αρχικού γύρου από τις υπόλοιπες επαναλήψεις της συγκεκριμένης μελέτης Delphi.

Το υπόλοιπο της παρούσας μελέτης επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη μιας ομαδικής συναίνεσης και ακολούθησε την κανονική μορφή έρευνας για έναν «τύπο κατάταξης» Delphi (Schmidt, 1997). Αυτό περιελάμβανε μια σειρά τριών γύρων, που διεξήχθησαν σε μια περίοδο τριών μηνών. Οι αρχικές συνεισφορές των εμπειρογνομόνων συλλέγονται με τη μορφή απαντήσεων σε ερωτηματολόγια και σχολίων τους σε αυτές τις απαντήσεις. Ο ερευνητής που ουσιαστικά αποτελεί τον συντονιστή του πάνελ (στην προκειμένη περίπτωση η συγγραφέας της μελέτης αυτής) ελέγχει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των συμμετεχόντων αξιολογώντας τις πληροφορίες και φιλτράροντας άσχετο περιεχόμενο. Έτσι αποφεύγονται οι αρνητικές επιπτώσεις των συζητήσεων πρόσωπο με πρόσωπο και επιλύει τα συνήθη προβλήματα της δυναμικής της ομάδας. Η μέθοδος Delphi επιτρέπει την τακτική ανατροφοδότηση καθώς δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να σχολιάζουν τις απαντήσεις των

άλλων, την πρόοδο του πάνελ στο σύνολό του και να αναθεωρούν τις δικές τους προβλέψεις και απόψεις σε πραγματικό χρόνο.

Σε αυτό το στάδιο ο ρόλος του συντονιστή είναι σημαντικός καθώς διευκολύνει τις απαντήσεις της ομάδας των εμπειρογνομόνων, καθώς αποστέλλει ερωτηματολόγια, έρευνες κλπ. και αν η ομάδα των εμπειρογνομόνων δεχτεί, ακολουθούν οδηγίες και παρουσιάζουν τις απόψεις τους. Οι απαντήσεις συλλέγονται και αναλύονται και στη συνέχεια εντοπίζονται κοινές και αντικρουόμενες απόψεις. Εάν δεν επιτευχθεί συναίνεση, η διαδικασία συνεχίζεται δια-δραστικά μέσω της θέσης και της αντίθεσης, για να καταλήξει σταδιακά προς τη σύνθεση και την οικοδόμηση συναίνεσης.

Ειδικότερα, μετά τη συλλογή των αξιολογήσεων - βαθμολογιών των συμμετεχόντων, καθορίστηκε ένας λόγος σύγκλισης(ποσοστό). Αυτό αντιπροσωπεύει την έκταση της συμφωνίας σύγκλισης των απόψεων των συμμετεχόντων σχετικά με την κατάταξη των στοιχείων των αποτελεσμάτων. Η μέτρηση του ποσοστού των αξιολογήσεων - βαθμολογιών που εμπίπτουν σε ένα καθορισμένο εύρος είναι μια κοινή προσέγγιση για την εκτίμηση της συναίνεσης των συμμετεχόντων ως επαρκούς και συνεπώς του τερματισμού της μελέτης. Ωστόσο, εφαρμόστηκαν δύο περαιτέρω δοκιμές (τεστ):

Σταθερότητα: παρακολούθηση της μονιμότητας της κατανομής των ψήφων των ερωτηθέντων σε διαδοχικούς γύρους. Αυτή η ιδέα βασίζεται στην άποψη του Linstone (1978) ότι η σταθερότητα της κοινής γνώμης αντικατοπτρίζει τη συναίνεση. Προτείνει ότι οι οριακές μεταβολές κάτω του 15% προσφέρουν έναν λειτουργικό ορισμό ενός ορίου σταθερότητας, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως κριτήριο για τον τερματισμό της άσκησης Delphi.

Συμμετοχή: εάν ο αριθμός των συμμετεχόντων θα πέσει κάτω από ένα κρίσιμο επίπεδο. Ο Ziglio (1996) ισχυρίζεται ότι χρήσιμα αποτελέσματα μπορούν να ληφθούν από μικρού μεγέθους, ομοιογενείς ομάδες 10-15 εμπειρογνομόνων, ενώ ο Dalkey, που αναφέρεται στο Linstone (1978, p. 296), διαπίστωσε ότι το επτά είναι ένα κατάλληλο ελάχιστο μέγεθος πάνελ Delphi.

Οι επανειλημμένες προσπάθειες αναζήτησης γνώμης και η επακόλουθη ανάλυση για να διαπιστωθεί εάν η μελέτη Delphi είχε φτάσει ή όχι σε κρίσιμο σημείο για τον τερματισμό της μελέτης, αποτελούν το στάδιο εκροής στο γενικό μοντέλο της μελέτης Delphi. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της μελέτης είναι ότι οι τρεις δοκιμές εφαρμόστηκαν σε κάθε γύρο.

4.6 Μερικά κρίσιμα ζητήματα στις έρευνες Delphi

Το τρίτο και τελευταίο στοιχείο του εργαλείου της μελέτης Delphi είναι ένας κατάλογος ελέγχου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διασφαλίσει ότι τα βασικά βήματα σχετικά με τη διαχείριση μιας μελέτης Delphi έχουν εφαρμοστεί. Οι γνώσεις, η ευαισθητοποίηση, και η ευελιξία του ερευνητή

συντονιστή στην ανατροφοδότηση θα επηρεάσουν το βαθμό συναίνεσης. Οι περιορισμοί σχεδιασμού αποτελούν ένα από αυτά τα βασικά ζητήματα.

4.6.1 Περιορισμοί σχεδιασμού

Μια μελέτη Delphi, ακόμη και αν απλοποιηθεί ως μια ολοκληρωμένη σειρά ερευνών, καθεμία από τις οποίες βασίζεται προοδευτικά στα ευρήματα, απαιτεί περισσότερο χρόνο και προσπάθεια από πολλές από τις μεθοδολογικές εναλλακτικές λύσεις. Ως εκ τούτου, είναι απίθανο να είναι χρήσιμο όταν η γνώση μπορεί να αποκτηθεί σχετικά εύκολα και πλήρως μέσω άμεσης μέτρησης, πειράματος ή προσομοίωσης. Έτσι, μια σαφής αιτιολόγηση για την επιλογή μιας έρευνας Delphi, είναι τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, το μέγεθος του δείγματος και ο σχεδιασμός των μέσων συλλογής δεδομένων. Αυτές είναι οι πρώτες κρίσιμες αποφάσεις που θα αντιμετωπίσει ένας ερευνητής.

Κρίσιμο ζήτημα 1: Επιλογή της προσέγγισης

Δεδομένου ότι οι θεωρητικές βάσεις μιας έρευνας, όπως η επιστημολογική θέση και τα ερευνητικά ερωτήματα έχουν ήδη εδραιωθεί, μια πρόωπη απόφαση που αντιμετωπίζει ο ερευνητής είναι η επιλογή μιας προσέγγισης που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ερευνητικής φιλοσοφίας. Για τη θετικιστική (positivist) έρευνα, η Delphi μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον καθορισμό των χαρακτηριστικών σύνθετων περιοχών και αξιολόγηση λύσεων σε διάφορους τομείς (όπως θεραπειών στον τομέα της υγείας) και για τη δοκιμή γενικών προτάσεων συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τις στάσεις των κοινωνικών φορέων. Δεδομένου ότι οι έρευνες Delphi βασίζονται σε συγκεντρώσεις απόψεων, δεν είναι χρήσιμες για τη διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών συνθηκών ενός ατόμου, επομένως η Delphi δεν συνίσταται για έρευνα όπου οι αποχρώσεις και οι εμπειρίες των ανθρώπινων ατομικών συμπεριφορών πρέπει να μελετηθούν επί τόπου. Εδώ τα αποδεικτικά στοιχεία πρέπει απαραίτητα να συγκεντρωθούν μέσω της παρατήρησης των ανθρώπων και του πλαισίου των πράξεων τους. Ωστόσο, δεδομένου ότι δεν διαταράσσει τη φυσικότητα του περιβάλλοντος, οι έρευνες Delphi μπορούν να υποστηρίξουν ορισμένους τύπους μελετών πεδίου.

Συνεπώς η μέθοδος Delphi αρμόζει στην παρούσα μελέτη και έρευνα καθώς κατευθύνεται από την ανάπτυξη θεωρίας προς την οικοδόμηση ενός μοντέλου διαδικασίας.

Κρίσιμο ζήτημα 2: Αρχική επιλογή της ομάδας που θα απαρτίζει την ομάδα των εμπειρογνομόνων

Μια ομάδα Delphi θα πρέπει να αποτελείται από άτομα με γνώσεις σχετικά με τον ουσιαστικό τομέα της έρευνας, να έχουν κίνητρα για να συμμετάσχουν στη διαδικασία διερεύνησης και να είναι

σε θέση να διατυπώσουν κρίσεις. Το πρώτο πρόβλημα με την επιλογή των συμμετεχόντων «ειδικών» είναι όταν δεν υπάρχει σαφής προσδιορίσιμη κοινότητα που να μπορεί να λειτουργήσει ως πηγή εμπειρογνωμοσύνης, γνώσης ή γνώμης. Αυτό συμβαίνει συχνά στην περίπτωση μελλοντικών μελετών, όπου η υπάρχουσα βάση γνώσεων έχει περιορισμένη αξία για την πρόβλεψη του μέλλοντος και εξυπηρετείται καλύτερα με τη συγκρότηση της ομάδας από εμπειρογνώμονες που προέρχονται από ευρύ φάσμα θεματικών τομέων. Ομοίως, μπορεί να υπάρξουν δυσκολίες όταν οι συμμετέχοντες είναι αναγνωρίσιμοι ή η ομάδα είναι τόσο ομοιογενής και περιορισμένη από συνθήκες που η ποικιλία των απόψεων δεν μπορεί να εκπροσωπηθεί αρκετά έντονα για να οδηγήσει την επιδίωξη στόχων της μεθόδου Delphi. Εδώ, ο ερευνητής μπορεί να βρίσκεται σε δίλημμα ως προς τη στάση του «ειδικού» που θα προσληφθεί στην επιτροπή: πρέπει να έχει ισχυρές, θετικές απόψεις ή είναι καλύτερο να είναι καλά ισορροπημένος και αμερόληπτος.

Ο Goodman (1987) και οι Hasson et al. (2000) υποστηρίζουν ότι είναι καλύτερο τα άτομα που θα εμπλακούν στην έρευνα Delphi να επηρεαστούν άμεσα ή / και βαθιά από το αποτέλεσμα της μελέτης. Έτσι, για πολιτικά και ιατρικά θέματα που μελετήθηκαν, η ουδετερότητα είναι πιθανό να είναι λιγότερο χρήσιμη από ό,τι για τη διοίκηση επιχειρήσεων ή για άλλες έρευνες. Είναι στη φύση της μεθόδου Delphi να «πериκόπτει» τις ακραίες περιπτώσεις, αλλά σε όλες τις περιπτώσεις αυτές οι ακραίες απόψεις θα πρέπει να διατηρούνται προσεκτικά, επειδή μπορούν να λειτουργήσουν ως περίπτωση σύγκρισης και αντίθεσης για την καθιέρωση της εγκυρότητας και της γενίκευσης της συναινετικής γνώμης.

Εάν υπάρχει μεγάλος δυνητικός πληθυσμός εμπειρογνομόνων, τότε ο ερευνητής πρέπει να αποφασίσει τη βάση επί της οποίας θα επιλεγεί το δείγμα για να σχηματίσει την ομάδα. Η επιλογή παραμένει, όπως και για άλλες μορφές έρευνας, μεταξύ πιθανής (probability sampling) και μη πιθανολογικής σκόπιμης δειγματοληψίας (non-probability -purposive- sampling) με όλες τις πιθανές διακυμάνσεις που είναι δυνατές στο πλαίσιο της τελευταίας. Στην πράξη, η επιλεγείσα στρατηγική είναι πιθανό να εξαρτηθεί από τη φύση του ερευνητικού προβλήματος: όσο στενότερο είναι το πεδίο εφαρμογής, τόσο μεγαλύτερο είναι το βάθος και η εξειδίκευση της εμπειρογνωμοσύνης που απαιτείται και τόσο πιθανότερο είναι να είναι κατάλληλη μια προσέγγιση μη πιθανολογικής σκόπιμης δειγματοληψίας. Από την άλλη, για ευρείες μελέτες, κοινωνικές και εμπορικές μελέτες Delphi, μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια αρχική «τυχαία» δειγματοληψία. Το καθεστώς δειγματοληψίας που εφαρμόζεται θα επηρεαστεί επίσης από τη μορφή της αρχικής επαφής που θα γίνει με τους συμμετέχοντες: ψυχρή κλήση ή μετά από κάποια βασική εργασία. Είναι πιθανό ότι μια πιο προσωπική προσέγγιση θα οδηγήσει σε μια θετική ανταπόκριση σε μια πρόσκληση για εγγραφή ως μέλος της ομάδας. Ωστόσο, ανεξάρτητα από την αρχική στρατηγική δειγματοληψίας που υιοθετείται

για όλους τους τύπους μελέτης Delphi, τα αποτελέσματα της έρευνας θα προκύψουν από δεδομένα που συλλέγονται από ένα αυτο-επιλεγμένο υποσύνολο του αρχικού πληθυσμού.

Η σκοπούμενη δειγματοληψία αναφέρεται σε μια ομάδα τεχνικών δειγματοληψίας μη πιθανότητας στις οποίες επιλέγονται μονάδες επειδή έχουν χαρακτηριστικά που απαιτούνται στο δείγμα. Με άλλα λόγια, οι μονάδες επιλέγονται "σκοπίμως" (Tan, 2021). Ονομάζεται επίσης κριτική δειγματοληψία, (judgmental sampling) αυτή η μέθοδος δειγματοληψίας καθώς βασίζεται στην κρίση του ερευνητή κατά τον εντοπισμό και την επιλογή των ατόμων, των περιπτώσεων ή των γεγονότων που μπορούν να παρέχουν τις καλύτερες πληροφορίες για την επίτευξη των στόχων της μελέτης. Η σκοπούμενη δειγματοληψία χρησιμοποιείται συχνά στην ποιοτική έρευνα και στην έρευνα μικτών μεθόδων.

Η σκοπούμενη δειγματοληψία χρησιμοποιείται καλύτερα όταν ο ερευνητής επιθυμεί να εστιάσει σε βάθος σε σχετικά μικρά δείγματα, να αποκτήσει πρόσβαση σε ένα συγκεκριμένο υποσύνολο του πληθυσμού που μοιράζεται ορισμένα χαρακτηριστικά ή ερευνά θέματα που ενδέχεται να έχουν μοναδικές περιπτώσεις. Ο κύριος στόχος της σκοπούμενης δειγματοληψίας είναι να εντοπίσει τις περιπτώσεις, τα άτομα ή τις κοινότητες που ταιριάζουν καλύτερα για να βοηθήσουν τον ερευνητή να απαντήσει στην ερευνητική ερώτηση (Tan, 2021). Για το λόγο αυτό, η σκοπούμενη δειγματοληψία λειτουργεί καλύτερα όταν υπάρχουν πολλές βασικές πληροφορίες σχετικά με το ερευνητικό θέμα. Όσο περισσότερες πληροφορίες υπάρχουν, τόσο υψηλότερη είναι η ποιότητα του δείγματος.

Ανάλογα με τους ερευνητικούς σας στόχους, υπάρχουν οι εξής σκόπιμες μέθοδοι δειγματοληψίας που μπορούν να χρησιμοποιηθούν (Tan, 2021):

Δειγματοληψία μέγιστης διακύμανσης (Maximum variation sampling)

Η δειγματοληψία μέγιστης διακύμανσης, γνωστή και ως ετερογενής δειγματοληψία, χρησιμοποιείται για την αποτύπωση του ευρύτερου δυνατού φάσματος προοπτικών. Για να εξασφαλιστεί η μέγιστη διακύμανση, οι ερευνητές περιλαμβάνουν τόσο περιπτώσεις, οργανισμούς ή γεγονότα που θεωρούνται τυπικά ή μέτρια όσο και εκείνα που είναι πιο ακραία στη φύση. Αυτό βοηθά τους ερευνητές να εξετάσουν ένα θέμα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, εντοπίζοντας σημαντικά κοινά μοτίβα που ισχύουν σε όλες τις παραλλαγές.

Ομοιογενής δειγματοληψία (Homogeneous sampling)

Η ομοιογενής δειγματοληψία, σε αντίθεση με τη δειγματοληψία μέγιστης διακύμανσης, αποσκοπεί στη μείωση της διακύμανσης, στην απλούστευση της ανάλυσης και στην περιγραφή μιας συγκεκριμένης υποομάδας σε βάθος. Οι μονάδες σε ένα ομοιογενές δείγμα μοιράζονται παρόμοια

χαρακτηριστικά ή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά - π.χ. εμπειρίες ζωής, θέσεις εργασίας ή πολιτισμούς. Ο στόχος είναι αυτή ακριβώς η ομοιότητα, αναλύοντας πώς σχετίζεται με το θέμα. Η ομοιογενής δειγματοληψία χρησιμοποιείται συχνά για την επιλογή συμμετεχόντων σε ομάδες εστίασης.

Τυπική δειγματοληψία περίπτωσης (Typical case sampling)

Η τυπική δειγματοληψία περίπτωσης χρησιμοποιείται όταν ο ερευνητής θέλει να επισημάνει αυτό που θεωρείται κανονική ή μέση περίπτωση ενός φαινομένου σε όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με αυτό. Οι συμμετέχοντες επιλέγονται γενικά με βάση την πιθανότητα να συμπεριφέρονται όπως όλοι οι άλλοι που μοιράζονται τα ίδια χαρακτηριστικά ή εμπειρίες. Ο στόχος της τυπικής δειγματοληψίας περιπτώσεων είναι να απεικονίσει ένα φαινόμενο, όχι να κάνει γενικευμένες δηλώσεις σχετικά με τις εμπειρίες όλων των συμμετεχόντων.

Ακραία (ή αποκλίνουσα) δειγματοληψία περίπτωσης (Extreme (or deviant) case sampling)

Η ιδέα πίσω από τη δειγματοληψία ακραίων περιπτώσεων είναι να φωτίσει ασυνήθιστες περιπτώσεις ή ακραίες τιμές. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει αξιοσημείωτες επιτυχίες ή αποτυχίες, ακραία σενάρια ή οποιαδήποτε ασυνήθιστη εκδήλωση ενός φαινομένου ενδιαφέροντος. Αυτή η μορφή δειγματοληψίας, που ονομάζεται επίσης αποκλίνουσα δειγματοληψία περιπτώσεων, χρησιμοποιείται συχνά όταν οι ερευνητές αναπτύσσουν κατευθυντήριες γραμμές βέλτιστης πρακτικής ή εξετάζουν «τι δεν πρέπει να κάνουν».

Δειγματοληψία κρίσιμων περιπτώσεων (Critical case sampling)

Η δειγματοληψία κρίσιμων περιπτώσεων χρησιμοποιείται όταν ένας μεμονωμένος ή πολύ μικρός αριθμός περιπτώσεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εξήγηση άλλων παρόμοιων περιπτώσεων. Οι ερευνητές καθορίζουν εάν μια υπόθεση είναι κρίσιμη χρησιμοποιώντας αυτό το απόφθεγμα: «αν συμβεί εδώ, θα συμβεί οπουδήποτε». Με άλλα λόγια, μια υπόθεση είναι κρίσιμη εάν αυτό που ισχύει για μια υπόθεση είναι πιθανό να ισχύει για όλες τις άλλες περιπτώσεις. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν δειγματοληψία κρίσιμων περιπτώσεων στις αρχικές φάσεις της έρευνάς τους, προκειμένου να διαπιστώσουν εάν απαιτείται μια πιο εμπεριστατωμένη μελέτη.

Δειγματοληψία εμπειρογνομόνων (Expert sampling)

Η δειγματοληψία εμπειρογνομόνων απαιτεί άτομα με υψηλό επίπεδο γνώσεων σχετικά με ένα συγκεκριμένο θέμα. Έτσι, επιλέγονται εμπειρογνώμονες με βάση ένα αποδεδειγμένο σύνολο

δεξιοτήτων και εμπειριών. Αυτός ο τύπος δειγματοληψίας είναι χρήσιμος όταν υπάρχει έλλειψη στοιχείων παρατήρησης, σε νέες έρευνες και σε διερευνητικές έρευνες.

Δεδομένου ότι στην παρούσα μελέτη διεξάγεται διερευνητική έρευνα και απαιτούνται γνώσεις ατόμων με υψηλό επίπεδο εμπειρίας σχετικά με ένα συγκεκριμένο θέμα, τα μέλη της ομάδας επιλέχθηκαν μέσω μη πιθανολογικής σκόπιμης δειγματοληψίας εμπειρογνομόνων.

Κρίσιμο ζήτημα 3: Συνεχής διαχείριση της ομάδας

Το ποσοστό εγκατάλειψης μιας μελέτης Delphi θα μπορούσε να είναι υψηλό μετά τους πρώτους κύκλους, μειώνοντας έτσι τον πληθυσμό του δείγματος για μεταγενέστερη αξιολόγηση και πράγματι αυτό επηρεάζεται από αυτή τη μελέτη. Το μέγεθος της ομάδας που απαιτείται σε κάθε γύρο είναι μια απόφαση που πρέπει να ληφθεί πριν από την εκτέλεση καθεμιάς από αυτές τις επαναλήψεις. Αν και στις μεγαλύτερες μελέτες Delphi που πραγματοποιήθηκαν στην Ιαπωνία συμμετείχαν αρκετές χιλιάδες άτομα (Linstone, 1978), οι περισσότερες μελέτες χρησιμοποιούν ομάδα μεταξύ 10 και 30 ατόμων (Gordon, 1994), αν και ο Dalkey (2001) προτείνει ότι επτά είναι ο ελάχιστος αριθμός. Μόλις διευκρινιστούν οι απαιτήσεις που αφορούν τις γνώσεις των συμμετεχόντων, μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές στρατηγικές δειγματοληψίας για τη συγκρότηση της ομάδας.

Στο πλαίσιο της μελέτης αυτής. Για τον εντοπισμό των κατάλληλων εμπειρογνομόνων αναζητήθηκαν κέντρα θεραπείας με τη βοήθεια των αλόγων στην Ευρώπη. Οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν ζητώντας προσωπικές πληροφορίες, όπως στοιχεία επικοινωνίας και προτιμώμενη μέθοδο επικοινωνίας, καθώς και εξακριβώνοντας εάν το μέλος της ομάδας θα ενδιαφερόταν για τα αποτελέσματα της ολοκληρωμένης μελέτης. Με τον τρόπο αυτό προσεγγίστηκαν 7 επαγγελματίες του χώρου και όλοι συμφώνησαν να συμμετάσχουν στον αρχικό γύρο της Delphi.

Πληροφορίες για τους εμπειρογνώμονες συμμετέχοντες δίνονται παρακάτω:

Εμπειρογνώμονας 1

Εργάζεται στο MFC - Maendeleo for Children, Ιταλία και είναι έμπειρος θεραπευτής (9 χρόνια εμπειρίας) και πιστοποιημένος από την Ιταλική Ομοσπονδία Ιππασίας (Federazione Italiana Sport Equestri - English Version – FISE)

Εμπειρογνώμονας 2

Εργάζεται στο Equestrian Rehabilitation Center "Girolamo De Marco" - C.R.E. – Ιταλία, και είναι έμπειρος θεραπευτής (12 χρόνια εμπειρίας) πιστοποιημένος από την Ιταλική Ομοσπονδία Ιππασίας (Federazione Italiana Sport Equestri - English Version – FISE)

Εμπειρογνώμονας 3

Εργάζεται στο Διεθνές Ινστιτούτο Ηi.K.E.R. που είναι μια ομάδα αποκατάστασης που δραστηριοποιείται στο χώρο της Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας στον Ιππικό Όμιλο Ζωγράφου από το 2004 και με 7 χρόνια εμπειρίας είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας (ΠΑ.Σ.Ι.Ε.Θ.Ι.).

Εμπειρογνώμονας 4

Εργάζεται στο Asociación Española De Equinoterapias - AEDEQ – Ισπανία και είναι έμπειρος θεραπευτής (10 χρόνια εμπειρίας) πιστοποιημένος από την Ισπανική Ομοσπονδία Ιππασίας, (Association de Zooterapia de Extremadura -AZE)

Εμπειρογνώμονας 5

Εργάζεται στην Ιπποστήριξη -Κέντρο Θεραπευτικής Ιππασίας, Ιπποθεραπείας και Εκπαίδευσής στο Λαγκαδά, Θεσσαλονίκης και με 6 χρόνια εμπειρίας είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας (ΠΑ.Σ.Ι.Ε.Θ.Ι.).

Εμπειρογνώμονας 6

Εργάζεται στο Διεθνές Ινστιτούτο Ηi.K.E.R. στο χώρο της Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας στον Ιππικό Όμιλο Βαρυμπόμπης και με 6 χρόνια εμπειρίας είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας (ΠΑ.Σ.Ι.Ε.Θ.Ι.).

Εμπειρογνώμονας 7

Εργάζεται στο Διεθνές Ινστιτούτο Ηi.K.E.R. στο χώρο της Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας στον Ιππικό Όμιλο Βαρυμπόμπης και με 20 χρόνια εμπειρίας είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας (ΠΑ.Σ.Ι.Ε.Θ.Ι.).

Τέλος, όσον αφορά τη διαχείριση της ομάδας των εμπειρογνομόνων, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι ο συντονιστής / μελέτης Delphi πρέπει να εφαρμόζει δεοντολογικά πρότυπα. Η αρχή που πρέπει να ακολουθηθεί εδώ είναι η ικανοποίηση των προσδοκιών. Για παράδειγμα, σαφής ενημέρωση των συμμετεχόντων εκ των προτέρων σχετικά με το τι αναμένεται από αυτούς και τότε από τον ερευνητή, διασφαλίζοντας ότι τηρούνται οι υποσχέσεις που δόθηκαν στα μέλη της ομάδας σχετικά με την ανωνυμία τους και δέσμευση για την συνεχή ενημέρωση των αποτελεσμάτων των πρώτων γύρων της έρευνας.

Κρίσιμο ζήτημα 4: Σχεδιασμός εργαλείου

Ο σχεδιασμός του εργαλείου συλλογής δεδομένων είναι κρίσιμος τόσο για το στάδιο της έρευνας όσο και για το στάδιο της εξαγωγής των αποτελεσμάτων. Η δημιουργικότητα αποτελεί πάντοτε ένα πλεονέκτημα για τη συλλογή δεδομένων, ενώ επιτρέπει να εξετασθούν διαφορετικοί τρόποι σύλληψης του θέματος και διάρθρωσης των ερωτήσεων, ώστε να ταιριάζουν τον τρόπο επικοινωνίας με τις ατομικές προτιμήσεις των συμμετεχόντων. Ο σχεδιασμός του μέσου θα εξαρτηθεί προφανώς σε μεγάλο βαθμό από τον αριθμό των ερωτήσεων που θα τεθούν (Hasson et al., 2000).

Ο αριθμός των θεμάτων που θα διερευνηθούν αντικατοπτρίζει την πολυπλοκότητα του προβλήματος και τον τύπο των δεδομένων που συλλέγονται. Επιπλέον, ο ερευνητής θα πρέπει να θέτει τη διάρθρωση των ερωτήσεων με τρόπο που να μην οδηγούν ή να συνεπάγονται συγκεκριμένες απαντήσεις αλλά να επιτρέπει τη διαμόρφωση διαφορετικών απόψεων ή μια νέα ανα-πλαισίωση του προβλήματος.

Η διενέργεια της παρούσας μελέτης επιβεβαιώνει καλά αποδεδειγμένες ιδέες σχετικά με τον σχεδιασμό της έρευνας. Το κλειδί είναι η διατύπωση σαφών, συνοπτικών και ξεκάθαρων ερωτήσεων, μαζί με σαφείς οδηγίες για τους συμμετέχοντες. Η εμπειρία υποστηρίζει την άποψη της κοινής λογικής ότι η αισθητικά ευχάριστη και εύκολη συμπλήρωση ερωτηματολογίων επηρεάζει θετικά την απόφαση ενός υποψηφίου συμμετέχοντα εάν θα συμμετάσχει ή όχι σε μια μελέτη.

Ειδικότερα το ερωτηματολόγιο αυτό άρχισε με μια εισαγωγή παρέχοντας πληροφορίες, προκειμένου οι συμμετέχοντες να γνωρίζουν τον σκοπό και την πορεία της έρευνας ως εξής:

Σας ευχαριστούμε που επιθυμείτε να συμμετάσχετε σε αυτήν την έρευνα. Στόχος της είναι να συγκεντρώσει στοιχεία από ειδικούς σχετικά με την ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΝΟΣΗΡΟΤΗΤΩΝ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ASD. Τα αποτελέσματα της έρευνας θα αποτελέσουν τη βάση μιας μελέτης. Μόλις λάβω απαντήσεις από όλους τους συμμετέχοντες, θα συγκεντρώσω και θα συνοψίσω

τα ευρήματα και θα διατυπώσουμε ένα σύντομο δεύτερο ερωτηματολόγιο. Θα το λάβετε αυτό στις αρχές του επόμενου μήνα. Η συμμετοχή σας στην έρευνα και οι ατομικές σας απαντήσεις θα είναι αυστηρά εμπιστευτικές για την ερευνητική ομάδα και δεν θα αποκαλυφθούν σε κανένα εξωτερικό μέρος, συμπεριλαμβανομένων άλλων συμμετεχόντων στην έρευνα.

Εάν έχετε οποιεσδήποτε ερωτήσεις, επικοινωνήστε με: ...

Παρακαλείσθε να παράσχετε τις πληροφορίες σας παρακάτω. Οι πληροφορίες θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την ταυτοποίηση των συμμετεχόντων για τον 2ο γύρο της έρευνας.

Η διάταξη του ερωτηματολογίου για τον πρώτο γύρο είχε ως εξής:

Απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις όσο καλύτερα γνωρίζετε. Δύναται επίσης χώρος για να σχολιάσετε τους λόγους για τις απαντήσεις σας ή να επεξηγήσετε

Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν παιδιά με ΔΑΦ (Σημειώνεται ότι για κάθε διαφορετική διαταραχή υπάρχει ξεχωριστή ερώτηση)

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

Στο δεύτερο γύρο ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ.

Προκειμένου στο γύρο αυτό η αξιολόγηση να προχωρήσει σε βάθος χρησιμοποιήθηκε μια κλίμακα Likert 7 σημείων, όπου «ένα» κωδικοποιούσε το λιγότερο επιθυμητό/εφικτό συστατικό και «επτά» για το πλέον επιθυμητό/εφικτό συστατικό.

Η ροή των ερωτήσεων σκοπίμως δεν αντικατόπτριζε τη λογική οργάνωση του πλαισίου, δεδομένου ότι σε ορισμένα στοιχεία αποδίδεται μεγαλύτερη προτεραιότητα από ό,τι σε άλλα. Αντίθετα, οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν με βάση την αντιληπτή απλότητα του θέματος, ξεκινώντας με ερωτήσεις σχετικά με τα πιο απλά ζητήματα. Δίπλα σε κάθε απάντηση παρασχέθηκε επίσης χώρος για σχόλια ή/και διευκρινίσεις.

Η Διάταξη ερωτηματολογίου για τον δεύτερο και τρίτο γύρο είχε ως εξής:

Μετά την διενέργεια του πρώτου γύρου τα αποτελέσματα συγκεντρώθηκαν και έχουν ως εξής:

Απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις όσο καλύτερα γνωρίζετε.

Παρέχεται επίσης χώρος για να σχολιάσετε τους λόγους για τις απαντήσεις σας ή να επεξηγήσετε κάτι.

Ερωτήσεις 1-7

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν τις ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ με βάση την κλίμακα Likert 7 σημείων, όπου «ένα» κωδικοποιεί το λιγότερο επιθυμητό/εφικτό είδος ιπποθεραπείας και «επτά» για το περισσότερο επιθυμητό/εφικτό είδος.

4.6.2 Παράγοντες εφαρμογής

Εκτός από το σχεδιασμό του εργαλείου και το μέγεθος του δείγματος, υπάρχουν μερικά άλλα σημεία απόφασης καθ' όλη τη διάρκεια της υλοποίησης των γύρων της μελέτης Delphi. Αυτά συζητούνται παρακάτω.

Κρίσιμο ζήτημα 5: Χρονοδιάγραμμα της έρευνας Delphi

Το πρόβλημα αυτό μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στη σταθερότητα των αποτελεσμάτων και στο ποσοστό της απόκρισης. Η περίοδος που επιλέχθηκε για την αποστολή του ερωτηματολογίου σχεδιάστηκε έτσι ώστε να συμπίπτει με τη μέγιστη διαθεσιμότητα των δυνητικών ερωτηθέντων (και συνεπώς το υψηλότερο ποσοστό αναμενόμενης απάντησης).

Στην μελέτη αυτή η περίοδος ολοκλήρωσης της μελέτης Delphi επιλέχθηκε να είναι 3 μήνες προκειμένου να διασφαλιστεί σταθερότητα των αποτελεσμάτων

Κρίσιμο ζήτημα 6: Προληπτική διαχείριση της μελέτης

Αυτό αναφέρεται στην ικανότητα του ερευνητή να διατηρεί υψηλό επίπεδο επικοινωνίας κατά τη διάρκεια των γύρων, ώστε να επιτρέπει την επίτευξη επαρκούς επιπέδου απάντησης και να γνωρίζει πότε πρέπει να τερματίσει τη μελέτη. Οι δοκιμές σύγκλισης, σταθερότητας και συμμετοχής που περιγράφονται σε προηγούμενο μέρος του κεφαλαίου αυτού παρέχουν μια καλή αίσθηση της εξέλιξης της έρευνας μετά από κάθε γύρο και θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια για τον τερματισμό της μελέτης. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ανωνυμία είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό των μελετών Delphi, αν και η διαμεσολάβηση μέσω υπολογιστή μπορεί να επιτρέψει τη διεξαγωγή συνομιλιών μεταξύ πληροφοριοδοτών και μπορεί να βοηθήσει τα μέλη της ομάδας να εξετάσουν πιο εύκολα την αποδοχή μιας ευρύτερης ποικιλίας απόψεων. Η συμπλήρωση της παραδοσιακής έκδοσης με δυνατότητες διάσκεψης μπορεί να προσθέσει σημαντικά πλεονεκτήματα, αλλά αποτελεί πρόκληση, επειδή ο ερευνητής πρέπει να είναι σε θέση να διευκολύνει τις διαδικτυακές συζητήσεις.

Στην παρούσα μελέτη η διατήρηση υψηλού επιπέδου επικοινωνίας κατά τη διάρκεια των γύρων επιτεύχθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και τηλεφωνικής επικοινωνίας. Πραγματοποιήθηκαν επίσης δοκιμές σύγκλισης, σταθερότητας και συμμετοχής

Κρίσιμο ζήτημα 7: Τεκμηρίωση των αποτελεσμάτων

Εκτός από τον προφανή σκοπό της σαφούς τεκμηρίωσης των αποτελεσμάτων όλων των γύρων, η θεωρία υποστηρίζει ότι η τεκμηρίωση των αποτελεσμάτων περιλαμβάνει τη συνεπή καταγραφή των αποκλινοσών απόψεων σε παρόμοιο επίπεδο λεπτομέρειας (Taylor, 2020). Είναι επίσης σημαντικό να ενθαρρύνονται οι συμμετέχοντες να αιτιολογούν την αλλαγή των απόψεων, οι οποίοι πρέπει επίσης να καταγράφονται στο πλαίσιο της βάσης δεδομένων. Η χρήση της γραφικής παρουσίασης της εξέλιξης της συναίνεσης (Malhotra et al., 1994) συνιστάται εδώ όχι μόνο για να βοηθήσει τον ερευνητή να διαχειριστεί τη λειτουργία των γύρων αλλά και για να επιτρέψει στους συμμετέχοντες να εντοπίσουν καλύτερα τις ατομικές τους απόψεις εντός της συναίνεσης. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται η εγκυρότητα της έρευνας και διατηρείται η συνεχής συμμετοχή.

Στην παρούσα μελέτη επιλέχθηκε να γίνει καταγραφή των αποκλινοσών απόψεων καθώς και γραφική παρουσίαση της εξέλιξης της συναίνεσης ενώ ζητήθηκε από τους εμπειρογνώμονες να αιτιολογούν την αλλαγή των απόψεων τους.

Κρίσιμο ζήτημα 8: Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Προβλήματα μπορεί να προκύψουν σε περιπτώσεις όπου τα μέσα συλλογής δεδομένων χρησιμοποιούν μια κλίμακα διαστήματος (όπως το Likert) για τη μέτρηση της σημασίας ενός στοιχείου, δεδομένου ότι πρέπει να γίνει σωστή επιλογή μεθόδων στατιστικής ανάλυσης. Ένας τυπικός τρόπος παρουσίασης των αποτελεσμάτων της Delphi μπορεί να βασίζεται στη σχετική σημασία των θεμάτων, όπως καθορίζεται από τις μέσες τιμές για κάθε στοιχείο του οργάνου. Περιγραφικές στατιστικές μπορεί να χρησιμοποιηθούν στο Delphi για τη διερεύνηση σχέσεων και τη σύγκριση ομάδων δεδομένων.

Στη συγκεκριμένη μελέτη χρησιμοποιούνται περιγραφικές στατιστικές για τη διερεύνηση των σχέσεων και τη σύγκριση των δεδομένων

4.6.3 Κριτήρια αξιολόγησης

Το τελικό σύνολο αποφάσεων αφορά την κατανόηση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από μια έρευνα Delphi και την εξακρίβωση της ποιότητας του τελικού αποτελέσματος.

Κρίσιμο ζήτημα 9: Ανασκόπηση των αποτελεσμάτων

Δεδομένου ότι η μέθοδος Delphi μπορεί να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ θετικιστικών/ποσοτικών και ερμηνευτικών/ποιοτικών ζητημάτων (Day & Bobeva, 2004), απαιτείται επανεξέταση της ποιότητας των ευρημάτων της Delphi. Τα κριτήρια αντικειμενικότητας, εγκυρότητας και αξιοπιστίας επιβεβαιώνουν την υψηλή ποιότητα των ευρημάτων. Αυτά αναλύονται κάτωθι:

Επίπεδο αντικειμενικότητας

Στην μελέτη αυτή η ερευνήτρια ενήργησε καθαρά ως προς τη διευκόλυνση της διαδικασίας και όχι ως συμμετέχοντας, αλλά και είχε επίγνωση των συνεπειών που θα μπορούσε να έχει η υποκειμενική ερμηνεία των αποτελεσμάτων κάθε γύρου. Η αδυναμία κατανόησης του πλαισίου της συναίνεσης μπορεί να οδηγήσει σε επακόλουθη αποτυχία καταγραφής σημαντικών πληροφοριών με βάση τα συμφραζόμενα. Ένα κοινό πρόβλημα με οποιαδήποτε διεξαγόμενη έρευνα είναι οι ψυχολογικοί παράγοντες, που προκαλούν τυχαία και συστηματικά λάθη και μπορεί να επηρεάσουν τη μελέτη και μπορεί δύσκολα να εντοπιστούν. Αυτά τα «τυχαία» σφάλματα μπορούν να αποδοθούν σε παράγοντες όπως η πίεση εργασίας, η ώρα της ημέρας κατά την οποία ολοκληρώθηκε η έρευνα, η διάθεση του συμμετέχοντα, καθώς και άλλα χαρακτηριστικά, όπως ασαφείς οδηγίες ή διφορούμενες ερωτήσεις. Για να καταστεί δυνατή η αντικειμενικότητα και εμπιστοσύνη στα πρωτογενή δεδομένα, εκτός από τα κριτήρια αξιοπιστίας και εγκυρότητας των ερωτηματολογίων θα πρέπει να παρέχεται λεπτομερής αιτιολόγηση που να δείχνει πώς καθορίστηκε και χρησιμοποιήθηκε αρχικά το σύνολο ερωτήσεων.

Επίπεδο Εγκυρότητας

Κατά την αξιολόγηση της εγκυρότητας των πορισμάτων της έρευνας, τα κριτήρια εσωτερικής εγκυρότητας θα μπορούσαν να ενισχυθούν με την εξέταση της ευλογοφάνειας και της συνέπειας των αποτελεσμάτων που εξάγονται από τη συμμετοχή των μελών της ομάδας. Η μέθοδος Delphi εφαρμόζει αυτές τις δοκιμές ποιότητας μέσω της συνεχούς ανατροφοδότησης και επιβεβαίωσης από τους συμμετέχοντες, αλλά οι ερευνητές πρέπει να είναι προσεκτικοί κατά την εκτέλεση των γύρων,

προκειμένου αυτές οι σημαντικές αλλαγές να ανιχνεύονται και να αναγνωρίζονται σωστά. Ένα σημαντικό ζήτημα για την παρούσα έρευνα ήταν η ικανότητα του ερωτηματολογίου να αντιπροσωπεύει σωστά το προτεινόμενο πλαίσιο, και οι ερωτήσεις να αφορούν συγκεκριμένες κατηγορίες πληροφοριών (Reichardt, 2000).

Επίπεδο Αξιοπιστίας

Η χρήση πολλαπλών πληροφοριοδοτών συμβάλλει στην ενίσχυση της αξιοπιστίας (Lee, 1999). Για τη μελέτη αυτό σήμαινε σύγκριση των αποτελεσμάτων που προέρχονται από τις απόψεις των μελών της ομάδας (Gordan, 1994). Επειδή ο αριθμός των ερωτηθέντων είναι συνήθως μικρός, η έρευνα Delphi δεν (δεν προορίζεται να) παράγει στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, τα αποτελέσματα από οποιοδήποτε πάνελ προβλέπουν την ανταπόκριση ενός μεγαλύτερου πληθυσμού ή ακόμα και ενός διαφορετικού πάνελ Delphi και αντιπροσωπεύουν τη σύνθεση της γνώμης της συγκεκριμένης ομάδας. Για το λόγο αυτό στην παρούσα έρευνα Delphi θεωρήθηκε ότι είναι πιο κατάλληλο και χρήσιμο να υιοθετήσουμε μια ποιοτική προοπτική εξετάζοντας τα αποτελέσματα της Delphi για τη συνοχή τους, τη συνάφεια και την αληθοφάνειά τους, προσδιορίζοντας τους ρητούς περιορισμούς στη δυνατότητα μεταφοράς των αποτελεσμάτων σε άλλα πλαίσια. Αυτό απαιτεί να επινοηθούν ερωτήσεις σχετικά με τις κρίσεις και αξιολογήσεις που προσφέρονται από τους εμπειρογνώμονες της ομάδας.

Μια σύνοψη των κρίσιμων θεμάτων που συζητήθηκαν παραπάνω δίνεται στον πίνακα 3.

Πίνακας 3. 3: Κρίσιμα ζητήματα στις μελέτες Delphi
[τρόποι αντιμετώπισής -διαχείρισης τους στην παρούσα μελέτη]

Περιορισμοί σχεδιασμού	Παράγοντες υλοποίησης	Κριτήρια αξιολόγησης
(1) Επιλογή της προσέγγισης [Μέθοδος Delphi: Αξιολόγηση των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά με ΔΦΑ]	(5) Χρονοδιάγραμμα της έρευνας [Τρείς μήνες]	
(2) Επιλογή των συμμετεχόντων	(6) Προληπτική διαχείριση	

[μη πιθανολογικής (σκοπούμενης) δειγματοληψίας εμπειρογνομόνων]	[Επικοινωνία μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και τηλεφώνου επικοινωνίας. Πραγματοποίηση δοκιμών σύγκλισης, σταθερότητας και συμμετοχής]	
(3) Συνεχής διαχείριση της ομάδας [Μέγεθος δείγματος: 7 άτομα Εφαρμογή δεοντολογικών πρότυπων: διασφάλιση ανωνυμίας].	(7) Τεκμηρίωση των αποτελεσμάτων [καταγραφή των αποκλινοσών απόψεων, γραφική παρουσίαση της εξέλιξης της συναίνεσης, αιτιολόγηση της αλλαγής των απόψεων των εμπειρογνομόνων]	
(4) Σχεδιασμός του ερευνητικού εργαλείου [Ερωτηματολόγιο με διατύπωση σαφών, συνοπτικών και ξεκάθαρων ερωτήσεων, μαζί με σαφείς οδηγίες για τους συμμετέχοντες]	(8) Ανάλυση των αποτελεσμάτων [περιγραφικές στατιστικές]	(9) Επανεξέταση αποτελεσμάτων [κριτήρια αντικειμενικότητας, εγκυρότητας και αξιοπιστίας]

4.7 Περαιτέρω ανάπτυξη της μεθόδου Delphi και του εργαλείου

Υπάρχει μια σημαντική τάση στο περιβάλλον διεξαγωγής των μελετών Delphi που απαιτεί τη συνεχή ανάπτυξη του εργαλείου. Αυτή αναφέρεται στην αναγνώριση ότι η Delphi δεν χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί ως ενιαία προσέγγιση αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με άλλες τεχνικές. Η βιβλιογραφία παρουσιάζει βεβαιωμένα παραδείγματα των μικτών μορφών και επίσης υποδεικνύει ότι υπάρχουν ευκαιρίες για μελλοντική έρευνα και ανάπτυξη πολύπλευρων ερευνητικών μεθόδων. Για παράδειγμα, η ενσωμάτωση ομάδων εστίασης, καταγισμού ιδεών ή συνεντεύξεων στο αρχικό στάδιο του σχηματισμού ομάδας Delphi ή η χρήση ηλεκτρονικών διασκέψεων για μελέτες Delphi σε πραγματικό χρόνο θεωρούνται ότι εμπλουτίζουν τα αποτελέσματα (Turoff & Hiltz, 1996; Linstone & Turoff, 2002; Bobeva & Day, 2005).

Στην παρούσα μελέτη Delphi δεν κατέστη δυνατή η χρήση ηλεκτρονικών διασκέψεων σε πραγματικό χρόνο. Ωστόσο ζητήθηκε και δόθηκε η δυνατότητα στους εμπειρογνώμονες που απαρτίζουν την ομάδα να σχολιάζουν τις απόψεις τους προκειμένου να εμπλουτιστούν τα αποτελέσματα της παρούσης μελέτης. Στο τέλος του ερωτηματολογίου ενσωματώθηκε ερώτηση Κοινωνικής Παιδαγωγικής που αφορά τη χρήση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική, στην κοινωνική εκπαίδευση σε σχολικό πλαίσιο. Είχαν λάβει επαρκή ενημέρωση από τον ερευνητή για την Κοινωνική Παιδαγωγική είτε προφορικά είτε γραπτά ανάλογα με τη περίπτωση. Συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν εάν θεωρούν ότι πρέπει να γίνει αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική και με ποιους τρόπους και μέσα μπορεί αυτό να επιτευχθεί. Η άντληση στοιχείων πραγματοποιήθηκε με τα κάτωθι ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν κατά τους αντίστοιχους γύρους της μεθόδου Delphi.

4.7.1 Ερωτηματολόγιο 1

Σας ευχαριστούμε που επιθυμείτε να συμμετάσχετε σε αυτήν την έρευνα. Στόχος του είναι να συγκεντρώσει εκτιμητικά στοιχεία από εμπειρογνώμονες σχετικά με την ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΝΟΣΗΡΟΤΗΤΩΝ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ASD. Τα αποτελέσματα της έρευνας θα αποτελέσουν τη βάση μιας μελέτης. Μόλις λάβω απαντήσεις από όλους τους συμμετέχοντες, θα συγκεντρώσω και θα συνοψίσω τα ευρήματα και θα διατυπώσουμε ένα σύντομο δεύτερο ερωτηματολόγιο. Θα λάβετε αυτό στις αρχές του επόμενου μήνα. Η συμμετοχή σας στην έρευνα και οι ατομικές σας απαντήσεις θα είναι αυστηρά εμπιστευτικές για την ερευνητική ομάδα και μόνο προς διάθεση για την έρευνα.

Εάν έχετε οποιοσδήποτε ερωτήσεις, επικοινωνήστε με:

Παρακαλείσθε να παράσχετε τις πληροφορίες σας παρακάτω. Οι πληροφορίες θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την ταυτοποίηση των συμμετεχόντων για τον 2ο γύρο της έρευνας.

Όνομα

Οργανισμός

Διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου

Απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις όσο καλύτερα γνωρίζετε. Πολλές από τις ερωτήσεις είναι πολλαπλής επιλογής και μπορεί να απαντηθούν με μία μόνο επιλογή. Παρέχεται επίσης χώρος για να σχολιάσετε τους λόγους των απαντήσεων σας ή ότι άλλο θέλετε να επεξηγήσετε.

1. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν την ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

2. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				

Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

3. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

4. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				

Καμία επίπτωση				
-------------------	--	--	--	--

5. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

6. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

7. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				
Σημαντική				
Μέτρια				
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

8. Με βάση την εμπειρία σας πιστεύετε ότι θα μπορούσε να εφαρμοστεί η θεραπεία με τη βοήθεια των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική και με ποιους τρόπους και μέσα μπορεί αυτό να επιτευχθεί;

[Αυτή είναι ανοιχτή ερώτηση- Παρακαλείστε να είστε όσο το δυνατόν πιο επεξηγηματικοί]

4.7.2 Ερωτηματολόγιο 2

Μετά την διενέργεια του πρώτου γύρου τα αποτελέσματα συγκεντρώθηκαν και έχουν ως εξής:

Απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις όσο καλύτερα γνωρίζετε.

Παρέχεται επίσης χώρος για να σχολιάσετε τους λόγους των απαντήσεών σας ή να επεξηγήσετε ό,τι χρειαστεί.

Τα αποτελέσματα της έρευνας θα αποτελέσουν τη βάση μιας μελέτης. Μόλις λάβω απαντήσεις από όλους τους συμμετέχοντες, θα συγκεντρώσω και θα συνοψίσω τα ευρήματα και θα διατυπώσουμε ένα σύντομο δεύτερο ερωτηματολόγιο. Θα λάβετε αυτό στις αρχές του επόμενου μήνα. Η συμμετοχή σας στην έρευνα και οι ατομικές σας απαντήσεις θα είναι αυστηρά εμπιστευτικές για την ερευνητική ομάδα και μόνο προς διάθεση για την έρευνα.

Εάν έχετε οποιοσδήποτε ερωτήσεις, επικοινωνήστε με:

Παρακαλείσθε να παράσχετε τις πληροφορίες σας παρακάτω. Οι πληροφορίες θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την ταυτοποίηση των συμμετεχόντων για τον 2ο γύρο της έρευνας.

Όνομα

Οργανισμός

Διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ με βάση την κλίμακα Likert 7 σημείων, όπου «ένα» κωδικοποιεί το λιγότερο επιθυμητό/εφικτό αποτέλεσμα και «επτά» για το περισσότερο επιθυμητό/εφικτό αποτέλεσμα.

1. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

2. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

3. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

4. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

5. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

6. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

7. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ.

ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

4.8 Σύνοψη

Το κεφάλαιο αυτό αναλύει το σχεδιασμό και την εφαρμογή της Delphi για εμπειρική αξιολόγηση των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων σε παιδιά με ΔΦΑ και βασίζεται σε προηγούμενες μελέτες που υποστηρίζουν την ευρύτερη εφαρμογή της Delphi. Η μέθοδος αυτή ακολουθεί μια εξαιρετικά δομημένη ατζέντα για την οικοδόμηση της βάσης της γνώσης μέσω της χρήσης επίσημων μέσων για τη συμμετοχή όλων των συμμετεχόντων.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην παρούσα μελέτη είναι η πλήρης ανωνυμία των συμμετεχόντων. Όλοι οι συμμετέχοντες παραμένουν ανώνυμοι. Η ταυτότητά τους δεν αποκαλύπτεται, ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της τελικής έκθεσης. Αυτό εμποδίζει την εξουσία, την προσωπικότητα ή τη φήμη ορισμένων συμμετεχόντων να κυριαρχήσουν σε άλλους στη διαδικασία.

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε σύμφωνα με την βιβλιογραφία ήταν η «Εξερεύνηση» δηλαδή μια διερεύνηση των ζητημάτων, των περιορισμών, και των προβλημάτων που επηρεάζουν ή επηρεάζονται από τα στοιχεία εντός του τομέα της μελέτης και περιλαμβάνει τις ακόλουθες δραστηριότητες: καθορισμός κριτηρίων για την επιλογή των συμμετεχόντων, δημιουργία ενός πάνελ Delphi σχεδιασμός των μέσων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων που εκμαιεύουν το αρχικό σύνολο θεμάτων που θα εξεταστούν μέσω των γύρων Delphi.

Η επιβεβαιωτική μορφή του αρχικού σταδίου μιας μελέτης Delphi πραγματοποιείται παραδοσιακά με την κυκλοφορία ενός προκαθορισμένου καταλόγου θεμάτων στο πάνελ (Niederman et al., 1991). Αυτός είναι ο τυπικός τρόπος εργασίας για μελέτες παρακολούθησης (Brancheau et al., 1996; Gottschalk, 2000). Για την παρούσα εργασία, η εισαγωγή και κυκλοφορία ενός προκαθορισμένου καταλόγου θεμάτων στο πάνελ επιτρέπει τη διάκριση του αρχικού γύρου από τις υπόλοιπες επαναλήψεις της συγκεκριμένης μελέτης Delphi. Το υπόλοιπο επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη μιας ομαδικής συναίνεσης και ακολούθησε την κανονική μορφή έρευνας για έναν «τύπο κατάταξης» Delphi που περιελάμβανε μια σειρά τριών γύρων, που διεξήχθησαν σε μια περίοδο τριών μηνών. Οι συνεισφορές των εμπειρογνομόνων συλλέγονται με τη μορφή απαντήσεων σε ερωτηματολόγια και σχολίων τους σε αυτές τις απαντήσεις. Ο ρόλος του ερευνητή στη διαδικασία αυτή είναι ο συντονισμός του πάνελ και ελέγχει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των συμμετεχόντων. Οι απαντήσεις αναλύονται και εντοπίζονται κοινές και αντικρουόμενες απόψεις και η διαδικασία συνεχίζεται δια-δραστικά μέσω της θέσης και της αντίθεσης, για να καταλήξει σταδιακά προς τη σύνθεση και την οικοδόμηση συναίνεσης.

Επιπλέον αντιμετωπίστηκαν κρίσιμα ζητήματα σχετικά με τη διαχείριση μιας μελέτης Delphi όπως:

- i. Η Επιλογή της ομάδας που θα απαρτίζει την ομάδα των εμπειρογνομόνων με βάση τις γνώσεις τους σχετικά με τον ουσιαστικό τομέα της έρευνας, και
- ii. Η Συνεχής διαχείριση της ομάδας
- iii. Ο Σχεδιασμός του εργαλείου
- iv. Το Χρονοδιάγραμμα της έρευνας Delphi
- v. Η Ανάλυση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων

Ειδικότερα δεδομένου ότι στην παρούσα μελέτη διεξάγεται διερευνητική έρευνα και απαιτούνται γνώσεις ατόμων με υψηλό επίπεδο εμπειρίας σχετικά με ένα συγκεκριμένο θέμα, τα μέλη της ομάδας επιλέχθηκαν μέσω μη πιθανολογικής σκόπιμης δειγματοληψίας εμπειρογνομόνων. Για τον εντοπισμό των κατάλληλων εμπειρογνομόνων αναζητήθηκαν κέντρα θεραπείας με τη βοήθεια των αλόγων στην Ευρώπη και προσεγγίστηκαν 7 επαγγελματίες του χώρου που συμφώνησαν να συμμετάσχουν.

Όσον αφορά τη διαχείριση της ομάδας έγινε σαφής ενημέρωση των συμμετεχόντων εκ των προτέρων σχετικά με το τι αναμένεται από αυτούς και δόθηκαν επιβεβαιώσεις σχετικά με την ανωνυμία τους. Η διατήρηση υψηλού επιπέδου επικοινωνίας διασφαλίστηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και τηλεφωνικής επικοινωνίας.

Το εργαλείο συλλογής στοιχείων είναι το ερωτηματολόγιο που είναι κρίσιμο για το στάδιο της εξαγωγής των αποτελεσμάτων και βασίστηκε στη διατύπωση σαφών, συνοπτικών και ξεκάθαρων ερωτήσεων, μαζί με σαφείς οδηγίες για τους συμμετέχοντες. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στη διάταξη του ερωτηματολογίου. Στο ερωτηματολόγιο ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών σε παιδιά με ΔΑΦ.

Όσον αφορά το Χρονοδιάγραμμα της έρευνας Delphi η περίοδος που επιλέχθηκε για την αποστολή του ερωτηματολογίου σχεδιάστηκε έτσι ώστε να συμπίπτει με τη μέγιστη διαθεσιμότητα των δυνητικών ερωτηθέντων προκειμένου να διασφαλιστεί το υψηλότερο ποσοστό αναμενόμενης απάντησης. Η περίοδος ολοκλήρωσης της μελέτης Delphi επιλέχθηκε να είναι 3 μήνες έτσι ώστε να διασφαλιστεί η σταθερότητα των αποτελεσμάτων.

Όσον αφορά την ανάλυση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων γίνεται καταγραφή των αποκλινοσών απόψεων και παρακολουθείται η εξέλιξη της συναίνεσης και της αλλαγής των απόψεων των εμπειρογνομόνων. Περαιτέρω ζητήθηκε και δόθηκε η δυνατότητα στους εμπειρογνώμονες να σχολιάζουν τις απόψεις τους προκειμένου να εμπλουτιστούν τα αποτελέσματα της παρούσης μελέτης.

Στο τέλος του ερωτηματολογίου ενσωματώθηκε ερώτηση Κοινωνικής Παιδαγωγικής που αφορά τη χρήση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική και στην Κοινωνική Εκπαίδευση

5. ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών και νοσηροτήτων σε παιδιά με ASD.

Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο οι διαφορετικές θεραπείες με τη βοήθεια αλόγων, και οι οποίες εξετάζονται στη μελέτη αυτή, είναι:

- Η θεραπευτική ιππασία (Therapeutic horseback riding) όπου τα άτομα διδάσκονται από έναν θεραπευτή εκπαιδευτή ιππασίας πώς να ελέγχουν ενεργά ένα άλογο ενώ ιππεύουν για να χαλαρώσουν, να αναπτύξουν μυϊκό τόνο, συντονισμό, ισορροπία και σωστή στάση του σώματος, αυτοπεποίθηση και ευεξία.
- Η ιπποθεραπεία (Hippotherapy) που περιλαμβάνει φυσιοθεραπευτή, θεραπευτή που στοχεύει τη διασκέδαση, έργο-θεραπευτή ή λογοθεραπευτή (και για το λόγο αυτό διαφέρει από τη θεραπευτική ιππασία) καθώς οι θεραπευτές αυτοί καθοδηγούν τη στάση και τις ενέργειες του αναβάτη, ενώ το άλογο ελέγχεται από έναν χειριστή αλόγων και όχι από τον αναβάτη.
- Η μάθηση με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted learning) που ουσιαστικά αποτελεί βιωματική μάθηση που προωθεί την ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής μέσω δραστηριοτήτων με τη βοήθεια αλόγων.
- Η ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (Equine-assisted psychotherapy) που είναι η χρήση αλόγων για τη θεραπεία ανθρώπινων ψυχολογικών προβλημάτων μέσα και γύρω από μια ιππική εγκατάσταση, χωρίς να περιλαμβάνει απαραίτητα ιππασία, αλλά μπορεί να
- περιλαμβάνει περιποίηση, σίτιση και ασκήσεις εδάφους.

Οι διαταραχές και νοσηρότητες σχετικές με ASD που εξετάζονται είναι:

- Κοινωνική επικοινωνία
- Δεξιότητες συμπεριφοράς
- Αισθητηριακές δεξιότητες
- Κινητικές δεξιότητες
- Γνωστικές δεξιότητες
- Λειτουργική συμμετοχή
- Ποιότητα ζωής

Όπως αναφέρθηκε η άντληση στοιχείων πραγματοποιήθηκε με ερωτηματολόγια και επαναλαμβανόμενους γύρους με την μελέτη της μεθόδου Delphi. Τα αποτελέσματα και η ανάλυση κάθε γύρου παρουσιάζονται κάτωθι.

5.2 Πρώτος γύρος της μεθόδου Delphi: Αποτελέσματα- Ανάλυση

Στον πρώτο γύρο της μεθόδου Delphi οι εμπειρογνώμονες κλήθηκαν να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν το ΔΑΦ. Σημειώνεται ότι για κάθε διαφορετική διαταραχή υπάρχει ξεχωριστή ερώτηση και συνεπώς αξιολόγηση με βάση το βαθμό σημαντικότητας:

- Πολύ Σημαντική,
- Σημαντική,
- Μέτρια,
- Περιορισμένη,
- Καμία επίπτωση.

Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στους κάτωθι πίνακες και ακολουθεί η αντίστοιχη ανάλυση.

Αριθμός εμπειρογνομόνων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική	2		5	
Σημαντική	3	3	2	2
Μέτρια	2	4		5
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι Η ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ εμφανίζεται ως η αποτελεσματικότερη μέθοδος αντιμετώπισης των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ. Ειδικότερα, 5 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι η μέθοδος αυτή είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών και 2 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι είναι σημαντική. Επιπλέον αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι συνολικά για όλες τις

θεραπείες η κατάταξη αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ κυμαίνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Μέτρια». Σε καμία περίπτωση οι θεραπείες δεν θεωρήθηκαν ότι έχουν «Περιορισμένη» επίπτωση η «Καμία επίπτωση».

Αριθμός εμπειρογνομώνων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική		4	2	6
Σημαντική	2	3	5	1
Μέτρια	5			
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι Η ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ εμφανίζεται ως η αποτελεσματικότερη μέθοδος αντιμετώπισης των διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ. Ειδικότερα, 6 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι η μέθοδος αυτή είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών και 1 εμπειρογνώμονας απάντησε ότι είναι σημαντική. Επιπροσθέτως σημειώτέο είναι το περιστατικό ότι συνολικά για όλες τις θεραπείες η ταξινόμηση αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ αυξομειώνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Μέτρια». Σε καμία περίπτωση οι θεραπείες δεν θεωρήθηκαν ότι έχουν «Περιορισμένη» επίπτωση η «Καμία επίπτωση».

Αριθμός εμπειρογνομένων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική	6			
Σημαντική	1	5		
Μέτρια		2	3	1
Περιορισμένη			4	6
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι Η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ εμφανίζεται ως η αποτελεσματικότερη μέθοδος αντιμετώπισης των διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ. Ειδικότερα, 6 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι η μέθοδος αυτή είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών και 1 εμπειρογνώμονας απάντησε ότι είναι σημαντική. Επιπροσθέτως σημειώτέο είναι το γεγονός ότι συνολικά για όλες τις θεραπείες η ταξινόμηση αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ παρουσιάζουν σημαντικό εύρος καθώς αυξομειώνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Περιορισμένη». Ωστόσο, καμία θεραπεία δεν θεωρήθηκε ότι δεν έχει «Καμία επίπτωση».

Αριθμός εμπειρογνομόνων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική	7	3		
Σημαντική		4		
Μέτρια			1	2
Περιορισμένη			6	5
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι Η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ εμφανίζεται ως η αποτελεσματικότερη μέθοδος αντιμετώπισης των διαταραχών που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ. Ειδικότερα, και οι 7 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι η μέθοδος αυτή είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών. Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι συνολικά για όλες τις θεραπείες η ταξινόμηση αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ εμφανίζουν σημαντικό εύρος καθώς αυξομειώνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Περιορισμένη». Πάντως, καμία θεραπεία δεν θεωρήθηκε ότι δεν έχει «Καμία επίπτωση».

Αριθμός εμπειρογνομόνων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική				6
Σημαντική		1	3	1
Μέτρια	1	1	4	
Περιορισμένη	6	5		
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι Η ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ εμφανίζεται ως η αποτελεσματικότερη μέθοδος αντιμετώπισης των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ. Ειδικότερα, 6 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι η μέθοδος αυτή είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών και 1 εμπειρογνώμονας απάντησε ότι είναι σημαντική. Επίσης, σημειωτέο είναι το ζήτημα ότι συνολικά για όλες τις θεραπείες η ταξινόμηση αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ παρουσιάζουν σημαντικό εύρος καθώς αυξομειώνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Περιορισμένη». Ωστόσο, καμία θεραπεία δεν θεωρήθηκε ότι δεν έχει «Καμία επίπτωση».

Αριθμός εμπειρογνομώνων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική		1	2	
Σημαντική	1	5	5	3
Μέτρια	4	1		4
Περιορισμένη	2			
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι Η ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ και Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ εμφανίζονται ως οι αποτελεσματικότερες μέθοδοι (με μικρή υπεροχή της πρώτης) αντιμετώπισης των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ. Ειδικότερα, 2 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι Η ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ είναι πολύ σημαντική για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών και 5 εμπειρογνώμονες απάντησαν ότι η μέθοδος αυτή είναι σημαντική. Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι το θέμα ότι συνολικά για όλες τις θεραπείες η ταξινόμηση αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ παρουσιάζει μεγάλο εύρος καθώς αυξομειώνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Περιορισμένη». Πάντως, καμία θεραπεία δεν θεωρήθηκε ότι δεν έχει «Καμία επίπτωση».

Αριθμός εμπειρογνομόνων που ανέφεραν τον συγκεκριμένο βαθμό αποτελεσματικότητας ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

Επίπεδο	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
Πολύ Σημαντική			1	
Σημαντική	5	6	6	6
Μέτρια	2	1		1
Περιορισμένη				
Καμία επίπτωση				

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι όλες οι μέθοδοι είναι σημαντικά αποτελεσματικές για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν την ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ των παιδιών που είναι στο φάσμα του αυτισμού. Επιπροσθέτως σημειωτέο είναι το γεγονός ότι συνολικά για όλες τις θεραπείες η κατάταξη αποτελεσματικότητας για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν την ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ κυμαίνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Μέτρια». Σε καμία περίπτωση οι θεραπείες δεν θεωρήθηκαν ότι έχουν «Περιορισμένη» επίπτωση ή «Καμία επίπτωση».

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι σύμφωνα με τις γνώμες των εμπειρογνομόνων που συμμετείχαν σε αυτήν την μελέτη όλες οι θεραπείες έχουν κάποια επίπτωση για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών και νοσηροτήτων σε άτομα με ASD. Ωστόσο η ταξινόμηση αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών παρουσιάζουν μεγάλο εύρος καθώς αυξομειώνεται μεταξύ «Πολύ Σημαντική» έως και «Περιορισμένη». Για το λόγο αυτό απαιτείται η πραγματοποίηση ενός δευτέρου γύρου της μεθόδου Delphi προκυμμένου να αξιολογηθεί και να διευκρινισθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών.

5.3 Δεύτερος γύρος της μεθόδου Delphi: Αποτελέσματα – Ανάλυση

Τα αποτελέσματα του πρώτου γύρου συγκεντρώθηκαν και απεστάλησαν στους συμμετέχοντες οι οποίοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ένα δεύτερο ερωτηματολόγιο όπως αναλύεται στην Μεθοδολογία (Κεφάλαιο 3).

Στο δεύτερο γύρο οι εμπειρογνώμονες κλήθηκαν να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών της ΔΑΦ με βάση την κλίμακα Likert 4 σημείων, όπου 1 «ένα» κωδικοποιεί το λιγότερο επιθυμητό/εφικτό συστατικό και 4 «τέσσερα» για το πλέον επιθυμητό/εφικτό συστατικό.

Τα αποτελέσματα και η ανάλυση παρουσιάζονται κάτωθι

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	4	3	2	1
2 ^{ος}	3	4	2	1
3 ^{ος}	4	3	1	2
4 ^{ος}	4	3	2	1
5 ^{ος}	4	2	3	1
6 ^{ος}	4	3	2	1
7 ^{ος}	4	3	2	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ αποτελεί την πλέον αποτελεσματική θεραπεία για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ. Έξι εκ των επτά εμπειρογνομόνων την αξιολόγησαν με το υψηλότερο βαθμό. Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ

ΙΠΠΑΣΙΑ αναδύεται δεύτερη σε αποτελεσματικότητα για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών.

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	1	3	2	4
2 ^{ος}	1	3	4	2
3 ^{ος}	1	3	2	4
4 ^{ος}	1	4	2	3
5 ^{ος}	1	3	2	4
6 ^{ος}	1	3	4	2
7 ^{ος}	1	4	2	3

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ οι γνώμες μάλλον δίστανται αναφορικά με την αποτελεσματικότερη μέθοδο. Το πλέον ξεκάθαρο συμπέρασμα που μπορεί να διεξαχθεί είναι ότι Η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ αποτελεί την λιγότερο αποτελεσματική μέθοδο.

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	4	3	2	1
2 ^{ος}	4	3	2	1
3 ^{ος}	4	3	1	2
4 ^{ος}	4	3	2	1
5 ^{ος}	4	2	3	1
6 ^{ος}	3	4	2	1
7 ^{ος}	4	3	2	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ αποτελεί την πλέον αποτελεσματική θεραπεία για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ. Έξι εκ των επτά εμπειρογνομώνων την αξιολόγησαν με το υψηλότερο βαθμό. Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ αναδύεται δεύτερη σε αποτελεσματικότητα για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών.

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	4	3	1	2
2 ^{ος}	4	3	2	1
3 ^{ος}	4	3	1	2
4 ^{ος}	4	3	2	1
5 ^{ος}	4	3	1	2
6 ^{ος}	4	3	2	1
7 ^{ος}	4	3	2	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ αποτελεί την πλέον αποτελεσματική θεραπεία για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ. Όλοι οι εμπειρογνώμονες την αξιολόγησαν με το υψηλότερο βαθμό. Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ αναδύεται δεύτερη σε αποτελεσματικότητα για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών. Τα συμπεράσματα δίστανται ως προς τις θέσεις αξιολόγησης της ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ και της ΜΑΘΗΣΗΣ.

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	1	2	3	4
2 ^{ος}	2	1	3	4
3 ^{ος}	1	2	3	4
4 ^{ος}	1	2	3	4
5 ^{ος}	2	1	3	4
6 ^{ος}	1	2	3	4
7 ^{ος}	2	1	3	4

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ αποτελεί την πλέον αποτελεσματική θεραπεία για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ. Όλοι οι εμπειρογνώμονες την αξιολόγησαν με το υψηλότερο βαθμό. Η ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ αναδύεται δεύτερη σε αποτελεσματικότητα για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων διαταραχών. Τα συμπεράσματα δίστανται ως προς τις θέσεις αξιολόγησης της ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ και της ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑΣ.

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	1	3	4	2
2 ^{ος}	1	4	3	2
3 ^{ος}	2	4	3	1
4 ^{ος}	1	3	4	2
5 ^{ος}	1	3	4	2
6 ^{ος}	1	4	3	2
7 ^{ος}	2	3	4	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ

αποτελεί την πλέον αποτελεσματική θεραπεία για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ και υπερέχει κατά ελάχιστο από την ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ. Τέσσερις εμπειρογνώμονες αξιολόγησαν την ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ με το υψηλότερο βαθμό, ενώ τρεις εμπειρογνώμονες αξιολόγησαν την ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ με τον βαθμό αυτό. Η ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ αναδύεται τρίτη σε κατάταξη αποτελεσματικότητας και ακολουθεί η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ.

Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ σε παιδιά με ΔΑΦ

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	2	3	4	1
2 ^{ος}	1	2	3	4
3 ^{ος}	1	4	3	2
4 ^{ος}	2	3	4	1
5 ^{ος}	1	4	3	2
6 ^{ος}	2	3	4	1
7 ^{ος}	1	3	2	4

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι οι γνώμες των εμπειρογνομώνων εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Ωστόσο η ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ υπερέχει ελαφρά έναντι της ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΙΠΠΑΣΙΑΣ και περισσότερο έναντι των άλλων θεραπειών.

Γενικά, στο γύρο αυτό της μεθόδου Delphi τα αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι οι αντιλήψεις των εμπειρογνομώνων παρουσιάζουν αξιόλογες διαφοροποιήσεις ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων διαταραχών. Οι αποκλίσεις αυτές είναι τόσο σημαντικές ώστε δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν ασφαλή και ακριβή συμπεράσματα. Για το λόγο αυτό απαιτείται η πραγματοποίηση ενός τρίτου γύρου της μεθόδου Delphi προκειμένου να αξιολογηθεί και να διευκρινισθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών μέσω της σύγκλισης των απόψεων των εμπειρογνομώνων.

5.4 Τρίτος γύρος της μεθόδου Delphi: Αποτελέσματα – Ανάλυση

Τα αποτελέσματα του δεύτερου γύρου συγκεντρώθηκαν και απεστάλησαν στους συμμετέχοντες οι οποίοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ένα τρίτο ερωτηματολόγιο όπως αναλύεται στην Μεθοδολογία (Κεφάλαιο 3). Το ερωτηματολόγιο αυτό ήταν το ίδιο με αυτό του δεύτερου γύρου. Ωστόσο στον τρίτο γύρο οι εμπειρογνώμονες κλήθηκαν να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαφορετικών διαταραχών του ΔΑΦ, αλλά παρατηρώντας και τις αξιολογήσεις των άλλων εμπειρογνομόνων, με σκοπό να προσαρμόσουν τις αξιολογήσεις τους προκειμένου να υπάρχει όσον το δυνατόν περισσότερη σύγκλιση απόψεων. Σημειώνεται ότι η σύγκλιση των απόψεων των εμπειρογνομόνων είναι και το ζητούμενο της μεθόδου Delphi.

Η αξιολόγηση έγινε όπως και στον προηγούμενο γύρο, με βάση την κλίμακα Likert 4 σημείων, όπου 1 «ένα» κωδικοποιεί το λιγότερο επιθυμητό/εφικτό και 4 «τέσσερα» για το πλέον επιθυμητό/εφικτό.

Τα αποτελέσματα και η ανάλυση παρουσιάζονται κάτωθι:

1. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ σε παιδιά με ΔΑΦ.

(εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	4	3	2	1
2 ^{ος}	4 (3)	3 (4)	2	1
3 ^{ος}	4	3	2 (1)	1 (2)
4 ^{ος}	4	3	2	1

5 ^{ος}	4	3 (2)	2 (3)	1
6 ^{ος}	4	3	2	1
7 ^{ος}	4	3	2	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι μόνο 3 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσαρμόσαν τις αξιολογήσεις τους και αυτοί μόνο κατά μία κατάταξη (δηλαδή κατ' ελάχιστον). Ως συνέπεια των προσαρμογών αυτών υπήρχε πλήρης σύγκλιση.

Συνεπώς:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ είναι η εξής:

1. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
4. ΜΑΘΗΣΗ

2. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ σε παιδιά με ΔΑΦ.

(εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ				
1 ^{ος}	1	3	2	4

2 ^{ος}	1	3	2 (4)	4 (2)
3 ^{ος}	1	3	2	4
4 ^{ος}	1	3 (4)	2	4 (3)
5 ^{ος}	1	3	2	4
6 ^{ος}	1	3	2 (4)	4 (2)
7 ^{ος}	1	4	2	3

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι μόνο 3 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσάρμοσαν τις αξιολογήσεις τους και αυτοί μόνο κατά μία κατάταξη (δηλαδή κατ' ελάχιστον), ενώ ένας εξ αυτών (7^{ος}) δεν μετέβαλε την αξιολόγησή του παρόλο που αυτή αποκλίνει (σε μικρό βαθμό) από τις αξιολογήσεις των άλλων εμπειρογνομόνων. Ως συνέπεια των προσαρμογών αυτών υπήρχε σύγκλιση κατά 6/7 (αντίστοιχοι αριθμοί των εμπειρογνομόνων) συνεπώς σχεδόν πλήρης σύγκλιση.

Συνεπώς:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ είναι η εξής:

1. ΜΑΘΗΣΗ
2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

3. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ (εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός της εκ νέου αξιολόγησης, διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	4	3	2	1
2 ^{ος}	4	3	2	1
3 ^{ος}	4	3	2 (1)	1 (2)
4 ^{ος}	4	3	2	1
5 ^{ος}	4	3 (2)	2 (3)	1
6 ^{ος}	4 (3)	3 (4)	2	1
7 ^{ος}	4	3	2	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι μόνο 3 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσάρμοσαν τις αξιολογήσεις τους και αυτοί μόνο κατά μία κατάταξη (δηλαδή κατ' ελάχιστον). Ως αποτέλεσμα των συγκεκριμένων προσαρμογών υπήρχε πλήρης σύγκλιση.

Συνεπώς:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ είναι η εξής:

1. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
4. ΜΑΘΗΣΗ

4. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ για την αντιμετώπιση διαταραχών που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε άτομα με ΔΑΦ. (εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός της εκ νέου αξιολόγησης, διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	4	3	1	2
2 ^{ος}	4	3	2	1
3 ^{ος}	4	3	1	2
4 ^{ος}	4	3	2	1
5 ^{ος}	4	3	1	2
6 ^{ος}	4	3	2	1
7 ^{ος}	4	3	2	1

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι μόνο 3 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσάρμοσαν τις αξιολογήσεις τους και αυτοί μόνο κατά μία κατάταξη (δηλαδή κατ' ελάχιστον) και επιπλέον μόνο κατά τις τελευταίες δύο θέσεις της κατάταξης καθώς οι απόψεις δίσταντο μόνο ως προς αυτές. Ως επακόλουθο των αναφερόμενων προσαρμογών υπήρχε πλήρης σύγκλιση.

Συνεπώς:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ είναι η εξής:

1. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
4. ΜΑΘΗΣΗ

5. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ σε παιδιά με ΔΑΦ.

(εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός της εκ νέου αξιολόγησης, διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	1	2	3	4
2 ^{ος}	1 (2)	2 (1)	3	4
3 ^{ος}	1	2	3	4
4 ^{ος}	1	2	3	4
5 ^{ος}	1 (2)	2 (1)	3	4
6 ^{ος}	1	2	3	4
7 ^{ος}	2	1	3	4

Στην περίπτωση αυτή οι αξιολογήσεις του προηγούμενου γύρου διέφεραν μόνο κατά τις τελευταίες δύο θέσεις της κατάταξης καθώς οι απόψεις δίσταντο μόνο ως προς αυτές. Κατά τον τρίτο γύρο μόνο 2 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσάρμοσαν τις αξιολογήσεις τους και αυτοί μόνο κατά μία κατάταξη (δηλαδή κατ' ελάχιστον), ενώ ένας εξ αυτών (7^{ος}) δεν μετέβαλε την αξιολόγησή του παρόλο που αυτή αποκλίνει (σε μικρό βαθμό) από τις αξιολογήσεις των άλλων εμπειρογνομόνων. Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι ως συνέπεια των συγκεκριμένων προσαρμογών αυτών υπήρχε σύγκλιση κατά 6/7 (αντίστοιχοι αριθμοί των εμπειρογνομόνων). Κατ' ακολουθίαν υπάρχει σχεδόν πλήρης σύγκλιση.

Συνεπώς:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ είναι η εξής:

1. ΜΑΘΗΣΗ
2. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
3. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

6. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ σε παιδιά με ΔΑΦ.

(εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός της εκ νέου αξιολόγησης, διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	1	3	4	2

2 ^{ος}	1	3 (4)	4 (3)	2
3 ^{ος}	1 (2)	4	3	2 (1)
4 ^{ος}	1	3	4	2
5 ^{ος}	1	3	4	2
6 ^{ος}	1	3 (4)	4 (3)	2
7 ^{ος}	1 (2)	3	4	2 (1)

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι 4 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσαρμόσαν τις αξιολογήσεις τους και μόνο κατά μία κατάταξη, δηλαδή κατ' ελάχιστον. Οι προσαρμογές αυτές αφορούσαν κυρίως τις δύο τελευταίες θέσεις της κατάταξης. Η άποψη ενός (3ος) εκ των εμπειρογνώμων εξακολουθεί να αποκλίνει από τις αξιολογήσεις των άλλων ως προς την κατάταξη της πρώτης και της δεύτερης θέσης. Ως αποτέλεσμα των προσαρμογών αυτών υπήρχε σύγκλιση κατά 6/7 (αντίστοιχοι αριθμοί των εμπειρογνώμων) συνεπώς κατά προσέγγιση πλήρης σύγκλιση.

Συνεπώς:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ είναι η εξής:

1. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
3. ΜΑΘΗΣΗ
4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

7. Αξιολογήστε την αποτελεσματικότητα ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ σε παιδιά με ΔΑΦ.

(εντός παρενθέσεως παρουσιάζεται ο βαθμός κατάταξης που δόθηκε στον προηγούμενο γύρο εάν αυτός της εκ νέου αξιολόγησης, διαφέρει από τον αντίστοιχο του προηγούμενου γύρου).

ΕΜΠΕΙΡΟ-ΓΝΩΜΟΝΕΣ	ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ	ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ	ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ	ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
1 ^{ος}	1 (2)	3	4	2 (1)
2 ^{ος}	1	2	4 (3)	3 (4)
3 ^{ος}	1	3 (4)	4 (3)	2
4 ^{ος}	1 (2)	3	4	2 (1)
5 ^{ος}	1	3 (4)	4 (3)	2
6 ^{ος}	2	3	4	1
7 ^{ος}	1	3	4 (2)	2 (4)

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι 6 από τους 7 εμπειρογνώμονες προσάρμοσαν τις αξιολογήσεις τους και μόνο κατά μία κατάταξη, δηλαδή κατ' ελάχιστον.

Από τους 6 εμπειρογνώμονες που προσάρμοσαν τις αξιολογήσεις τους παρατηρείται ότι:

- Οι 2 (1ος και 4ος) εμπειρογνώμονες άλλαξαν την αξιολόγησή τους όσον αφορά τις δύο τελευταίες θέσεις της κατάταξης και συνεπώς η αλλαγή αυτή στην αξιολόγησή δεν θεωρείται ότι αποτελεί αξιοσημείωτη μεταβολή.
- Αντίθετα άλλοι 2 (3ος και 5ος) μετέβαλαν την αξιολόγησή τους όσον αφορά τις δύο πρώτες θέσεις της κατάταξης, εξέλιξη που πρέπει να επισημανθεί.
- Η μεταβολή της αξιολόγησης ενός εμπειρογνώμονα (7^{ος}) αφορούσε την πρώτη και αντίστοιχα τρίτη θέση της κατάταξης γεγονός που αποτελεί αξιοσημείωτη μεταβολή.
- Η μεταβολή της αξιολόγησης ενός εμπειρογνώμονα (2^{ος}) αφορούσε μεν τις δύο πρώτες θέσεις της κατάταξης, χωρίς ωστόσο η τελική του άποψη να συμπίπτει με αυτές των άλλων εμπειρογνώμωνων όσον αφορά την δεύτερη και τρίτη θέση της κατάταξης.

Τέλος επισημαίνεται ότι ένας εμπειρογνώμονας δεν ήταν διατεθειμένος να μεταβάλει την άποψή του παρά το γεγονός ότι αυτή αποκλίνει από αυτές των άλλων εμπειρογνομώνων. Η απόκλιση αυτή ωστόσο αφορά τις δύο τελευταίες θέσεις της κατάταξης εξέλιξη που εμφανώς περιορίζει την σημασία της διαφοροποίησης αυτής.

Ως αποτέλεσμα των προσαρμογών αυτών υπήρχε σύγκλιση κατά 5/7 (αντίστοιχοι αριθμοί των εμπειρογνομώνων) και συνεπώς σημαντική ως πολύ σημαντική σύγκλιση.

Κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι σημαντικότερες διαφοροποιήσεις στις απόψεις των εμπειρογνομώνων σημειώθηκαν στην περίπτωση της αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ σε άτομα με ΔΑΦ. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις οι διαφοροποιήσεις ήταν μικρές ως και αμελητέες. Στην περίπτωση της αξιολόγησης των διαφορετικών θεραπειών για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ οι διαφοροποιήσεις ήταν σημαντικές όχι μόνο κατά τον δεύτερο γύρο αλλά ακόμη και στον τρίτο γύρο παρόλο που στο τέλος, μετά από μάλλον σημαντικές προσαρμογές των 3 από τους 7 εμπειρογνώμονες, επήλθε σημαντική σύγκλιση. Οι σημαντικές διαφοροποιήσεις που παρατηρήθηκαν και αναφέρονται ίσως να οφείλονται στον ορισμό της «ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ» και στην προσωπική άποψη και αντίληψη όσον αφορά τον ορισμό αυτό από τους διαφορετικούς εμπειρογνώμονες.

Τέλος επισημαίνεται ότι:

Η κατάταξη κατά σειρά αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών που αφορούν ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ είναι η εξής:

1. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ
3. ΜΑΘΗΣΗ
4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

Γενικά, κατά τον τρίτο γύρο αυτό της μεθόδου Delphi τα αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι οι αντιλήψεις των εμπειρογνομώνων παρουσιάζουν σημαντική σύγκλιση ώστε να είναι δυνατή η εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων όπως αυτά παρουσιάζονται ανωτέρω. Για το λόγο αυτό δεν απαιτείται η πραγματοποίηση ενός νέου γύρου της μεθόδου Delphi, καθώς η απαραίτητη σύγκλιση

των απόψεων των εμπειρογνομόνων έχει επιτευχθεί και τα συμπεράσματα που αφορούν την κατάταξη της αποτελεσματικότητας των θεραπειών έχουν παγιωθεί, ενώ ένας νέος δεν πρόκειται να ενισχύσει την ακρίβεια των αποτελεσμάτων.

Συμπερασματικά:

Τα αποτελέσματα της Μελέτης υποδεικνύουν την κάτωθι κατάταξη της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε άτομα με ΔΑΦ.

ΠΙΝΑΚΑΣ: ΕΙΔΟΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΣΕΙΡΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

ΕΙΔΟΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ	ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΣΕΙΡΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ 2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ 3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 4. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ 3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ 2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ

	<ol style="list-style-type: none"> 3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 4. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
<p>ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ 2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ 3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 4. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ
<p>ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 2. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 3. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ 4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
<p>ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ 3. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
<p>ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 2. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ 3. ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΑΛΟΓΩΝ 4. ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

5.5 Εμπειρικά στοιχεία και Ανάλυση όσον αφορά την Αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική

Όσον αφορά ερευνητικό ερώτημα για την αποτελεσματική αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική αυτό αναφέρεται στην ανοιχτή ερώτηση του ερωτηματολογίου. Οι απαντήσεις και η σχετική ανάλυση παρέχονται κάτωθι:

Ο Εμπειρογνώμονας 2 που εργάζεται στο Equestrian Rehabilitation Center "Girolamo De Marco" - C.R.E. – στην Ιταλία, και είναι έμπειρος θεραπευτής πιστοποιημένος από την Ιταλική Ομοσπονδία Ιππασίας ανέφερε ότι:

«Μετά από πρωτοβουλίες δικές μας και σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Ρώμης διοργανώθηκε το 2020 ένα πρωτοποριακό πιλοτικό μάθημα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων και σχεδιάστηκε για επαγγελματίες με πτυχία κολλεγίων και πανεπιστημίων στην εκπαίδευση, την υγεία ή τις κοινωνικές υπηρεσίες. Οι συμμετέχοντες έπρεπε επίσης να είναι ικανοί να χειρίζονται άλογα. Αυτή η Κοινωνική Παιδαγωγική προσέγγιση θεωρείται λύση για πρακτικές ανάγκες προσέφερε τόσο προληπτικές δράσεις όσο και δράσεις αποκατάστασης. Με βάση το πρόγραμμα αυτό άτομα με διάφορες ανάγκες μεταφέρθηκαν στους στάβλους για να ενσωματωθούν σε μια κοινότητα ή μια ομάδα συνομηλίκων. Το κοινωνικό-παιδαγωγικό πλαίσιο έδωσε έμφαση στην αίσθηση της κοινότητας και ο στόχος ήταν να ενισχυθεί η ευημερία μέσω της αποκατάστασης με τη βοήθεια αλόγων.»

Ο Εμπειρογνώμονας 4 που εργάζεται στο Asociaciòn Espanola De Equinoterapias - AEDEQ - Spain με 10 χρόνια εμπειρίας και πιστοποιημένος από την Ισπανική Ομοσπονδία Ιππασίας, ανέφερε ότι:

«Υπάρχουν προγράμματα κοινωνικής παιδαγωγικής με τη βοήθεια αλόγων σε συνεργασία με το δικό μας κέντρο AEDEQ παιδαγωγικές σχολές τα οποία βρίσκονται σε μάλλον αρχικό στάδιο αλλά αξιολογείται η αποτελεσματικότητά τους από διάφορους επαγγελματίες του χώρου ενώ αρκετοί φοιτητές μεταπτυχιακών σε συναφή αντικείμενα μελετούν τα προγράμματα αυτά ως μέρος των ερευνητικών εργασιών τους. Οι στάβλοι φαίνεται να αποτελούν ένα κατάλληλο χώρο και πρέπει να θεωρηθούν ως μέρος ενός κοινωνικο-παιδαγωγικού συστήματος που μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής καθώς άτομα με ποικίλες ανάγκες μπορούν να ενοποιηθούν με ομάδες συνομηλίκων, κάτι που δεν ήταν δυνατόν να επιτευχθεί τόσο εύκολα.»

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν παρόμοια προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων. Κατ' ακολουθίαν η εμπειρία άλλων Ευρωπαϊκών κρατών όπως η Ιταλία και η Ισπανία, προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα και τα Ελληνικά Πανεπιστήμια και οι παιδαγωγικές σχολές πρέπει να αναπτύξουν πρωτοποριακά προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων προκυμμένου να συμβάλουν στη βελτίωση της ευημερίας, της ποιότητας ζωής και της ενσωμάτωσης των ατόμων. Το ζήτημα αυτό αναλύεται περισσότερο στο τέλος του κεφαλαίου αυτού.

Περαιτέρω οι εμπειρογνώμονες υποστηρίζουν ότι η εμπλοκή των αλόγων σε ανθρώπινα προγράμματα θεραπείας και εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική για την ενίσχυση των δεξιοτήτων μάθησης και των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών. Η συμμετοχή σε δραστηριότητες του στάβλου δίνει τη δυνατότητα να αφομοιώνουν γνώσεις και να ενισχύεται η συνεργασία μεταξύ τους με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται μεγαλύτερη αυτοπειθαρχία και καλύτερη κοινωνική συμπεριφορά.

Συγκεκριμένα:

Ο Εμπειρογνώμονας 6 που εργάζεται στο Διεθνές Ινστιτούτο Hi.K.E.R. στο χώρο της Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας στον Ιππικό Όμιλο Βαρυμπόμπης και είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας ανέφερε ότι:

«Έχει παρατηρηθεί ότι στα διάφορα προγράμματα και παρεμβάσεις με τη βοήθεια αλόγων ακόμη και απλής ιππασίας οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν στις δραστηριότητες του στάβλου συνεργάζονται για να εξερευνήσουν και να μάθουν ο ένας από τον άλλο. Φαίνεται ότι από τις δραστηριότητές στο στάβλο αναπτύσσεται η αυτορρύθμιση, η ανεξαρτησία και η κοινωνική ανάπτυξη όσον αφορά την επικοινωνία και την έκφραση του συναισθήματος. Συνεπώς οι στάβλοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο μιας παιδαγωγικής προσέγγισης που θα αποσκοπεί να βελτιώσει τα χαρακτηριστικά αυτά»

Ο Εμπειρογνώμονας 1 που εργάζεται στο MFC - Maendeleo for Children, Ιταλία και είναι έμπειρος θεραπευτής και πιστοποιημένος από την Ιταλική Ομοσπονδία Ιππασίας σημειώνει ότι:

«όλοι στο στάβλο αλληλοβοηθούνται επικοινωνούν μεταξύ τους και συνεργάζονται για να εξετάζουν προσεκτικά και να αφομοιώνουν γνώσεις με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται μεγαλύτερη αυτοπειθαρχία, ελευθερία και να περιορίζεται η αντι- κοινωνική συμπεριφορά.»

Ο Εμπειρογνώμονας 3 που εργάζεται στο Διεθνές Ινστιτούτο Hi.K.E.R. που δραστηριοποιείται στο χώρο της Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας στον Ιππικό Όμιλο Βαρυμπόμπης και είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας ανέφερε ότι:

«Όπως και άλλοι επαγγελματίες και ερευνητές στον τομέα των προγραμμάτων με τη βοήθεια αλόγων, μπορώ να εντοπίσω καλούς λόγους για τη χρήση αλόγων σε θεραπευτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα: τα άλογα προσφέρουν κάτι εξαιρετικά θεραπευτικό στον άνθρωπο. Τα άλογα είναι ζωντανά, ανταποκρινόμενα όντα με επίγνωση που δίνει άμεση και ειλικρινή ανατροφοδότηση. Έχουν καλύτερη ικανότητα από τα ανθρώπινα όντα να παρατηρούν και να ανταποκρίνονται στη μη λεκτική επικοινωνία και να αντιμετωπίζουν συμπεριφορές και στάσεις. Έχουν αυξημένη συναισθηματική νοημοσύνη και αναγνωρίζουν οποιοδήποτε συναίσθημα. Η αξία των αλόγων σε παρεμβάσεις ψυχικής υγείας με μαθητές ειδικής αγωγής είναι εμφανής. Μέσω των παρεμβάσεων με τη βοήθεια αλόγων αυτά τα παιδιά έχουν αποκτήσει μια καλύτερη κατανόηση και βελτίωση στον τομέα της μάθησης και των κοινωνικών δεξιοτήτων τους».

Παρόμοιες γνώμες εξέφρασαν και άλλοι συμμετέχοντες. Ειδικότερα ο εμπειρογνώμονας 5 που εργάζεται στην Ιπποστήριξη -Κέντρο Θεραπευτικής Ιππασίας, Ιπποθεραπείας και Εκπαίδευσής στο Λαγκαδά, Θεσσαλονίκης και είναι μέλος του Πανελληνίου Συλλόγου Ιπποθεραπευτών και Εκπαιδευτών Θεραπευτικής Ιππασίας, σημείωσε ότι

«Είναι λογικό να χρησιμοποιούνται άλογα σε ανθρώπινα προγράμματα γιατί προσφέρουν ειδικά θεραπευτικά οφέλη. Τα άλογα ανταποκρίνονται πολύ θετικά, είναι ζωντανά πλάσματα με γρήγορες και ακριβείς αντιδράσεις, αναγνωρίζουν τα μη λεκτικά σημάδια, και αντιδρούν σε διαφορετικές στάσεις και ενέργειες. Παρέχουν μια συνεχή ανατροφοδότηση.»

Ο Εμπειρογνώμονας 1 ανέφερε ότι:

«Οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια αλόγων συμβάλουν στην ενίσχυση της κατανόησης, της μάθησης και των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών που συμμετέχουν σε αυτές.»

Αξιοσημείωτες είναι οι εμπειρίες ορισμένων εμπειρογνομώνων που αποκτήθηκαν από τα πιλοτικά προγράμματα εκπαίδευσης με τη βοήθεια των αλόγων.

Ο Εμπειρογνώμονας 2 ανέφερε ότι η εμπλοκή του στο πιλοτικό πρόγραμμα εκπαίδευσης του παρείχε σημαντικές γνώσεις για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων εκπαίδευσης με τη βοήθεια των αλόγων. Συγκεκριμένα ανέφερε ότι:

«Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν περίπου είκοσι παιδιά μεταξύ αυτών και κάποια που είχαν εγκαταλείψει το σχολείο. Το πρόγραμμα περιελάμβανε μαθησιακές εμπειρίες για αυτούς με τη βοήθεια της κοινωνικής παιδαγωγικής και των αλόγων. Οι μαθητές έχουν παρακολουθήσει συνεδρίες με πολλές δραστηριότητες όπως αθλήματα και παιχνίδια που μπορούν επίσης να παιχτούν στην αρένα ιππασίας. Οι υποστηρικτικές σχέσεις είναι σημαντικές για την ευημερία και την ανάπτυξη του ατόμου και η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια των αλόγων περιλαμβάνει ισότιμες δραστηριότητες που οι μαθητές και οι ενήλικες μπορούν να βιώσουν μαζί. Ο εκπαιδευτικός οργάνωσε εβδομαδιαίες επισκέψεις στο στάβλο ως ταξικές εκδρομές. Όλοι οι συμμετέχοντες συμμετείχαν στις δραστηριότητες στο στάβλο με τρεις τρόπους. Η Κοινωνική Παιδαγωγική πρακτική περιλαμβάνει ολόκληρο το παιδί χρησιμοποιώντας το κεφάλι, την καρδιά και τα χέρια. Έτσι, οι μαθητές αποκτούσαν νέες γνώσεις και δεξιότητες σχετικά με τους στάβλους, τα άλογα και άλλους συμμετέχοντες (κεφάλι) ένιωθαν και μοιράζονταν συναισθήματα (καρδιά). και παρακολουθούσαν διάφορες δραστηριότητες και δουλειές μαζί (χέρι). Έπιαναν άλογα, τα τάζαν και τα περιποιούνταν, έκαναν παρατηρήσεις και συζητούσαν για τα άλογα και τα συναισθήματα. Οι δραστηριότητες των αλόγων ακολουθήθηκαν από καταληκτικές δραστηριότητες που δημιούργησαν μια ευνοϊκή ατμόσφαιρα για έναν βαθύτερο διάλογο. Στους στάβλους, ο εκπαιδευτικός συμμετείχε σε δραστηριότητες, έβγαλαν φωτογραφίες, παρατήρησαν δραστηριότητες και παρείχαν προσωπική υποστήριξη στους μαθητές εάν χρειαζόταν. Καθοδήγησα τις δραστηριότητες των αλόγων και φρόντισα για τις ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια και την ευημερία τόσο των ανθρώπων όσο και των ζώων.»

Ο Εμπειρογνώμονας 4 ανέφερε όσον αφορά την εμπλοκή του σε πρόγραμμα κοινωνικής παιδαγωγικής με τη βοήθεια αλόγων ότι:

«Παρά τις διαφορετικές ανάγκες που έχουν οι ομάδες, εφαρμόζονται σε γενικές γραμμές οι ίδιες διαδικασίες. Οι συνεδρίες προγραμματίζονται μαζί με τον δάσκαλο της αίθουσας, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των μαθητών. Στους γονείς και τους μαθητές παρέχονται πληροφορίες, συμπεριλαμβανομένου ενός προγράμματος, κανονισμών ασφαλείας, θεμάτων αλλεργίας και του απαιτούμενου εξοπλισμού για συμμετοχή στην υπαίθρια εκπαίδευση. Επισκέπτομαι ομάδες πριν από την πρώτη συνεδρία για να εξηγήσω τις διαδικασίες και να παράσχω λεπτομέρειες σχετικά με την επικοινωνία των παιδιών και των αλόγων. Παρουσιάζω επίσης στους μαθητές εικόνες των αλόγων και των στάβλων, για να τους ενημερώσω για το τι να περιμένουν σε περίπτωση που έχουν προβλήματα προσαρμογής σε νέο περιβάλλον και καταστάσεις. Παρόλο που τα άλογά είναι εκπαιδευμένα να

εργάζονται με διάφορες ομάδες, υπάρχουν κανόνες ασφαλείας που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Ο πιο σημαντικός κανόνας είναι να δοθεί η απαραίτητη προσοχή και να υπάρχει συγκέντρωση και σεβασμός προς τα άλογα. Κατά συνέπεια, κάθε συνεδρία ξεκινά με μη λεκτικές και ομαδικές δραστηριότητες πνεύματος που εκπαιδεύουν την προσοχή και την ακρόαση πριν ξεκινήσουν οι δραστηριότητες των αλόγων. Διδάσκω στους μαθητές μη λεκτικά νοήματα να εκτελούν με τα δάχτυλα, ώστε να μπορούν να επικοινωνούν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων. Αυτό τους κάνει πιο συγκεντρωμένους και προσεκτικούς. Συζητάμε και παρατηρούμε τα βασικά της επικοινωνίας των αλόγων. Όλες οι ασκήσεις εκτελούνται σε ομάδες ή σε ζεύγη για να αποφευχθεί η εμπειρία της ατομικής αποτυχίας. Εάν οι μαθητές δεν είναι πρόθυμοι να εργαστούν με άλογα, τους παρέχω εναλλακτικά αλλά ουσιαστικά καθήκοντα, όπως η λήψη φωτογραφιών των ασκήσεων ή η προετοιμασία φαγητού για τα άλογα.»

Οι εμπειρογνώμονες φαίνεται γενικά να επιβεβαιώνουν την θεωρία και να ενισχύουν τα ευρήματα διάφορων μελετών που υποστηρίζουν, ότι η συμμετοχή σε μια ομάδα είναι απαραίτητη για τη μάθηση και την κοινωνική εξέλιξη. Για να ενισχυθεί η αίσθηση της κοινότητας και της συνεργασίας μεταξύ των παιδιών, πρέπει να τονωθεί το ομαδικό πνεύμα της ομάδας το οποίο μπορεί να επιτευχθεί μέσω κοινωνικοπαιδαγωγικών προγραμμάτων με τη βοήθεια των αλόγων. Οι υποστηρικτικές σχέσεις μεταξύ θεραπευτή και παιδιού είναι σημαντικές για την εξέλιξη (Boddy, 2011) και ένας εκπαιδευτικός-θεραπευτής-κοινωνικός παιδαγωγός που μπορεί να συνεργαστεί στενά με τα παιδιά και στις τρεις διαστάσεις «καρδιά, κεφάλι και χέρια» επιτρέπει την υποστηρικτική κοινωνικοπαιδαγωγική φροντίδα. Όπως έχουν σημειώσει και άλλοι μελετητές (Jennings & Greenberg, 2009; Sutherland et al., 2009), ένας ενθαρρυντικός και στοργικός θεραπευτής-κοινωνικός παιδαγωγός έχει σημαντικό αντίκτυπο στην ομάδα και προωθεί την σύνδεση των παιδιών με τα άλογα. Οι δραστηριότητες με τη βοήθεια των αλόγων που προωθούν τις προσεγγίσεις του κεφαλιού, της καρδιάς και των χεριών παρέχουν νέες εμπειρίες επικοινωνίας, νέες ικανότητες και πολύτιμες γνώσεις. Όταν ο εκπαιδευτικός ενεργεί ως μέρος της ομάδας, ασχολείται με τα παιδιά και αυτό βοηθά στην οικοδόμηση μιας αίσθησης κοινότητας και συνάφειας.

Ο εμπειρογνώμονας 1 αναφέρει:

«Οι μαθητές ειδικής αγωγής με προβλήματα συμπεριφοράς παρακολουθούν προγράμματα κοινωνικής παιδαγωγικής με τη βοήθεια αλόγων με συγκεκριμένη ομάδα σχολικής ευημερίας (εκπαιδευτικός ειδικής αγωγής, κοινωνικός παιδαγωγός, νοσηλεύτης, κοινωνικός λειτουργός και ψυχολόγος). Όλη η εκπαίδευση εξελίσσεται στο στάβλο και δημιουργείται μια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης και προσέγγισης που υποστηρίζει τις παιδαγωγικές σχέσεις. Η βαθύτερη επικοινωνία, η

καλύτερη συμπεριφορά και διάθεση, η συνεργασία και η φροντίδα είναι πιθανότερο να πραγματοποιηθούν γύρω από τα άλογα παρά στο σχολείο. Οι μαθητές λένε τη γνώμη τους, για παράδειγμα για τις σκέψεις και τις ελπίδες τους, και οι μεταγενέστερες συνεδρίες στο σχολείο είναι ευκολότερο να πραγματοποιηθούν».

Ο εμπειρογνώμονας 5 αναφέρει:

«Έχω αισθανθεί ότι η κουβέντα πάνω από την πλάτη του αλόγου προσφέρει μια ευκαιρία για βαθύτερες συζητήσεις και για ανταλλαγή σκέψεων και ελπίδων. Αυτοί οι διάλογοι είναι απαραίτητοι όταν οι μαθητές αναζητούν τις εσωτερικές τους δυνάμεις, την εσωτερική τους ταυτότητα και τις σκέψεις τους για το μέλλον. Πιστεύω ότι το περιβάλλον των στάβλων στοχεύει στην καλλιέργεια ενός νέου και θετικού κοινωνικού προσανατολισμού υποστηρίζοντας την προσωπική ανάπτυξη και παρέχοντας ευκαιρίες για αναγνώριση και ενθάρρυνση των ικανοτήτων των παιδιών.»

Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες με άλογα διδάσκουν υπευθυνότητα, πειθαρχία και εμπιστοσύνη. Επιπλέον, οι μαθητές μαθαίνουν βασικές δεξιότητες για τη μετέπειτα ζωή τους όπως η συνεργασία, η επικοινωνία και η επίλυση προβλημάτων. Τα προγράμματα εκπαίδευσης με τη βοήθεια των αλόγων ωφελούν τόσο τα παιδιά όσο και τους ενήλικες, καθώς για τα άλογα οι άνθρωποι συμμετέχουν ανεξάρτητα από το αν είναι εκπαιδευτικοί, βοηθοί ή παιδιά, η αίσθηση που τους προκαλείται πάνω στο άλογο δεν έχει να κάνει με την ηλικία. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού αλλάζει από καθοδηγητή σε συμμετέχοντα, με όλους τους συμμετέχοντες να μαθαίνουν (κεφάλι), να αισθάνονται (καρδιά), να κουνούνται συντονισμένα (χέρια) και να διευκολύνουν την αλληλεπίδραση και σύνδεση.

Τα σχολεία ως κοινότητες θα έπρεπε να υποχρεούνται να εφαρμόζουν κοινωνικοπαιδαγωγικά προγράμματα για την ενίσχυση της προσωπικότητας των μαθητών. Η αλληλεπίδραση με τα άλογα, όπως η συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα EASE, περιλαμβάνει δραστηριότητες που βελτιώνουν και ενισχύουν τους προστατευτικούς μηχανισμούς που θα έπρεπε να έχουν όλα τα παιδιά. Οι μαθητές εκπαιδεύονται στο να μπορούν να ελέγχουν τα συναισθήματά τους όταν συνυπάρχουν με τα άλογα και η παρουσία τους στο χώρο μαζί τους να είναι αρμονική. Το περιβάλλον των στάβλων διαθέτει επίσης σαφείς κανόνες που πρέπει να ακολουθήθουν από όλους τους συμμετέχοντες. Εάν δεν τηρηθούν οι κανόνες, οι συνέπειες είναι αμέσως εμφανείς σε όλους. Το περιβάλλον των στάβλων και οι δραστηριότητες με τη βοήθεια αλόγων παρέχουν στους μαθητές ερεθίσματα, άσκηση, υποστηρίζοντας την ευημερία, τη μάθηση, την ανάπτυξη και την ένταξη.

Οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων ανοίγουν νέους δρόμους στην Κοινωνική Παιδαγωγική. Όλα τα ζώα διευκολύνουν τη σύνδεση και ενισχύουν την επικοινωνία, αλλά η χρήση αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική προσφέρει ένα μοναδικό εργαλείο για την οικοδόμηση ομαδικού πνεύματος και την ανακάλυψη εσωτερικών δυνάμεων. Κάθε μαθητής έχει ένα ρόλο και μια αξία στους στάβλους. Οι μαθητές δεν αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα που οι ενήλικες πρέπει να υποστηρίξουν, αλλά ενεργούν ως ικανοί συμμετέχοντες, φροντίζοντας τα κοινά καθήκοντα και τα άλογα. Οι κοινωνικό -παιδαγωγικές προσεγγίσεις στοχεύουν στην εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς. Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων παρέχει ένα περιβάλλον φροντίδας για ευάλωτους μαθητές, υποστηρίζοντας την ουσιαστική συμμετοχή τους. Όλα τα καθήκοντα που εκτελούνται στους στάβλους είναι πολύτιμα και απαραίτητα, είτε πρόκειται για περιποίηση, σίτιση, ιππασία, οδήγηση ή συντήρηση χώρων. Η ανάληψη ευθύνης για τις δουλειές του στάβλου και η εκμάθηση σημαντικών νέων δεξιοτήτων αναπτύσσει την εμπιστοσύνη με πρακτικές διαδικασίες και διάλογο.

5.6 Σύνοψη

Όπως αναφέρθηκε το ερευνητικό ερώτημα της μελέτης αυτής είναι ποια είναι η αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών (κάθε μιας θεραπείας ξεχωριστά) με τη βοήθεια αλόγων στην αντιμετώπιση των διαταραχών και νοσηροτήτων σε άτομα με ASD (κάθε μιας διαταραχής ξεχωριστά). Τα αποτελέσματα της μεθόδου Delphi υποδεικνύουν την κάτωθι κατάταξη της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια των αλόγων για την αντιμετώπιση των διαταραχών σε άτομα με ΔΑΦ.

Όσον αφορά τη διαταραχή της κοινωνικής επικοινωνίας η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι :

1. Ιπποθεραπεία.
2. θεραπευτική ιππασία.
3. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.
4. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων

Όσον αφορά τη διαταραχή των δεξιοτήτων συμπεριφοράς η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι:

1. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων.
2. θεραπευτική ιππασία.
3. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.

4. Ιπποθεραπεία.

Όσον αφορά τη διαταραχή των αισθητηριακών δεξιοτήτων η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι:

1. Ιπποθεραπεία,
2. θεραπευτική ιππασία,
3. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων,
4. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων.

Όσον αφορά τη διαταραχή των κινητικών δεξιοτήτων η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι:

1. Ιπποθεραπεία.
2. θεραπευτική ιππασία.
3. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.
4. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων.

Όσον αφορά τη διαταραχή των γνωστικών δεξιοτήτων η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι:

1. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων.
2. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.
3. θεραπευτική ιππασία.
4. Ιπποθεραπεία.

Όσον αφορά τη διαταραχή της λειτουργικής συμμετοχής η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι:

1. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.
2. θεραπευτική ιππασία.
3. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων.
4. Ιπποθεραπεία.

Όσον αφορά τη διαταραχή της ποιότητα ζωής η κατάταξη θεραπειών κατά σειρά αποτελεσματικότητας είναι:

1. ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων,
2. θεραπευτική ιππασία.

3. μάθηση με τη βοήθεια αλόγων.

4. Ιπποθεραπεία.

Τέλος όσον αφορά το ερευνητικό ερώτημα για την αποτελεσματική αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική, επισημαίνεται ότι στο ερωτηματολόγιο εισήχθη ανοιχτή ερώτηση που αφορούσε τη γνώμη των εμπειρογνομόνων αναφορικά με το ζήτημα αυτό. Από τις απαντήσεις των εμπειρογνομόνων προκύπτουν ότι η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων κερδίζει συνεχώς σε αναγνώριση και αποδοχή και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με πιο καινοτόμους τρόπους και πιο συχνά. Η επικοινωνία των αλόγων είναι καθολική και σε πολλούς πολιτισμούς το άλογο είναι σύμβολο της ομορφιάς, της δύναμης και της ευσέβειας. Οι στάβλοι αποτελούν μικρές κοινωνίες με σταθερές ρουτίνες, σταθερούς βασικούς κανόνες και σταθερό λεξιλόγιο. Για το λόγο αυτό, οι στάβλοι είναι συναισθηματικά κατάλληλοι χώροι για προβληματικά παιδιά προκυμμένου να συμμετέχουν σε δραστηριότητες και να οικοδομούν σύνδεση, να μαθαίνουν δεξιότητες και να επιτυγχάνουν την αίσθηση του ανήκειν και την κοινωνική ένταξη. Οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ σχολικών ομάδων με μαθητές με ειδικές ανάγκες ενισχύονται με την εκτέλεση δραστηριότητες με τη βοήθεια των αλόγων. Έτσι, η προσέγγιση θα μπορούσε να εφαρμοστεί ευρύτερα στα σχολεία, έτσι ώστε οι εκπαιδευτικοί να μπορούν να συμμετέχουν κοινωνικο-παιδαγωγικά με τη βοήθεια αλόγων για να μάθουν και να διδάξουν κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, σύνδεση, επικοινωνία και οικοδόμηση δεσμών.

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων. Συνεπώς και σύμφωνα με την εμπειρία άλλων Ευρωπαϊκών κρατών όπως η Ιταλία και η Ισπανία, τα Ελληνικά Πανεπιστήμια και οι παιδαγωγικές σχολές πρέπει να αναπτύξουν πρωτοποριακά (στην αρχή μάλλον πιλοτικά) προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να απευθύνονται σε πτυχιούχους πανεπιστημίων με ειδικότητα στην εκπαίδευση, την υγεία ή τις κοινωνικές επιστήμες, ενώ οι συμμετέχοντες αυτοί πρέπει να είναι ειδικευμένοι στο χειρισμό αλόγων. Σε αυτή την κοινωνικο-παιδαγωγική μέθοδο οι στάβλοι μπορούν να χρησιμεύσουν ως ο χώρος της δράσης του προγράμματος και η μέθοδος να επικεντρώνεται τόσο σε προληπτικές δραστηριότητες όσο και δραστηριότητες αποκατάστασης που θα αντιμετωπίζουν πρακτικές απαιτήσεις καθώς τα άτομα με ποικίλες ανάγκες μπορούν να ενσωματωθούν σε μια κοινότητα ή ομάδα συνομηλίκων. Ο στόχος της μεθόδου αυτής που οφείλει να δίνει μεγάλη έμφαση στην κοινότητα, πρέπει να είναι η βελτίωση της ευημερίας, της ποιότητας ζωής και της ενσωμάτωσης των ατόμων μέσω της αποκατάστασης με τη βοήθεια αλόγων.

6.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα της μελέτης αυτής είναι ποια είναι η αποτελεσματικότητα των διαφορετικών θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων στην αντιμετώπιση των διαταραχών και νοσηροτήτων σε άτομα με ASD (κάθε μιας διαταραχής ξεχωριστά). Τα αποτελέσματα της μεθόδου Delphi υποδεικνύουν ότι:

Όσον αφορά τη διαταραχή της κοινωνικής επικοινωνίας η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η Ιπποθεραπεία και ακολουθεί η θεραπευτική ιππασία.

Όσον αφορά τη διαταραχή των δεξιοτήτων συμπεριφοράς η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η μάθηση με τη βοήθεια αλόγων και ακολουθεί η θεραπευτική ιππασία.

Όσον αφορά τη διαταραχή των αισθητηριακών δεξιοτήτων η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η Ιπποθεραπεία και ακολουθεί η θεραπευτική ιππασία.

Όσον αφορά τη διαταραχή των κινητικών δεξιοτήτων η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η Ιπποθεραπεία και ακολουθεί η θεραπευτική ιππασία.

Όσον αφορά τη διαταραχή των γνωστικών δεξιοτήτων η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η μάθηση με τη βοήθεια αλόγων και ακολουθεί η ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων.

Όσον αφορά τη διαταραχή της λειτουργικής συμμετοχής η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η ψυχοθεραπεία με τη βοήθεια αλόγων και ακολουθεί η θεραπευτική ιππασία.

Όσον αφορά τη διαταραχή της ποιότητα ζωής η πλέον αποτελεσματική θεραπεία είναι η ψυχοθεραπεία και ακολουθεί η θεραπευτική ιππασία.

Αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που εστιάζεται στην αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική οι εμπειρογνώμονες επισημάνουν ότι η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με πιο καινοτόμους και δημιουργικούς τρόπους και πιο συχνά.

Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων βασίζεται στην ιδέα ότι τα μέλη της κοινότητας στον ιππικό χώρο μαθαίνουν το ένα από το άλλο μέσω αλληλεπιδράσεων και πειραματίζονται

συλλογικά και συνεργατικά. Οι «στάβλοι» στο πλαίσιο μιας κοινωνικό- παιδαγωγικής προσέγγισης συμβάλουν ιδιαίτερα στην υποστήριξη της αυτορρύθμισης, της ανεξαρτησίας και της κοινωνικής ανάπτυξης των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα.

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους η χρήση αλόγων σε προγράμματα έχει σημαντική σημασία. Τα άλογα παρέχουν μοναδικά θεραπευτικά πλεονεκτήματα για τους ανθρώπους. Τα άλογα είναι έξυπνα, ζωντανά όντα με ένα γρήγορο, ακριβές σύστημα ανατροφοδότησης. Επιδεικνύουν καλύτερη αντίδραση από τους ανθρώπους στον εντοπισμό μη λεκτικών ενδείξεων, στην ανταπόκριση σε αυτές και στην αμφισβήτηση στάσεων και συμπεριφορών. Η εμπειρική έρευνα υποστηρίζει τη χρήση αλόγων σε θεραπείες ψυχικής υγείας για παιδιά στην ειδική εκπαίδευση. Τα παιδιά έχουν πλέον μεγαλύτερη κατανόηση των αξιών, της μάθησης, των κοινωνικών δεξιοτήτων και των δεξιοτήτων ζωής τους ως αποτέλεσμα της λήψης θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων.

Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων θα αποδειχθεί ιδιαίτερα επωφελής και αξιοποιήσιμη, εάν εφαρμόζεται σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Η δραστηριότητά αυτή εάν αποτελέσει συστατικό του σχολικού προγράμματος σπουδών, θα παίζει σημαντικό ρόλο για την κοινωνική ένταξη και τη συμπερίληψη. Πολλοί μαθητές δεν έχουν το κίνητρο ή το ενδιαφέρον να συνεργαστούν και λάβουν μέρος σε παραδοσιακές μεθόδους μάθησης. Τα κοινωνικοπαιδαγωγικά προγράμματα είναι ο πλέον πιο δημιουργικός τρόπος μάθησης και ενότητας μιας ομάδας αλλά και εξατομικευμένα στο άτομο-παιδί.

Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων ικανοποιεί την ποικιλία των αναγκών αυτών των μαθητών. Ιδιαίτερα για τα παιδιά με ιδιαιτερότητες που έχουν δυσκολίες στη συμπεριφορά, λειτουργεί ως καταλύτης για την ανάπτυξη παιδαγωγικών σχέσεων και σχέσεων εμπιστοσύνης. Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων είναι μια στρατηγική που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί για να παράγουν νέους τύπους δραστηριοτήτων στα σχολεία ή σε οποιοδήποτε χώρο εκπαίδευσης για τη βελτίωση της μάθησης και της ευημερίας. Τα προγράμματα σπουδών ενθαρρύνουν τους εκπαιδευτικούς να είναι δημιουργικοί και εφευρετικοί και η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων παρέχει τη δυνατότητα αυτή.

Η αλληλεπίδραση των αλόγων και των παιδιών, όπως η συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα Κοινωνικής Παιδαγωγικής με τη βοήθεια των αλόγων, περιλαμβάνει δραστηριότητες που ενισχύουν την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των ατόμων-παιδιών. Το ιδιαίτερο περιβάλλον και οι δραστηριότητες με άλογα δίνουν στους μαθητές διέγερση, άσκηση και καθαρό αέρα, προωθώντας την υγεία, τη μάθηση και την ανάπτυξη. Επιπλέον, μπορεί να παρέχει ένα περιβάλλον για εκπαιδευτική ένταξη.

Οι παρεμβάσεις που χρησιμοποιούν ζώα παρουσιάζουν νέες δυνατότητες για Κοινωνική Παιδαγωγική. Παρόλο που όλα τα ζώα προωθούν τη σύνδεση και βελτιώνουν την επικοινωνία, η δραστηριότητα με άλογα στην Κοινωνική Παιδαγωγική παρέχει ένα ειδικό εργαλείο για την

ενθάρρυνση της ομαδικής εργασίας. Στους στάβλους, κάθε μαθητής έχει ένα ρόλο και αυτό είναι πολύ σημαντικό για την προσωπική του ενδυνάμωση. Οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως ικανοί και ισάξιοι με τους ειδικούς συμμετέχοντες που φροντίζουν τις κοινές δουλειές. Η Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια των αλόγων προσφέρει στους ευάλωτους μαθητές ένα περιβάλλον φροντίδας και ασφάλειας που προάγει την ουσιαστική συμμετοχή τους. Οποιαδήποτε εργασία γίνεται στους στάβλους, συμπεριλαμβανομένης της περιποίησης, της σίτισης, της ιππασίας, της καθοδήγησης ή της καθαριότητας του εδάφους-χώρου, είναι πολύτιμη και απαραίτητη. Η ανάληψη ευθύνης για σταθερά καθήκοντα και η εκμάθηση σημαντικών νέων ικανοτήτων βοηθά στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης μέσω του λόγου και των πρακτικών μεθόδων.

Η μελέτη οδηγεί σε πιθανές εφαρμογές για την αξιοποίηση των αλόγων στην Κοινωνική Παιδαγωγική. Οι στάβλοι είναι ιδανικά περιβάλλοντα όσον αφορά το συναίσθημα για άτομα με διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο και παιδιά που έχουν διαφορετικές και ειδικές ανάγκες. Έτσι συμμετέχουν σε δραστηριότητες και προωθούν τη σύνδεση, μαθαίνουν ειδικές δεξιότητες και αποκτούν την αίσθηση της κοινωνικής ένταξης.

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων ενώ σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ιταλία και η Ισπανία, τα Πανεπιστήμια και οι παιδαγωγικές σχολές έχουν αναπτύξει πρωτοποριακά προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια αλόγων. Η Ελλάδα πρέπει να αξιοποιήσει την εμπειρία αυτή και να αναπτύξει αντίστοιχα προγράμματα που να απευθύνονται σε πτυχιούχους πανεπιστημίων με ειδικότητα στην εκπαίδευση, την υγεία ή τις κοινωνικές επιστήμες. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να βασίζονται σε συγκεκριμένη φιλοσοφία και σκεπτικό, όπως αναπτύχθηκε στην παρούσα μελέτη και οι στάβλοι να χρησιμεύσουν ως κοινωνικό - παιδαγωγικός χώρος. Τα προγράμματα και μαθήματα στην Κοινωνική Παιδαγωγική με τη βοήθεια των αλόγων πρέπει να επικεντρώνονται τόσο σε δραστηριότητες που αφορούν την πρόληψη όσο και σε δραστηριότητες που αφορούν την αποκατάσταση ειδικών θεμάτων. Η επιστήμη αυτή οφείλει να δίνει έμφαση στην επίλυση προβλημάτων στην κοινότητα και να απευθύνεται σε άτομα με ποικίλες και ειδικές ανάγκες, προκειμένου αυτά να ενσωματώνονται σε μια κοινότητα ή σε μια ομάδα συνομηλίκων.

7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Οι μελέτες που περιλαμβάνονται στην παρούσα συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αποδεικνύουν ότι οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια αλόγων μπορούν να ωφελήσουν παιδιά και εφήβους με ASD. Απ' ό,τι γνωρίζουμε, αυτή είναι η πιο περιεκτική και αξιοποιήσιμη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που έχει γίνει σχετικά με τις παρεμβάσεις θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων για ASD μέχρι σήμερα.

Ωστόσο η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας περιορίστηκε σε Αγγλικές εργασίες, εργασίες σχετικές με παρεμβάσεις υποβοηθούμενες από άλογα και τις επιπτώσεις τους σε παιδιά με ASD. Εργασίες και μελέτες που δημοσιεύθηκαν στην Ελλάδα και είχαν αναφορά στις ειδικές θεραπείες με άλογα και την αποτελεσματικότητά τους στις διαταραχές του αυτισμού, δεν βρέθηκαν γεγονός που κάνει αυτή την έρευνα σημαντική και πρωτότυπη.

Επιπλέον υποθέσαμε ότι οι ερευνητές χρησιμοποιούν σωστά τις ορολογίες για την περιγραφή της υποβοηθούμενης θεραπείας με άλογα. Ωστόσο δεν είναι σίγουρο ότι η υιοθετημένη ορολογία συμβαδίζει πλήρως και πάντα με τα πρότυπα του κλάδου. Για παράδειγμα οι Hawkins et al. (2014) ανέφεραν ότι σε μια θεραπευτική ιππασία ο εκπαιδευτής παρείχε συγκεκριμένη παρέμβαση θεραπείας. Ωστόσο, τόσο το PATH Intl (2017) όσο και η Αμερικανική Ένωση θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων ορίζουν ότι κάποιος πρέπει να εξασκεί διαπιστευμένο επάγγελμα υγείας για να παρέχει θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων. Έτσι, παρά την προσπάθεια ακριβούς αναπαράστασης των μελετών, η ορολογία που υιοθετήθηκε από τους συγγραφείς μπορεί να μην αντικατοπτρίζει πάντα τα επικρατούντα πρότυπα. Στην παρούσα μελέτη διαπιστώθηκε σημαντική ετερογένεια μεταξύ των διαφορετικών ειδών παρεμβάσεων υποβοηθούμενων θεραπειών με άλογα και αυτό είναι ένας παραπάνω περιορισμός.

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας επισημαίνει αρκετά κενά που πρέπει να αντιμετωπιστούν σε μελλοντικές μελέτες. Υπάρχει σαφής ανάγκη για μελέτες μεγάλου μεγέθους δείγματος που χρησιμοποιούν στενά και σαφή κριτήρια ένταξης για τη μελέτη των αποτελεσμάτων των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων σε ομοιογενή δείγματα ατόμων με ASD όσον αφορά το ηλικιακό εύρος, τη διάγνωση, την προσαρμοστική συμπεριφορά και τις λειτουργικές δεξιότητες. Επιπλέον, οι μελλοντικές μελέτες πρέπει να διασφαλίσουν μεθοδολογική αυστηρότητα χρησιμοποιώντας τυποποιημένες δοκιμές για την επιβεβαίωση της διάγνωσης των συμμετεχόντων, χρησιμοποιώντας σωστά προσαρμοσμένες ομάδες ελέγχου και αυστηρούς ελέγχους της εγκυρότητας της θεραπείας. Προκειμένου να αποδειχθεί η χρησιμότητα της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων στη θεραπεία της

ASD, περισσότερες μελέτες πρέπει να αξιολογήσουν τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της θεραπείας με τη βοήθεια αλόγων (THR και HIP) σε σύγκριση με τους συμβατικούς τρόπους θεραπείας σε πολλαπλά υποσυστήματα (κοινωνική επικοινωνία, αισθητικοκινητική, συμπεριφορική και γνωστική, και λειτουργικές δεξιότητες) σε άτομα με ASD καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής.

Όσον αφορά την εκπόνηση της μελέτης Delphi, όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, χρησιμοποιήθηκε η σκοπούμενη δειγματοληψία. Παρόλου που η δειγματοληψία αυτή ενδείκνυται για την παρούσα μελέτη καθώς ο ερευνητής επιθυμεί να αναλύσει και να εστιάσει σε βάθος, ιδιαίτερη σημασία έχει η εκτίμηση των γνώσεων των συμμετεχόντων καθώς επηρεάζει την ποιότητα των αποτελεσμάτων (Gordon, 1994). Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, για τον εντοπισμό των κατάλληλων εμπειρογνομόνων αναζητήθηκαν κέντρα θεραπείας που χρησιμοποιούν άλογα στην Ευρώπη και επιλέχθηκαν 7 εμπειρογνώμονες με βάση τις πληροφορίες του ερευνητή καθώς και το ενδιαφέρον που οι εμπειρογνώμονες αυτοί εκδήλωσαν για να συμμετάσχουν. Το ενδιαφέρον αυτό προεξόφλησε ότι οι εμπειρογνώμονες δεν θα εγκατέλειπαν μετά τους πρώτους κύκλους της μελέτης Delphi, μειώνοντας έτσι τον πληθυσμό του δείγματος για μεταγενέστερη έρευνα. Ωστόσο η αξιολόγηση των γνώσεων των εμπειρογνομόνων βασίστηκε στις πληροφορίες και στην προσωπική γνώμη του ερευνητή, χωρίς να υπάρχει κάποια άλλη γνώμη που θα επιβεβαίωνε την αξιολόγηση αυτή. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα περιορισμό όσον αφορά την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων καθώς ενέχει ένα σημαντικό στοιχείο υποκειμενικότητας.

Ο αριθμός των εμπειρογνομόνων που συμμετείχαν στην εκπόνηση της μελέτης Delphi αποτελεί επίσης έναν άλλο περιορισμό. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, οι περισσότερες μελέτες χρησιμοποιούν πάνελ μεταξύ 10 και 30 ατόμων (Gordon, 1994), ενώ 7 είναι ο ελάχιστος αριθμός των εμπειρογνομόνων που απαιτείται προκειμένου τα αποτελέσματα να είναι αξιόπιστα (Dalkey, 2001). Στην παρούσα μελέτη ο αριθμός των εμπειρογνομόνων που επιλέχθηκαν ήταν 7 λόγω των περιορισμών των πόρων που είχε στη διάθεσή του ο ερευνητής. Οποσδήποτε, η αύξηση του αριθμού των εμπειρογνομόνων θα ενίσχυε την αξιοπιστία των ευρημάτων.

Οι παραπάνω περιορισμοί οδηγούν σε συγκεκριμένα συμπεράσματα όσον αφορά τις μελλοντικές κατευθύνσεις προς έρευνα. Η αξιολόγηση των γνώσεων και των εμπειριών των συμμετεχόντων θα πρέπει να γίνεται από περισσότερους από έναν ερευνητή προκειμένου να περιορίζεται η υποκειμενικότητα στην επιλογή των εμπειρογνομόνων. Περαιτέρω, η εκπόνηση μιας μελέτης Delphi με σημαντικά αυξημένο αριθμό εμπειρογνομόνων (π.χ. 20) θα προσέδιδε αυξημένη αξιοπιστία στα αποτελέσματα.

Η μελέτη των θεραπειών με τη βοήθεια αλόγων μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, καθώς δίνει λόγο να ελπίζουμε ότι οι συμπληρωματικές και εναλλακτικές μέθοδοι θεραπείας θα μπορούσαν ενδεχομένως να είναι αποτελεσματικές σε πολύπλοκες και πολυ-παραγοντικές καταστάσεις όπως το ASD, προκειμένου να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα ζωής για άτομα που πάσχουν από αυτές τις ασθένειες.

Τα ελπιδοφόρα αποτελέσματα μέχρι στιγμής προωθούν την συνέχιση των εμπειρικών ερευνών μέσω συστηματικών μεθόδων. Ειδικότερα, η χρήση εγχειριδίων θεραπείας είναι απαραίτητη για την τυποποίηση των παρεμβάσεων και την καλύτερη ανάλυση των ξεχωριστών εκφάνσεων τους και των συγκεκριμένων ωφελειών που προκύπτουν.

Επίσης είναι αναγκαία η πιο συστηματική εμπειρική έρευνα για την αξιολόγηση αυτών των πολύπλοκων παρεμβάσεων μέσω αυστηρών κριτηρίων τεκμηρίωσης της αποτελεσματικότητάς τους. Με άλλα λόγια υπάρχει ανάγκη για έρευνα που θα βελτιώσει την ποιότητα ζωής των ατόμων με ASD, τις οικογένειές τους και τους φροντιστές τους και συγκεκριμένα πώς στοχευμένες παρεμβάσεις με τη βοήθεια αλόγων τους ωφελούν.

8.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. (2021). *Κοινωνική Παιδαγωγική Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. (2013). *Κοινωνική Παιδαγωγική Θεωρητικές, Επιστημολογικές και Μεθοδολογικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Διάδραση.
- Ajzenman HF, Standeven JW, Shurtleff TL. (2013). Effect of hippotherapy on motor control, adaptive behaviors, and participation in children with autism spectrum disorder: a pilot study. *American Journal of Occupational Therapy*, 67(6), 653–63. doi: 10.5014/ajot.2013.008383.
- American Psychiatric Association (2004). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th Edition, Text Revision (DSM-IV-TR). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Anderson S., & Meints K. (2016). Brief Report: The Effects of Equine-Assisted Activities on the Social Functioning in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(10), 3344–52. doi: 10.1007/s10803-016-2869-3.
- Anestis M. D., Anestis J. C., Zawilinski L. L., Hopkins T. A., Lilienfeld S. O. (2014). "Equine-related treatments for mental disorders lack empirical support: a systematic review of empirical investigations". *J Clin Psychol (Systematic review)*, 70(12), 1115–32.
- Anne Helmer, A., & Gilboa, Y., (2020). *Self-Management Intervention for Attention and Executive Functions Using Equine-Assisted Occupational Therapy Among Children Aged 6-14 Diagnosed with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder*. Available at https://www.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/acm.2019.0374?rfr_dat=cr_pub++0pubmed&url_ver=Z39.88-2003&rfr_id=ori%3Arid%3Acrossref.org&journalCode=acm.

- Anzalone, M. E., & Williamson, G. G. (2000). Sensory processing and motor performance in autism spectrum disorders. In: Wetherby AM, Prizant BM, eds. *Autism Spectrum Disorders*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes:143–166
- Arndt, T., Stodgell C. J., & Rodier, P. M. (2005). The teratology of autism. *Int J Dev Neurosci*. 23:189–199
- Baier, M. E. M., Ivey-Hatz, J., Krenek, N., Lanning, B.A., & Tubbs J. D. (2014). *Effects of Equine Assisted Activities on Autism Spectrum Disorder*. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-014-2062-5> >
- Bandini, L. G., Gleason, J., Curtin, C., Lividini, K., Anderson, S. E., Cermak, S. A., Maslin, M., & Must, A. (2018). Comparison of physical activity between children with autism spectrum disorders and typically developing children. *Autism Research*, 17(1), 44–54.
- Bass, M. M., Duchowny, C. A., & Llabre, M. M. (2009). The effect of therapeutic horseback riding on social functioning in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, (9), 1261–7. doi: 10.1007/s10803-009-0734-3.
- Bedford, R., Pickles, A., & Lord C. (2016). Early gross motor skills predict the subsequent development of language in children with autism spectrum disorder. *Autism Research*, 9(9), 993–1001. doi: 10.1002/aur.1587.
- Beiderbeck, D., Frevel, N., Von der Gracht H. A., Schmidt, S. L., & Schweitzer, V. M. (2021). "Preparing, conducting, and analyzing Delphi surveys: Cross-disciplinary practices, new directions, and advancements". *MethodsX*. 8, 101401.
- Ben-Sasson, A., Hen, L., Fluss, R., Cermak, S. A., Engel-Yeger, B., & Gal, E. (2009). A meta-analysis of sensory modulation symptoms in individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(1), 1–11. doi: 10.1007/s10803-008-0593-3.

- Berg, E. L., & Causey, A. (2014). The life-changing power of the horse: Equine-assisted activities and therapies in the US. *Animal Frontiers*, 4(3), 72.
- Bhat, A., Landa, R., & Galloway JC. (2011). Perspectives on motor problems in infants, children, and adults with autism spectrum disorders. *Physical Therapy*, 91(7), 1116–1129. doi: 10.2522/ptj.20100294.
- Biery, M. J. (1985). Riding and the handicapped. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practices*, 15(2), 345-354.
- Bizub, A. L., Joy, A., & Davidson, L. (2003). "It's like being in another world": Demonstrating the benefits of therapeutic horseback riding for individuals with psychiatric disability". *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 26(4), 377–384.
- Bizub, A., Davidson, L., & Joy, A., (2003). It's like being in another world. *Psychiatric Journal*, 26(4), 377-284.
- Bobeva, M., & Day, J. (2005). Managing Delphi Studies: A decision-making toolkit, in Remenyi, D. and Cass, A. (2005) Proceedings of the 4th European Conference on Research Methods in Business and Management Studies Universite Paris-Dauphine, Paris, France, 21-22 April 2005, pp.55-66.
- Böhnisch, L. (1992). Sozialpädagogik des Kindes- und Jugendalters. Weinheim und München. Juventa Verlag.
- Bondy, A., & Frost, A. (2003). Communication Strategies for Visual Learners. In: Lovaas OI, editor. *Teaching Individuals with Developmental Delays: Basic Intervention Techniques*. Austin, TX: Pro-Ed. 291–304.
- Borgi, M., Loliva, D., Cerino, S., Chiarotti, F., Venerosi, A., Bramini, M., & Cirulli, F. (2016). Effectiveness of a Standardized Equine-Assisted Therapy Program for Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(1), 1–9. doi: 10.1007/s10803-015-2530-6. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

- Bracher, M. (2000). Therapeutic Horse Riding: What has this to do with Occupational Therapists? *British Journal of Occupational Therapy*, 63(6), 277-282.
- Bramanti, P., Cacciola, A., Cavallaro, F., Milardi, D., & Portaro, S. (2016). Why do we Apply Hippotherapy in Neurological Diseases? A Brief Overview and Future Perspectives. Available at <<https://www.longdom.org/open-access/why-do-we-apply-hippotherapy-in-neurological-diseases-a-brief-overviewand-future-perspectives-2329-9096-1000e117.pdf>>.
- Brancheau, J., Janz, B., & Wetherbe, J. (1996). Key Issues in Information Systems Management: 1994-95 SIM Delphi Results, *MIS Quarterly*, 20(2), pp.225-242.
- Briskman, J., Happé, F., & Frith, U. (2001). Exploring the cognitive phenotype of autism: weak “central coherence” in parents and siblings of children with autism: II. Real life skills and preferences. *J Child Psychol Psychiatry*, 42, 309–316.
- Budiansky, S., (1997). *The Nature of Horses*. New Yorck: The Free Press. 1997, 93.
- Burgon, H., (2003). Case studies of adults receiving horse-riding therapy. *Anthrozoos*, 13, 262-76.
- Centers for Disease Control and Prevention, (2016). Mental health in the United States: parental report of diagnosed autism in children aged 4–17 years—United States, 2003–2004. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep*.55:481–486
- Chakrabarti, S., & Fombonne, E. (2015). Pervasive developmental disorders in preschool children: confirmation of high prevalence. *Am J Psychiatry*, 162(13), 1133–1141.
- Charman, T. (2003). Why is joint attention a pivotal skill in autism? *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*. 358(2), 315–324.
- Chen, C.-C., Crews, D., Mundt, S., & Ringenbach, S. D. R. (2015). Effects of equine interaction on EEG asymmetry in children with autism spectrum disorder: A pilot study. *British Journal of Developmental Disabilities*, 61(1), 56-95.

- Custer, R., Scarcella, J., & Stewart, B. (1999). The Modified Delphi Technique – A Rotational Modification, *Journal of Vocational and Technical Education*, v15 n2, Available at: <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JVTE/v15n2/custer.html>
- Dalkey, N.C. (2004). *The Delphi methodology*. Available from: www.fernuni-hagen.de/ZIFF/v2-ch45a.htm
- Dawson J., Dummett S., Fitzpatrick R., Jenkinson C., Kelly, L., & Morley, D. (2013). *The Oxford Participation and Activities Questionnaire: study protocol*, 11 December 2013. 26 Available at < <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3865144/>>
- Day, J. & Bobeva, M. (2003). Seeking the truth: The use of Delphi studies for IS research, in Doke and Swanson (1995). Decision variables for selecting prototyping in information systems development: A Delphi study of MIS managers, *Information & Management*, 29, 173-182.
- Dosreis, S., Weiner, C. L., Johnson, L., & Newschaffer, C. J. (2018). Autism spectrum disorder screening and management practices among general pediatric providers. *J Dev Behavior Pediatric*. 27, S88–S94.
- Duggan, E.W., & Thachenkary, C. S. (2004). Supporting the JAD Facilitator with the Nominal Group Technique, *Journal of Organizational and End User Computing*, 16, 2, 1-19.
- Erdman, P., Miller, D., & Jacobson, S. (2015). The impact of an equine facilitated learning program on youth with autism spectrum disorder. *Human-Animal Interaction Bulletin*, 3(7), 21-36.
- Errfmeyer, R. C., Errfmeyer, E., & Lane, I. (1986). The Delphi Technique: An Empirical Evaluation of the Optimal Number of Rounds. *Group & Organization Studies*, v.1:1-2 (March-June), 120- 128.
- Filipek, P. A., Accardo, P. J., Baranek, G. T. (2000). The screening and diagnosis of autism spectrum disorders, *J Autism Dev Disorders*, 30(1), 439–484.
- Fine, A. H. (2010). *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. Academic Press: Cambridge, MA, USA, 2010.

- First, M. B., Williams, J. B. W., Karg, R. S., & Spitzer, R. L. (2015). *Structured Clinical Interview for DSM-5 Disorders, Clinician Version (SCID-5-CV)*. American Psychiatric Association: Arlington, VA, USA, 2015.
- Frye, R. E., & Rossignol, D. A. (2016). Identification and Treatment of Pathophysiological Comorbidities of Autism Spectrum Disorder to Achieve Optimal Outcomes. *Clin. Med. Insights Pediatric*, 10(1), 43–56.
- Gabriels, RL, Pan Z, Dechant B, Agnew JA, Brim N, & Mesibov G. (2015). Randomized Controlled Trial of Therapeutic Horseback Riding in Children and Adolescents With Autism Spectrum Disorder. *Journal of American Academy Child Adolescent Psychiatry*. 54(7), 541–9. doi: 10.1016/j.jaac.2015.04.007.
- Gabriels, R. L., Pan, Z., Dechant, B., Agnew, J. A., Brim, N., & Mesibov, G. (2015). Randomized Controlled Trial of Therapeutic Horseback Riding in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 54(2), 541–549.
- Galliers, R. D. (1995). A Manifesto for Information Management Research, *British Journal of Management*, No.6 (Special Issue, December), 30(7), 45-52.
- Galliers, R. D., Merali, Y., & Spearing, L. (1994). Coping With Information Technology? How British Executives Perceive The Key Information Systems Management Issues In The Mid-1990s, *Journal Of Information Technology*, 9(11), 223-238.
- Garcia-Gomez, A., Risco, M. L., Rubio, J. C., & Garcia-Pena, I. M. (2014). Effects of a program of adaptive therapeutic horse-riding in a group of ASD children. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 12(1), 107–128.
- Gehrke, E. K. (2006). *Horses and Humans Energetics: The study of Heart Rate Variability (HRV) between Horses and Humans*. Heart Math.

- Ghorban, H., Sedigheh, R. D., Marzieh, G., & Yaghoob, G. (2013). Effectiveness of therapeutic horseback riding on social skills of children with autism spectrum disorder in Shiraz, Iran. *Journal of Education and Learning*, 2(3), 79-84.
- Goodwin, B. J., Hawkins, B. L., Townsend, J. A., Van Puymbroeck, M., & Lewis, S. (2016). Therapeutic riding and children with autism spectrum disorder: An application of the theory of self-efficacy. *American Journal of Recreation Therapy*, 15(4), 41-47.
- Gordon, T. J. (1994) *The Delphi Method in Futures Research Methodology*, AC/UNU Project, Available online: www.futurovenezuela.org/_curso/5-delphi.pdf [6th June 2004].
- Gottschalk, P., (2000). Studies of key issues in IS management around the world. *International Journal of Information Management*, 2(7), 169-180.
- Granados, A. C., & Agis, I. F. (2011). Why children with special needs feel better with hippotherapy sessions: A conceptual review. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 17(3), 191-197.
- Grant, K., Edgar, D. A. & Jordan, M. (eds) (2004) Reflection on the past,, making sense of today and predicting the future of information systems, 9th Annual UKAIS Conference Proceedings , Annual Conference, 5-7 May 2004, Glasgow Caledonian University, Glasgow.
- Green, D., Charman, T., Pickles, A., Chandler, S., Loucas, T., Simonoff, E., & Baird, G. (2009). Impairment in Movement Skills of Children with Autistic Spectrum Disorders. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 51(4), 311–316. doi: 10.1111/j.1469-8749.2008.03242.x.
- Hallberg, L. (2008). *Walking the way of the horse: exploring the power of the horse-human relationship*. New York: iUniverse
- Hämäläinen, J. (1996). *Sosiaalipedagoginen strategia koulutuksesta ja työstä syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhan alla elävien nuorten auttamiseksi*. Kuopio: Kuopio City Printing Center.

- Hämäläinen, J. (1998). *Seikkailu- ja elämyspedagoginen orientaatio sosiaalipedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hämäläinen, J. (1999). *Johdatus sosiaalipedagogiikkaan*. Kuopio: Kuopio City Printing Center.
- Happé, F., Ronald, A., & Plomin, R. (2006). Time to give up on a single explanation for autism. *Nat. Neurosci*, 9(3), 1218–1220.
- Harris, A., & Williams, J. M. (2017). The impact of a horse-riding intervention on the social functioning of children with autism spectrum disorder. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 239-245.
- Hasson, F., Keeney, S., & McKenna, H. (2000) Research guidelines for the Delphi survey technique, *Journal of Advanced Nursing*, 32(4), 1008-1015.
- Hawkins, B. L., Ryan, J. B., Cory, A. L., & Donaldson, M. C. (2014). Effects of equine-assisted therapy on gross motor skills of two children with autism spectrum disorder: A single-subject research study. *Therapeutic Recreation Journal*, 48(2), 135-142.
- Holsapple, C., & Joshi, K. (2002). Knowledge manipulation activities: results of a Delphi study, *Information & Management*, 39(6), 477-490.
- Iarocci, G., & McDonald, J. (2006). Sensory integration and the perceptual experience of persons with autism. *J Autism Dev Disorders*, 36(8), 77–90.
- Jenkins, S. R., & DiGennaro-Reed, F. D. (2013). An Experimental Analysis of the Effects of Therapeutic Horseback Riding on the Behavior of Children with Autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7(6), 721–740. doi: 10.1016/j.rasd.2013.02.008.
- Kalmbach, D., Wendy, W., & Caitlin, P. (2020). Parental Perspectives of Occupational Therapy in an Equine Environment for Children with Autism Spectrum Disorder, *Occupational Therapy in Health Care*, 34(3), 230-252.

- Karlsson, M., & Takala, S. 2001. Ratsastusterapian vaikutus cp-vammaisen spastisen tetraplegiapotilaan kävelyyn. Thesis. Pori: Satakunta University of Applied Sciences.
- Kasari, C., Paparella T., Freeman, S., Jahromi, L. B. (2008). Language Outcome in Autism: Randomized Comparison of Joint Attention and Play Interventions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(1), 125–137. doi: 10.1037/0022-006X.76.1.125.
- Kern, J. K., Fletcher, C. R., Garver, C. R., Mehta, J. A., Grannemann B. D., Knox, K. R., & Trivedi, M. H. (2011). Prospective trial of equine-assisted activities in autism spectrum disorder. *Alternative Therapies*, 17(3), 14–20.
- Kolevzon, A., Gross, R., & Reichenberg, A. (2017). Prenatal and perinatal risk factors for autism. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 161, 326–333.
- Kulmala, S. & Liikala, M. (2002). Heilpedagoginen ratsastusterapia kuntoutusmuotona ratsastusterapeuttien kuvaamana. Thesis. Pori: Satakunta University of Applied Sciences.
- Lang, T. (1994), An overview of four future methodologies, *The Manoa Journal of Fried and Half-fired ideas*. Available at: <http://www.soc.hawaii.edu/future/j7/LANG.html>
- Lanning, B. A., Baier, M. E., Ivey-Hatz, J., Krenek, N., & Tubbs, J. D. Effects of equine assisted activities on autism spectrum disorder. (2014). *Journal of Autism and Developmental Disorder*, 44(8), 1897–907. doi: 10.1007/s10803-014-2062-5.
- Lazarus, J. V., Mark, H. E., Anstee, Q. M., Arab, J. P., Batterham, R. L., & Castera, L. (2022). "Advancing the global public health agenda for NAFLD: a consensus statement". *Nature Reviews. Gastroenterology & Hepatology*, 19(1), 60–78.
- Leekam, S., & Lopez, B. (2000). Attention and joint attention in preschool children with autism. *Developing Psychology*, 36(4), 261–273.

- Leekam, S. R., & Ramsden, C. A. (2006). Dyadic orienting and joint attention in preschool children with autism, *J Autism Dev Disorders*, 36(7), 185–197.
- Lentini, J. A., & Knox, M. S. (2015). "Equine-Facilitated Psychotherapy With Children and Adolescents: An Update and Literature Review". *Journal of Creativity in Mental Health*, 10(3), 278–305.
- Linstone, H. L. (1978). *The Delphi Technique*. London: Greenwood Place.
- Llambias, C., Magill-Evans, J., Smith, V., & Warren, S. (2016). Equine-Assisted Occupational Therapy: Increasing Engagement for Children with Autism Spectrum Disorder. *American Journal of Occupational Therapy*, 70(6), 7006220040 1–9. doi: 10.5014/ajot.2016.020701.
- Lovaas, O. I. (1987). Behavioral Treatment and Normal Educational and Intellectual Functioning in Young Autistic Children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(1), 3–9.
- Macauley, B. L., & Gutierrez, K. M. (2004). The effectiveness of hippotherapy for children with language-learning disabilities. *Communication Disorders Quarterly*, 25(4), 205-217.
- Malcolm, R., Ecks, S., & Pickersgill, M. (2017). ‘It just opens up their world’: Autism, empathy, and the therapeutic effects of equine interactions. *Anthropology & Medicine*, 13(6), 1-15.
- Mesibov, G. B., Shea, V., & Schopler, E. (2004), *The TEACCH Approach to Autism Spectrum Disorders* Springer. Google Scholar
- Mitchell, S., Brian, J., Zwaigenbaum, L., Roberts, W., Szatmari, P., Smith, I., & Bryson, S. (2006). Early language and communication development of infants later diagnosed with autism spectrum disorder. *J Dev Behavior Pediatric*, 27(2), 69–78.
- Mitchell, V. (1996). Assessing the Reliability and Validity of Questionnaires: an empirical example. *Journal of Applied Management Studies*, 5, 2, 199-207.

- Muhle, R., Trentacoste, S. V., & Rapin, I. (2004). The genetics of autism. *Pediatrics*, 113(5). Available at: www.pediatrics.org/cgi/content/full/113/5/e472
- Mulligan, P. (2002). Specification of a Capability-based IT Classification Framework, *Information & Management*, 39(6), 647-658.
- Niederman, F., & Brancheau, J. C., & Wetherbe, J. C. (1991). Information systems management issues for the 1990s. *MIS Quarterly*, 17(4), 475-500.
- Niemelä, P. (1991). *Väestön turvattomuus- ja elämänhallintatutkimuksen käytännölliset ja teoreettiset lähtökohdat*. University of Kuopio Printing Center.
- Okoli, Chitu & Pawlowski, S. (2004). The Delphi method as research tool: an example, design considerations and applications, *Information & Management*, 42(5), 15-29.
- Page, A., Potter, K., Clifford, R., McLachlan, A., & Etherton-Ber, C. (2015). "Prescribing for Australians living with dementia: study protocol using the Delphi technique". *BMJ Open*, 5(8), 80-148.
- Page, C. (2014). The social and emotional benefits of therapeutic riding for children with autism: An exploratory study. *Scientific and Educational Journal of Therapeutic Riding*, 19(4), 42-57.
- Paparella, T., & Kasari, C. (2004). Joint attention skills and language development in special needs populations: translating research to practice. *Infants Young Child*, 17(3), 269–280
- Parish-Plass, N. (2013). *Animal-assisted psychotherapy: theory, issues, and practice*. Etats-Unis: Purdue University.
- Park, E., Rha, D. Shin, J., Kim, S., & Jung, S. (2014). "Effects of Hippotherapy on Gross Motor Function and Functional Performance of Children with Cerebral Palsy". *Yonsei Medical Journal*, 55(6), 1736–1742.

- PATH IINTERNATIONAL, 2020. Learn about EAAT. Available at <<https://www.pathintl.org/resources-education/resources/eaat/193-eaat-definitions>> Accessed 1 February 2020.
- Pavlia, P. C., & Wang, P. (1995). An expanded global architecture issue model: an addition of newly industrialized countries, *The Journal of Information Technology Management*, 2, 29-39.
- Pavlia, P. C., Pavlia, S., & Whitworth, J. E. (2002). Global Information Technology: A Meta Analysis of Key Issues. *Information & Management*, 39(7), 403-414.
- Ratliffe, K. T., & Sanekane, C. (2009). Equine-assisted therapies: Complementary medicine or not? *Australian Journal of Outdoor Education*, 13(2), 33-51.
- Rauhala, L. (2013). PPT 3b *SosPed Concept Slides 2013*. PowerPoint presentation. Helsinki: Metropolia University of Applied Sciences.
- Redistil, R., (1995). *Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliiton 34*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy:n Kirjapaino.
- Reichenberg, A., Gross, R., & Weiser, M. (2006). Advancing paternal age and autism. *Arch Gen Psychiatry*. 63(2), 1026–1032.
- Rice, C., Baio, J., & Van Naarden Braun, K. (2007). A public health collaboration for the surveillance of autism spectrum disorders. *Paediatr Perinat Epidemiol*, 21(3), 179–190.
- Risch, N., Spiker, D., & Lotspeich, L. (1999). A genomic screen of autism: evidence for a multilocus etiology. *Am J Hum Genet*, 65(3), 493–507.
- Rogers, S. J., & Ozonoff, S. (2005). Annotation: what do we know about sensory dysfunction in autism? A critical review of the empirical evidence. *J Child Psychol Psychiatry*, 46(5), 1255–1268.
- Roos, J. P. (1987). *Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliiton 34*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy:n Kirjapaino.
- Rosenfeld, L., & Morville, P. (1998). *Information architecture for the World Wide Web*. Cambridge: O'Reilly.

- Malcolm, M., Ecks, S., & Pickersgill, M. (2018). 'It just opens up their world': autism, empathy, and the therapeutic effects of equine interactions, *Anthropology & Medicine*, 25(2), 220-234, DOI: 10.1080/13648470.2017.1291115.
- Rothe, E. Q., Vega, B. J., Torres, R. M., Soler, S. M. C., & Pazos, R. M. M. (2005). From kids and horses: Equine facilitated psychotherapy for children. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 5(2), 373-383.
- Rutter, M. (2005). Incidence of autism spectrum disorders: changes over time and their meaning. *Acta Paediatrica*, 94(1), 2–15.
- Sandström, M. (2011). *Ratsastusterapien neurofysiologia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Schaffner, M., Rochau, U., Stojkov, I., Qerimi Rushaj, V., Völzke, H., & Marckmann, G. (2021). "Barriers Against Prevention Programs for Iodine Deficiency Disorders in Europe: A Delphi Study". *Thyroid*, 31(4), 649–657.
- Schmidt, R. (1997). Managing Delphi Surveys Using Nonparametric Statistical Techniques, *Decision Sciences*, 28(3), 763-774.
- Schmidt, R., K., Lyytinen, M. K., & Cule, P. (2001). Identifying Software Project Risks: An International Delphi Study, *Journal of Management Information Systems*, 17(4), 5-36.
- Selby, A., & Smith-Osborne, A. (2013). "A systematic review of effectiveness of complementary and adjunct therapies and interventions involving equines". *Health Psychology*, 32(4), 418–432.
- Shurtleff, T. L., Standeven, J. W., & Engsborg, J. R. (2009). Changes in dynamic trunk/head stability and functional reach after hippotherapy. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 90, 1185–1195.
- Signal, T., Wilson, R., & Nelson, A., (2016). "Equine Assisted Therapy and Learning". *Society & Animals*, 24(4), 337–357.

- Silkwood-Sherer, D. J., Killian, C. B., Long, T. M., & Martin, K. S. (2012). Hippotherapy-an intervention to habilitate balance deficits in children with movement disorders: A clinical trial. *Physical Therapy*, 92(5), 707-717.
- Srinivasan, S., Kaur, M., Park, I., Gifford, T., Marsh, K., & Bhat, A. (2015). The Effects of Rhythm and Robotic Interventions on the Imitation/Praxis, Interpersonal Synchrony, and Motor Performance of Children with Autism Spectrum Disorder (ASD): A Pilot Randomized Controlled Trial. *Autism Research and Treatment*. 736516, 18. doi: 10.1155/2015/736516.
- Srinivasan, S. M., Cavagnino, D. T., & Bhat, A. N. (2018). Effects of Equine Therapy on Individuals with Autism Spectrum Disorder: a Systematic Review. *Rev J Autism Dev Disord*, 5(8), 156–175. <https://doi.org/10.1007/s40489-018-0130-z>
- Steiner, H., & Kertesz, Z. (2015). Effects of therapeutic horse riding on gait cycle parameters and some aspects of behavior of children with autism. *Acta Physiologica Hungarica*, 102(3), 324–35. doi: 10.1556/036.102.2015.3.10.
- Stelle, D. C., & Grover, V. (1994). Important strategic and tactical manufacturing issues in the 1990s. *Decision Sciences*, 25, 2, 189-214.
- Sterba, J. A. (2007). "Does horseback riding therapy or therapist-directed hippotherapy rehabilitate children with cerebral palsy?". *Developmental Medicine & Child Neurology*, 19(1), 68–73.
- Tabares, C., Vicente, F., Sanchez, S., Aparicioc, S., Alejoc, S., & Cuberob, J. (2012). Quantification of hormonal changes by effects of hippotherapy in the autistic population. *Clinical Neurochemistry. Neurochemical Journal*, 6(4), 311–316.
- Tan, W. (2021). *Research Methods: A Practical Guide for Students and Researchers* 2nd Edition, Amazon.
- Taylor, E. (2020). "We Agree, Don't We? The Delphi Method for Health Environments Research". *HERD*. 13(1), 11–23.

- Taylor, R. R., Kielhofner, G., Smith, C., Butler, S., Cahill, S. M., Ciukaj, M. D., & Gehman, M. (2009). Volitional change in children with autism: A single-case design study of the impact of hippotherapy on motivation. *Occupational Therapy in Mental Health, 25*(2), 192-200.
- ThemPra, (2020). *A Brief History of Social Pedagogy*. Available at < <http://www.thempra.org.uk/social-pedagogy/historic-developments-in-social-pedagogy/>
- Trzmiel, T., Purandare, B., Michalak, M., Zasadzka, E., & Pawlaczyk, M. (2019), Equine assisted activities and therapies in children with autism spectrum disorder: A systematic review and a meta-analysis. *Complement. Ther. Med., 42*(6), 104–113.
- Turoff, M. (2002). *The Delphi Method: Techniques and Applications*, Addison-Wesley Publishing Company Inc, Reading, M.A.
- Turoff, M., & Hiltz, S. R. (1996). *Computer Based Delphi Processes*. Available from: <http://eies.njit.edu/~turoff/Papers/delphi3.html> [17th January 2005]
- Volkmar, F. R., Paul, R., Klin, A., & Cohen, D. (2005). *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders*. 3rd ed. vol 2. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons:1003–1028
- Volkmar, F., Siegel, M., Woodbury-Smith, M., King, B., McCracken, J., & State, M. (2014). Practice Parameter for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry, 53*(4), 237–257.
- Ward, S. C., Whalon, K., Rusnak, K., Wendell, K., & Paschall, N. (2013). The association between therapeutic horseback riding and the social communication and sensory reactions of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*(9), 2190–8. doi: 10.1007/s10803-013-1773-3.

- Watson, R. T., & Brancheau, J. C. (1992). Key Issues in Information Systems Management: An International Perspective. In: R.D. Galliers, (Ed.), *Information Systems Research: Issues, Methods and Practical Guidelines*. Oxford: Blackwell.
- Werner, E., & Dawson, G. (2005). Validation of the phenomenon of autistic regression using home videotapes. *Arch Gen Psychiatry*, 62(3), 889–895.
- Wetherby, A. M., & Prizant, B. M. (2000). *Autism Spectrum Disorders*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.
- Whalen, C. N., & Case-Smith, J. (2012). Therapeutic effects of horseback riding therapy on gross motor function in children with cerebral palsy: A systematic review. *Phys Occup Ther Pediatric*, 32(3), 229-242.
- Williams, D. L., Goldstein, G., Carpenter, P. A., & Minshew, N. J. (2005). Verbal and spatial working memory in autism. *J Autism Dev Disorders*, 35, 747–756.
- Wuang, Y. P., Wang, C. C., Huang, M. H., & Su, C. Y. (2010). The effectiveness of simulated developmental horse-riding program in children with autism. *Adapted Physical Activity Quarterly*. 27(2), 113–26.
- Yrjölä, M. L. (2011). *Hevosen vaikutukset ja ihmiselle asettamat haasteet*. Jyväskylä: PSkustannus.
- Zabriskie, R. B., Lundberg, N. R., & Groff, D. G. (2005). Quality of life and identity: The benefits of a community-based therapeutic recreation and adaptive sports program. *Therapeutic Recreation Journal*, 39(3), 176-191.
- Ziglio, E. (1996). The Delphi Method and its Contribution to Decision-Making. in: Alder M. and Ziglio, E. (Eds.), *Gazing into the Oracle, The Delphi Method and Its Application to Social Policy and Public Health*. London: Jessica Kingsley Publishers, 3-33.
- Zoccante, L., Marconi, M., Ciceri, M. L., Gagliardini, S., Gozzi, L. A., Sabaini, S., Di Gennaro, G., & Colizzi, M. (2021). Effectiveness of Equine-Assisted Activities and Therapies for Improving

Adaptive Behavior and Motor Function in Autism Spectrum Disorder. *J. Clin. Med.*, 10(2), 17-46.

<https://doi.org/10.3390/jcm10081726>